

A ROMÁNIAI FALVAK NÉPESSÉGE

Irta: D. C. GEORGESCU

Ahhoz, hogy a falut, nem mint típust, hanem, mint tömegjelenséget, mint kollektivitást, szóval azt, amit általában „falusi elem” néven ismerünk, tanulmányozhassuk, az egyedüli megfelelő módszer a statisztikai. A következőkben a falu népesedési viszonyait úgy a jellegzetes alkati elemek, mint az időbeli fejlődés szempontjából vizsgáljuk. Az említett kategóriák közül egyrészt kiválasztjuk a megértéshez szigorúan szükségesséket, másrészt — a rendelkezésünkre álló kevés hely miatt — a probléma általános keretű részében, a falusi népességre vonatkozó alapvető statisztikai adatokat mutatjuk be.

Dolgozatunk további részében megkíséreljük kimutatni általában a falu hozzájárulását Románia népességének szaporodásához, különösen a városok lakosságának számbeli növekedéséhez, miután a városok a falusi lakosság fölöslegének gyűjtőmedencéi.

Románia lakossága, mely az 1930. évi december 29.-i népszámlálás alkalmával 18.052.896 lelket tett ki, 295.049 km.² területen él, ami km.²-ként 61.02 népesedési sűrűséget jelent. Ma már ez a km.²-kénti sűrűség 66.0-re emelkedett. Az ország összterületének jelentéktelen részét tevő városoktól eltekintve, jóllehet azokban sokkal nagyobb számú lakosság összpontosul, a falusi elem a népszámlálás alkalmával a népesség 48.9%-a volt.

A lakosság megoszlása. A falusi elem megismeréséhez föltétlenül szükséges statisztikai adatokat az 1. táblázat tartományonként tünteti fel, egybevetve az egész országra vonatkozó adatokkal. (Az 1. táblázatot l. a 915. oldalon.)

Figyelemre méltó a 15.201 falvat kitevő települések nagy száma. A falvak általában kis kiterjedésűek s az Ó-Királyságban nagyobb a számuk, mint egyebütt. Ugyanakkor az Ó-Királyságban a falvak lakosainak száma átlag kevesebb, mint a többi tartományokban. A falusi elem súlyát, az ország egészével szemben a falusi elem arányszámaival mérhetjük és fejezhetjük ki. Ezek szerint: a lakosság 79.9, a háztartások számának 79.2, az épületek 78.2 s az ipari- és kereskedelmi-vállalatok 55.2 százaléka található falun. Jellemző, hogy a lakosság és a háztartások közti arányt illetőleg a falusi háztartások száma nagyobb, mint a városiaké. (A 2. táblázatot l. a 914. oldalon.)

Az utolsó népszámlálás alkalmával 8.870.778 férfit és 9.182.118 nőt számláltak össze. Eszerint az összlakosság 49.1%-a a férfi. A falusi kategóriában a férfi-nem aránya — a férfiak városba vándorlása következtében — még alacsonyabb. Az évjáratok szerinti megoszlás szempontjából Romániát, illetve főleg falusi lakosságát, a városi elemmel szemben, a nagy gyermek és ifju létszám jellemzi. Az életkorpiramis alapja nagyon széles, s ez azt bizonyítja, hogy Románia falusi lakossága fiatal, nagy az életképessége s számbeli növekedését illetőleg teljes ki-fejlődésben van. (A 3. táblázatot l. a 915. oldalon.)

2. A lakosság kor és nem szerint

Évjáratok	Az egész ország	Összesen	A falusi lakosság	
			Férfi	Nő
ÖSSZESEN	18.052.896	14.420.712	7.069.693	7.351.025
0—4.	2.630.035	2.275.133	1.148.235	1.126.898
5—9.	2.192.663	1.853.417	932.626	920.791
10—14.	1.444.663	1.170.024	591.141	578.883
15—19.	2.108.272	1.658.218	794.001	864.217
20—24.	1.616.190	1.160.692	560.650	600.042
25—29.	1.557.460	1.205.503	592.049	613.454
30—34.	1.078.188	819.316	401.618	417.698
35—39.	1.172.461	912.331	411.663	500.668
40—44.	903.319	704.473	339.240	365.223
45—49.	920.024	730.508	338.899	391.609
50—54.	582.210	453.650	225.720	227.930
55—59.	582.948	463.915	211.442	252.473
60—64.	416.847	333.044	172.627	160.417
65—69.	380.222	309.259	154.960	154.299
70—74.	195.649	156.414	85.209	71.205
75—79.	127.706	103.318	54.571	48.747
80—84.	41.618	32.905	17.897	15.008
85—89.	19.584	15.431	7.789	7.642
90—94.	4.780	3.698	1.760	1.938
95—99.	3.250	2.617	1.209	1.408
100 és ezen felül . . .	1.074	853	361	492
Nem vallották be. . .	73.468	55.999	26.026	29.973

A lakosság anyakönyvi megoszlása szempontjából megállapítható, hogy a falusi lakosság körében nagyobb a házások százaléka, míg a nem-házásokkal fordított a helyzet. Az özvegyek arányszáma ugyanaz falun, mint városban. Az elváltak száma viszont városban mégegyszer akkora, mint vidéken, ami a család nagyobbfokú szilárdságát bizonyítja a falusi lakosság körében. (A 4. táblázatot l. a 915. oldalon.)

Romániában még igen magas az írástudatlanok arányszáma. A falusi környezetben a hét éven felüli lakosság fele egyáltalán nem látogatott iskolát. Különösen a nők körében jelentékeny az analfabéták százaléka. A 4. táblázat szerint az írástudók hatalmas többsége (93,0%) csak elemi iskolát végzett, az ennél magasabb fokú iskolát végzettek száma sokkal kisebb falun, mint városban.

Országunk lakossága nagyrészt orthodox (72,6%). Ha ehhez hozzáadjuk a gör. katolikusokat (7,9%), úgy a többi apró felekezetek együttesen még 20%-át sem teszik a lakosságnak. Megállapítható továbbá, hogy az orthodox és a gör. kath. vallásuakkal ellentétben a róm. kath.-ok, zsidók, reformátusok, evangélikusok száma kisebb a falun, mint városban. (Az 5. táblázatot l. a 917. oldalon.)

Az előbb felhozott tény a nemzeti kisebbségek városi jelenlétével áll összefüggésben, akik közül egyes nemzetiségek inkább vágyódnak a városi elhelyezkedésre, mint a románok. Ebbe a kategóriába tartoznak a magyarok, a németek s főleg a zsidók, akik körében egész különleges megoszlást találunk. Nevezetesen: az összzsidóság 68,2%-a városban, falun pedig csak 31,8%-a él. E tény magyarázata: foglalkozásuk természeté.

Az 5. táblázat szerint az ország falusi lakossága 75,3%-ában román, illetve: a falvak lakosságának 75,7%-a román nyelven beszél.

A lakosok foglalkozás szerinti megoszlása szempontjából Románia lakosságát két nagy csoportra oszthatjuk. Azok a lakosok, akik —

1. Terület, közigazgatási egységek, háztartások, épületek és vállalatok a falusi környezetben tartományonként

Tartomány	Terület 1)	Közigazgatási egységek				Lakosok	Sűrűség négyzet kilométerenként	A lakosok állaga egy faluban	Háztartások	Épületek	Vállalatok 2)
		Megyék	Járások	Városok	Falvak						
ROMANIA . . .	295.049	71	322	172	15.201	18.052.896	61.2	—	4.143.335	3.792.992	273.227
Falun . . .	295.049	—	332	—	15.201	14.420.718	48.9	948	3.280.361	3.232.434	150.750
Oltenia . . .	24.078	5	22	—	1.999	1.321.192	54.9	661	292.246	315.028	9.016
Muntenia. . .	52.505	12	56	—	3.357	2.935.170	55.9	874	650.415	37.451	25.400
Dobrogea . . .	23.262	4	15	—	725	617.952	26.6	852	129.916	116.851	6.065
Moldova . . .	38.058	12	38	—	2.843	1.836.062	48.2	648	426.442	428.639	16.324
Basarabia . . .	44.422	9	37	—	1.847	2.493.300	56.1	1.382	549.511	522.053	23.927
Bucovina. . .	10.442	5	16	—	341	626.599	60.1	1.833	150.908	149.057	7.545
Erdély. . . .	62.229	16	85	—	2.590	2.701.998	43.4	1.439	626.019	620.818	36.198
Bánát	18.715	3	21	—	588	772.992	41.3	1.315	193.333	188.666	13.071
Körösvidék .	21.338	4	32	—	911	1.115.453	52.3	1.224	261.571	255.871	13.204

1 Beleértve a városok területét. 2 Szállítási vállalatok nélkül.

3. A lakosság anyakönyvi megoszlása

Az egész ország	13 éven felüli lakosság		Nem házasok		Házasok		Özvegyek		Elváltak		Be nem jelentettek	
	Ezrekben	Százalék	Ezrekben	Százal.	Ezrekben	Százalék	Ezrekben	Százalék	Ezrekben	Százalék	Ezrekben	Százalék
ROMANIA	12.307.6	100.0	3.762.2	30.6	7.231.3	58.7	1.217.7	9.9	76.1	0.6	20.3	0.2
A falusi lakosság. . .	9.540.9	100.0	2.697.3	28.3	5.831.3	61.1	955.9	10.0	45.1	0.5	11.3	0.3
A városi lakosság . .	2.766.7	100.0	1.064.9	38.5	1.400.0	50.6	261.8	9.5	31.0	1.1	9.0	0.1

4. A lakosság írástudása

Az egész országban és a két kategória szerint	A hét éven felüli lakosság ezrekben	Írástudatlanok		Összesen		I R Á S T U D Ó K						Be nem jelentettek ezrekben
		lakosok ezrekben	százalék	lakosok ezrekben	százalék	iskolán kívüli	elemi	középiskolai	szakiskolai	egyetemi	más felsőbb iskola	
ROMANIA	14.485.9	6.206.6	43.0	8.213.6	100.0	1.5	85.1	8.6	3.8	1.1	0.5	65.7
Falusi lakosság	11.333.8	5.495.1	48.7	5.792.2	100.0	1.2	93.0	4.0	1.4	0.3	0.1	46.5
Városi lakosság .	3.152.1	711.5	22.7	2.421.4	100.0	2.3	66.2	19.5	7.5	3.0	1.5	19.2

6. Az aktív és passzív összlakosság

Foglalkozási ágak	A Z Ö S S Z L A K O S S Á G				A K T I V L A K O S S Á G				P A S S Z I V L A K O S S Á G			
	Összesen		Falun		Összesen		Falun		Összesen		Falun	
	ezrekben	százalék	ezrekben	százalék	ezrekben	százalék	ezrekben	százalék	ezrekben	százalék	ezrekben	százalék
Összesen	18.052.9	100.0	14.420.7	79.9	10.542.9	100.0	8.719.0	82.7	7.510.0	100.0	5.701.7	75.9
Földkitermelés.	13.070.3	100.0	12.489.7	95.6	8.244.5	100.0	7.880.8	95.6	4.825.8	100.0	4.608.9	95.5
Ipar.	1.715.0	100.0	795.9	46.4	759.9	100.0	332.2	43.8	955.9	100.0	463.7	48.5
Kereskedelem, hitel . . .	722.1	100.0	239.9	33.2	337.4	100.0	113.8	33.7	384.7	100.0	126.1	32.8
Szállítás	505.5	100.0	188.3	37.3	179.2	100.0	61.0	34.0	326.3	100.0	127.3	39.0
Közüntézmények	866.5	100.0	328.9	38.0	485.0	100.0	157.2	32.4	381.5	100.0	171.7	45.0
Közegészségügy, sport és szórakoztatás . .	198.6	100.0	58.9	29.7	105.4	100.0	26.9	25.5	98.2	100.0	32.0	34.3
Más csoportok és be nem jelentettek. . .	974.9	100.0	319.1	32.7	432.3	100.0	147.1	34.0	542.6	100.0	172.0	31.

9. A lakosság foglalkozás szerint

Szakmai helyzet	Az egész ország		Városi lakosság		Falusi lakosság	
	abszolút számok ezrekben	százalék	abszolút számok ezrekben	százalék	abszolút számok ezrekben	százalék
ÖSSZLAKOSSÁG. . .	18.052.9	—	3.632.2	—	14.420.7	—
AKTÍV LAKOSSÁG .	10.542.9	100.0	1.823.9	100.0	8.718.0	100.0
1. Birtokosok, járadék-élvezők, nyugdíjasok	200.3	1.9	128.1	7.0	72.2	0.8
2. Saját számlájukra dolgozók	3,321.0	31.5	327.2	17.9	2.993.8	34.3
3. Szabadfoglalkozásuak	42.2	0.4	25.1	1.4	17.1	0.2
4. Alkalmazottak. . .	1.022.7	9.7	589.4	32.3	433.2	5.0
5. Tanoncok.	94.9	0.9	69.3	3.8	25.6	0.3
6. Más foglalkozások .	917.2	8.7	316.8	17.4	600.4	9.6
7. Kisegítő családtagok	4.649.4	44.1	195.6	10.7	4.453.8	51.1
8. Szolgák	295.2	2.8	172.4	9.5	122.8	1.4
PASSZÍV LAKOSSÁG	7.510.0	—	1.808.3	—	5.701.7	—

5. A lakosok vallása, nemzetisége és anyanyelve

Vallás-felekezetek				Nemzetiség				Anyanyelv			
Nevezés	Össze- sen	Falun	Váro- son	Nevezés	Össze- sen	Falun	Váro- son	Nevezés	Össze- sen	Falun	Váro- son
Összesen	100.0	100.0	100.0	Összesen	100.0	100.0	100.0	Összesen	100.0	100.0	100.0
Orthodoxok	72.6	75.6	60.9	Román	71.9	75.3	58.6	Román	73.0	75.7	62.2
Görögkatolikusok. . . .	7.9	8.7	4.6	Magyar	7.9	7.1	11.2	Magyar	8.6	7.5	13.0
Katolikusok.	6.8	5.9	10.4	Német	4.1	3.8	5.3	Német	4.2	3.8	5.8
Izraeliták	4.2	1.6	14.3	Zsidó.	4.0	1.0	13.6	Rutén-ukrajnai	3.6	4.1	1.5
Reformátusok	3.9	3.7	4.9	Rutén-ukrajnai	3.2	3.7	1.5	Zsidó.	2.9	1.7	8.5
Lutheránusok	2.2	2.1	2.6	Orosz.	2.3	2.0	3.4	Orosz.	2.5	2.1	4.0
Mohamedánok	1.0	1.0	1.0	Bulgár	2.0	2.2	1.2	Bulgár	2.0	2.2	1.2
Unitáriusok.	0.4	0.4	0.3	Török, tatár	1.6	1.7	1.2	Török, tatár	1.6	1.7	1.2
Bapt.-adventisták. . . .	0.4	0.5	0.2	Cigány	1.5	1.5	1.1	Cigány	0.6	0.6	0.5
Mások.	0.6	0.5	0.8	Mások	1.5	1.7	2.9	Mások	1.0	0.6	2.1

8. Az aktív lakosság, városi, falusi és nemek szerint

Foglalkozási osztályok	Az egész ország lakossága			Városi lakosság			Falusi lakosság		
	összesen	férfiak	nők	összesen	férfiak	nők	összesen	férfiak	nők
Összesen	10.542.9	5.745.9	4.797.0	1.823.9	1.245.5	578.3	8.719.0	4.500.3	4.218.7
Földkihasználás	8.244.5	4.063.6	4.180.9	363.7	184.3	179.4	7.880.8	4.315.9	4.004.5
Ipar	759.1	617.9	141.2	426.9	336.2	90.7	332.2	281.1	50.0
Kereskedelem-hitel . . .	337.4	226.0	111.4	223.6	156.0	67.6	113.8	70.0	43.8
Szállítás	179.2	161.5	17.7	118.2	104.1	14.1	61.0	57.4	3.6
Közütemények	485.0	386.0	99.0	327.8	267.7	60.1	157.2	118.3	38.9
Közüegészség, sport, szórakozás	105.4	63.6	41.8	78.5	45.2	33.3	26.9	18.4	8.5
Mások és be nem jelentettek	432.3	227.3	205.0	285.2	152.1	133.1	147.1	75.2	71.9
SZÁZALEKBAN									
Összesen	100.0	54.5	45.5	100.0	68.3	31.7	100.0	51.6	48.4
Földkihasználás	100.0	49.3	50.7	100.0	50.7	49.3	100.0	49.2	50.8
Ipar	100.0	81.4	18.6	100.0	78.7	21.3	100.0	84.8	15.2
Kereskedelem-hitel . . .	100.0	67.0	33.0	100.0	69.8	30.2	100.0	61.5	38.5
Szállítás	100.0	90.1	9.9	100.0	88.1	11.9	100.0	94.0	6.0
Közütemények	100.0	79.6	20.4	100.0	81.7	18.3	100.0	75.2	24.8
Közüegészség, sport, szórakozás	100.0	60.4	39.6	100.0	57.6	42.4	100.0	68.4	31.6
Mások és be nem jelentettek	100.0	52.6	47.4	100.0	53.3	46.7	100.0	51.2	48.8

D. E. Gethyosov. A romániai magyar népesség

917

tekintet nélkül anyagi helyzetükre — valami határozott tevékenységet fejtenek ki, a lakosság *aktív* csoportjában szerepelnek; a többiek viszont — akik az előbbiek terhére élnek s foglalkozásuk nincs (gyermek, nők, rokkantak, aggok) — az eltartott vagy *passzív* lakosságot teszik.

Románia aktív lakosságának aránya 58.4%. A falusi lakosság körében az aktív lakosság aránya 60.5, városokban 50.2%.

A lakosság szakmabeli eloszlását az 1930. évi népszámlálás szerint a 6 táblázat tünteti fel. (L. a 916. oldalon.)

Szembevetendő a falusi elem súlya az aktív lakosság körében, ami a falusi foglalkozás természetének (mezőgazdálkodás), valamint a családtagok részvételének tudható be a földművelésben.

7. Az aktív lakosság foglalkozási osztályok, nemek és a két kategória szerint százalékban

Nemek és a két kategória	Az aktív lakosság összessége		Föld kitermelés	Ipar	Kereskedelem Hitel	Szállítás	Közütemények	Közegészség, sport, szórako- zás	Más kategóriák
	Ezrekben	Százalék							
Mindkét nem:									
ROMÁNIA	10.542.9	100.0	78.2	7.2	3.2	1.7	4.6	1.0	4.1
Városi.	1.823.9	100.0	19.9	23.4	12.3	6.5	18.0	4.3	15.6
Falusi	8.719.0	100.0	90.4	3.8	1.3	0.7	1.8	0.3	1.7
Férfiak:									
ROMÁNIA	5.745.9	100.0	70.7	10.8	3.9	2.8	6.7	1.1	4.0
Városi	1.245.6	100.0	14.8	27.0	12.5	8.4	21.5	3.6	12.2
Falusi	4.500.3	100.0	86.2	6.3	1.5	1.3	2.6	0.4	1.7
Nők:									
ROMÁNIA	4.797.0	100.0	87.1	2.9	2.3	0.4	2.1	0.9	4.3
Városi	578.3	100.0	31.0	15.7	11.7	2.4	10.4	5.8	23.0
Falusi	4.218.7	100.0	94.9	1.2	1.0	0.1	0.9	0.2	1.7

A mezőgazdálkodást űző aktív lakosság aránya 78.2%. Ez az arány falun 90.4%-ig emelkedik. Az aktív falusi lakosság kategóriájában a nőknél a földművelés csaknem kizárólagos foglalkozás (94.9%). A mezőgazdasági lakosság hatalmas tömege mellett minden más foglalkozási ág eltörpül. A két nem elhelyezkedési arányának súlyát az aktív lakosság s a különböző foglalkozási ágak körében a következő (8.) táblázat részletezi. (L. a 917. oldalon.)

A 9. táblázat a lakosság foglalkozásának kérdésében folytatólagosan a lakosok szakmabeli megoszlását tünteti fel. Más szóval: szakmai képzettségüket és társadalmi helyzetüket. (A 9. táblázat a 916. oldalon.)

Figyelemre méltó falun a kisbirtokosok, járadékélvezők, nyugdíjasok, szabadfoglalkozásúak, alkalmazottak és tanoncok ritkasága. A saját számlájukra dolgozó személyek csoportjának aránya, a saját földjüket művelő gazdák nagy száma következtében, 34.3%. A falusi aktív lakosság abszolút többségét (51.1%) a háztartás fejének foglalkozásában, különösen a mezőgazdaságban kisegítő munkát végző családtagok feltűnően nagyszámú csoportja teszi.

A lakosság szaporodása. A Románia lakosságára felhozott átlagos s a lakosság megoszlását, illetve a népesedés szerkezetét bemutató adatokat kiegészítendő a következő oldalon közöljük a lakosság

10. Románia lakosságának szaporodása az 1930—1935 periódusban

Év, a két kategória		A lakosság, a július 1-iki esetleges szám	A	B	S	Z	O	L	U	T	S	Z	Á	M	O	K	Élve szülöttek	Meghaltak	Szaporulat	Házasságok	Elváltak	Halva szülöttek 100 élve szültől nél	Meghaltak 1 év előtt 100 élve szültőnél
1930	ROMANIA.	17.888.992	625.341	346.714	166.824	166.824	6.727	9.440	109.955	35.0	19.4	15.6	18.7	0.8	1.5	17.6							
	Városi	3.480.577	82.013	61.606	20.407	28.278	2.723	3.556	14.173	23.6	17.7	5.9	16.2	1.6	4.3	17.3							
	Falusi	14.408.415	543.338	285.328	258.220	138.546	4.004	5.884	95.782	37.7	19.8	17.9	19.2	0.6	1.1	17.6							
1931	ROMANIA.	18.166.336	607.130	380.51	226.879	166.966	7.077	9.746	109.041	33.4	20.9	12.5	18.4	0.8	1.6	18.0							
	Városi	3.504.709	77.989	65.881	12.108	27.243	2.821	3.432	13.322	22.3	18.8	3.5	15.5	1.6	4.4	17.1							
	Falusi	14.661.627	529.141	314.370	214.771	139.723	4.256	6.314	95.719	36.1	21.4	14.7	19.1	0.6	1.2	18.1							
1932	ROMANIA.	18.426.159	662.049	399.346	175.137	175.137	7.370	11.901	122.184	35.9	21.7	14.2	19.0	0.8	1.8	18.5							
	Városi	3.514.987	78.539	66.547	11.992	29.314	2.819	3.803	14.604	22.3	18.9	3.4	16.7	1.6	4.8	18.6							
	Falusi	14.911.172	583.510	332.799	250.711	145.823	4.551	8.098	107.580	39.1	22.3	16.8	19.6	0.6	1.4	18.4							
1933	ROMANIA.	18.652.053	597.621	348.085	249.536	155.049	7.753	12.674	103.765	32.0	18.7	13.3	16.6	0.8	2.1	17.4							
	Városi	3.526.970	73.233	60.589	12.644	30.108	2.903	2.903	12.025	20.8	17.2	3.6	17.1	1.6	5.2	16.4							
	Falusi	15.125.083	524.388	287.496	236.892	124.941	4.850	8.860	91.740	34.7	19.0	15.7	16.5	0.6	1.7	17.5							
1934	ROMANIA.	18.913.713	612.335	390.690	221.726	174.390	8.610	13.780	111.520	32.4	20.7	11.7	18.4	0.9	2.3	18.2							
	Városi	3.539.290	74.017	63.453	10.564	33.410	3.281	3.997	13.148	20.9	17.9	3.0	18.9	1.9	5.4	17.8							
	Falusi	15.374.423	538.318	327.156	211.162	140.980	5.329	9.783	98.372	35.0	21.3	13.7	18.	0.7	1.8	18.3							
1935	ROMANIA.	19.087.770	585.386	402.678	182.708	165.778	9.536	13.694	112.415	30.7	21.1	9.6	17.4	1.0	2.3	19.2							
	Városi	3.556.104	73.580	68.463	68.463	34.464	3.666	3.949	12.970	20.7	19.3	1.4	19.4	2.1	5.4	17.6							
	Falusi	15.531.666	511.806	334.216	177.591	131.314	5.870	9.745	99.445	33.0	21.5	11.5	16.9	0.8	1.9	19.4							

Jegyzet: 1930-tól kezdve a városi lakosságot a környező községek nélkül számlálták.

szaporodásáról való tájékozódáshoz feltétlenül szükséges adatokat hat évre (1930-tól 1935-ig bezárólag) visszamenően.

Mint ismeretes, Románia egyike azon európai államoknak, ahol a legnagyobb a születési arányszám, viszont meg kell jegyeznünk, hogy ez az arányszám folytonosan apad. A városi és falusi környezet összehasonlításából megállapítható, hogy a falusi születési arányszám fölülte áll a városinak. Miután a két környezet halandósága közti különbség kevésbé nagy, arra lehet következtetni, hogy Románia természetes szaporulatának legnagyobb részét a falusi lakosság adja. Eszerint Románia lakosságának számbeli növekedése csaknem kizárólag a falvak vagyis tulajdonképpen a parasztrétegnek köszönhető. Általában a falusi lakosság körében a házasságkötések száma is sűrűbb és csak az utolsó három évben csökkent a városi arányszám színvonalára, sőt ennél is alább. Ugyanakkor az elváltak száma városban még mindig nagyobb, mint a falusi lakosság körében.

Fontos még az illetékesek teljes figyelmét megérdemlő gyermekhalandóság ténye. Valóban az első életévükben elhalt gyermekek aránya, ami valamivel magasabb falun, mint városon, teljesen megengedhetetlen egy művelt országban. A születési, az általános halálozási és gyermekhalandósági arányszámok halaszthatatlan, észszerű és hatékony népesezési politikát követelnek.

A *falusi lakosság népesezési jelentősége*. Sokszor elmondták már s mindenkinek világosan kellene tudnia, hogy a román nép igazi életforrása az ország falusi lakossága. Amennyiben tehát a népnek vitális és lelki tulajdonságaihoz méltó sorsot kívánunk s a román állam maradandó fennállását ezen a területen, arról kell meggyőződünk, hogy semmiféle erőfeszítés, semmiféle áldozat sem túl drága, ha a románság biológiai erejének megőrzéséről s a falusi lakosság általános életstandardjának emeléséről van szó. Majd más alkalommal mutatjuk ki egy észszerű és hatékony népesezési politika szükségességét. Itt csak összefoglaló, de meggyőző áttekintésben felvázoljuk a falusi lakosság jelentőségét úgy az ország összlakosságának fejlődése, mint a lakosságnak a városi központok számbeli növekedéséhez történő hozzájárulása szempontjából.

Tudjuk, hogy Romániát, lakosságának növekedési ritmusa, Európa első államai közé sorozza. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a gyors növekedés csaknem teljes egészében a falusi lakosság természetes szaporulatának — a születések és elhalálozások közti különbségnek tulajdonítható a falusi lakosság egészen különleges vitalitása következtében. A városok születési aránya sokkal kisebb, mint a falvaké, anélkül, hogy a halandóság ugyanolyan mértékben csökkenne. Ezért a városok természetes szaporulata minimális. (A 11. táblázatot l. a 923. oldalon.)

A 11. táblázatból elsősorban megállapítható, hogy a 33.5%-os falusi születési arányszám sokkal magasabb, mint a városi (21.4%), míg a két környezet halálozási arányszáma kevésbé különbözik: 21.1% az első és 18.4% a második esetben.

Ennek következménye, hogy az 1931-35 közti időszak 1.143.552 lelket kitevő természetes szaporulatának 95.4%-át, vagyis 1.091.128 lelket a falusi lakosság adta, míg a városok lakossága csak 4.6%-át, pedig az utóbbi az ország lakosságának 20.1%-a.

Ugyanazon időszakban Románia falusi lakosságának életindexe 168.4 volt, szemben a városi lakosság 116.1%-os indexével a 159.5%-os általános index mellett.

Ha szélesebb időszakokat vizsgálunk, a jelenségek tanulmányozása akkor is ezekre a következtetésekre vezet. Így az 1920 és 1935 közötti

13. Élve születettek, meghaltak és a természetes szaporulat az ókirályságban 1900—1935 között:

A két kategória	Összesen 1900—1935 abszolút számokban			1000 lakoshoz arányítva			Közepes életindex
	Élve születtek	Meghaltak	Szaporulat	Élve születtek	Meghaltak	Szaporulat	
Ókirályság	8.650.308	5.203.973	3.446.335	100.0	100.0	100.0	166.2
Falusi lakosság	7.420.717	4.235.178	3.185.539	85.8	81.4	92.4	175.2
Városi lakosság	1.229.591	968.795	260.796	14.2	19.6	7.6	126.9

1 Az 1913—1919 időszak számait kivéve, tehát az időszak ténylegesen csak 30 évet ölel magába.

14. Születés, halandóság és természetes szaporulat tartományonként és kategóriákként az 1931—1935-ös időszakban. Átlagos arány 1000 lakosnál

Tartomány	S z ü l e t é s e k			H a l a n d ó s á g			S z a p o r u l a t			Á t l a g o s é l e t - i n d e x		
	Összesen	Falun	Városon	Összesen	Falun	Városon	Összesen	Falun	Városon	Összesen	Falun	Városon
ROMÁNIA	32.9	35.5	21.4	20.6	21.1	18.4	12.3	14.4	3.0	159.5	168.4	116.1
Oltenia	33.1	34.4	23.2	20.6	20.7	20.4	12.5	13.8	2.8	160.5	166.7	113.5
Muntenia.	34.8	39.1	22.2	19.6	20.1	18.2	15.2	19.0	4.0	177.8	195.0	121.
Dobrogea.	40.0	43.7	27.8	22.7	23.4	20.2	17.3	20.3	7.5	176.6	186.9	137.2
Moldova	39.3	43.6	24.6	22.9	23.9	19.6	16.4	19.6	5.0	168.2	182.2	125.7
Basarabia	36.9	38.8	23.1	23.4	23.7	21.1	13.5	15.1	2.0	158.0	163.9	110.0
Bucovina	28.9	32.2	18.3	19.0	19.5	17.3	9.9	12.7	0.9	152.0	165.0	105.2
Erdély	27.6	29.4	18.1	18.6	19.1	15.8	9.0	10.4	3.2	149.0	154.4	114.1
Bánát.	18.9	20.0	13.4	19.2	19.5	17.3	—0.3	0.5	—3.9	98.5	102.3	77.5
Körös-Máramaros . .	26.5	28.7	17.1	19.1	19.6	17.1	7.4	9.1	0.0	138.6	146.6	99.9

időszakban a lakosság szaporodásának alapvető jelenségeit illetően a következő globális számokat jegyezték fel. (L. a 12. tábl. a 925. oldalon.)

A 12. táblázat számai világosan bizonyítják előbbi megjegyzéseink helytállását. Sőt a felhozott relatív számokat némileg javította az 1930-34-es gazdasági válság hatásainak szélesebb időszakra történő kiterjedése. Ez a javulás főleg a városi lakosság körében észlelhető, melynek életindexe 132.2-re növekedett. Ennek ellenére azonban messze mögötte áll a falusi lakosság életindexének, mely az 1930-1934-es időszakban 168.6 százalék.

Figyelembe veendő azonban, hogy Románia nem minden tartományának egyforma az életindexe; a Kárpátok dél-keleti részén elterülő tartományok pl. általában igen magas vitalitásúak. Mielőtt a jelenlegi helyzetet ebből a szempontból elemeznénk, bemutatjuk az 1930-35 közti időszakban elért eredményeket, de csak az Ő-Királyságra vonatkozólag, mert a szükséges statisztikai adatok csak erre állnak rendelkezésre. (L. a 13. táblázatot a 921. oldalon.)

A 13. táblázat szerint az Ő-Királyságban városok lakossága jelentősebb arányban (7.6%-kal) járul hozzá az egész tartomány természetes szaporulatához. Itt még a városi lakosság életindexe is magasabb (129.9). Megjegyzendő viszont az Ő-Királyságban falusi lakosság meglepő indexe, mely az 1930-1935 közti időszakban 175.2% volt.

Hogy az ország különböző tartományaiban élő lakosság életképességét kifejezhessük s ezáltal helytálló összehasonlítást tehesünk, a jelenhez közelebbi időszakot választunk. Ez az időszak hat évet (1931-1935-ig bezárólag) foglal magában. Szükségesnek tartjuk kiemelni, hogy általánosságban az Ő-Királyság tartományai, melyekhez hozzászámíthatjuk Basarábiát is, a vizsgált népesedési jelenségek intenzitását illetően alaposan különböznek az ország többi tartományaitól. (L. a 14. táblázatot a 921. oldalon.)

Az Ő-Királyság, de különösen Muntenia, Moldova és Dobrodgea, tekintet nélkül a vizsgált jelenségre, sokkal nagyobb arányt mutat, mint az egész ország, vagy bármely más vidék átlaga. Ezek az arányszámok némelykor egészen szembeszökőek, s igen ritkán fordulnak elő Európa bármely civilizált államában. Különösen feltűnő jelenség a 39.1, a 43.6 és a 43.7%-t kitevő születési arányszám Muntenia, Moldova és Dobrodgea falusi lakossága körében, jölehet a vizsgált időszak egybeesik az utóbbi idők gazdasági válságával is. Igaz, hogy ugyanazon tartományokban, s különösen a falusi környezetben, ugyanakkor a halandóság is a legmagasabb, de hála e vidékek különlegesen nagyszámu születéseinek, a természetes szaporulat oly meglepő arányokat ölt, amelyek jóval meghaladják egyes európai országok (Franciaország, Németország, Anglia) születési arányszámait.

Románia tartományai közül a Bánát egy igen sokat vitatott, de sajnos a mai napig is megoldatlan kérdést dob felszínre. E tartomány születési arányszáma hosszú idő óta oly alacsony színvonalon áll, hogy a szaporulat negatív, ami azt jelenti, hogy ez a tartomány önmagából nem képes megtartani lakosságának jelenlegi számát. A Bánátban még a falusi lakosság születési arányszáma is túl kicsi. Kisebb, mint pl. Dobrodgea falusi lakosságának természetes szaporulata, vagyis a születések és halálozások közti különbség.

A tartományok sajátos életindex számait tekintve kiderül, hogy mindezek a megállapítások a különböző tartományok lakosságának vitalitását illetően beigazolódnak. Hasonlóképpen kiderül, hogy a falusi lakosság életindexe kivétel nélkül sokkal magasabb, mint a városoké. Minden tartományban a természetes szaporulat döntő többségét a falusi la-

11. Élve születettek, halottak; a természetes szaporulat 1931—1935 között

A két kategória	Összesen 1931—1935 abszolút számok			Átlagarány 1000 lakosnál			Százalékok az egész országgal szemben		
	Élve születettek	Meghaltak	Szaporulat	Élve szület-tek	Meg-haltak	Szapo-rulat	Élve szület-tek	Meg-haltak	Szapo-rulat
ROMANIA	3.064.521	1.920.969	1.143.552	32.9	20.6	12.3	100.0	100.0	100.0
Falusi lakosság	2.687.163	1.596.036	1.091.128	35.5	21.1	14.4	87.8	83.1	95.4
Városi lakosság	377.358	324.933	52.425	21.4	18.4	3.0	12.2	16.9	4.6

15. Románia lakossága az 1930-i népszámlálás alkalmával az előbbi népszámlálásokkal szemben

Tartományok	Év	Előbbi népszámlálások			Az 1930-i népszámlálás			A falusi lakosság szá- zaléka		A lakosság növekedésének indexe. Az előbbi népszámlálások=100			
		összesen	Falusi	Városi	összesen	Falusi	Városi	Az előbbi népszáml.	1930. Dec. 30.	összesen	Látszólagos	Javított (2)	Javított (2)
ROMANIA	1910	15.728.597 ¹	—	—	18.052.896	14.420.718	3.632.178	90.1	87.0	107.5	103.8	142.0	106.8
Oltenia.	1912	1.412.905	1.273.367	139.538	1.519.389	1.321.192	198.197	78.7	72.9	122.0	112.9	155.7	113.1
Muntenia.	1912	3.302.371	2.600.286	702.085	4.028.303	2.935.170	1.093.133	74.2	72.2	113.9	110.9	122.5	109.4
Constanța és Tulcea. .	1912	330.430	282.181	98.249	433.305	312.978	120.327	81.7	80.7	137.9	136.2	145.7	136.2
Caliacra és Durostor	1910	274.090	223.951	50.139	378.027	304.974	73.053	81.7	80.7	137.9	136.2	145.7	136.2
Moldova	1912	2.139.154	1.748.893	390.261	2.427.498	1.836.062	591.436	81.7	75.7	113.5	105.0	151.5	108.3
Basarabia.	1897	1.935.412	1.642.080	293.332	2.863.409	2.493.300	370.109	84.8	87.1	147.9	151.8	126.2	153.2
Bucovina.	1910	811.375	603.933	207.442	853.524	626.599	226.925	74.4	73.4	105.2	103.8	109.4	103.8
Erdély.	1910	2.978.241	2.587.747	390.494	3.217.677	2.701.998	515.679	86.9	84.0	108.0	104.4	132.1	104.7
Bánát	1910	968.947	861.575	107.372	941.521	772.992	168.529	88.9	82.1	97.2	89.7	157.0	94.5
Máramaros	1910	1.326.110	1.125.214	200.896	1.390.243	1.115.453	274.790	84.9	82.2	104.8	99.1	136.8	100.9

¹ Vagyis 1910-re kiszámítva.

² Az indexet úgy számolták ki, hogy az előbbi népszámlálások falusi és városi lakosságának területi arányait visszaállították, vagyis azon helységeket, melyek időközben városokká lettek, visszaadták a falusi lakosságnak és csakis azokat hasonlították össze, melyek mint városok léteztek már a háború előtti népszámlálások idején is. Az ókirályság egyes tartományainak területén történt ritka és jelentéktelen változásokat nem vettük figyelembe.

lakosság adja, úgyhogy minden tartomány lakosainak számbeli növekedése egyedül a falusi lakosságnak tulajdonítható.

Mindezek ellenére, ha a két egymást követő időszak reális helyzetét vizsgáljuk, megállapítható, hogy a városok lakossága gyorsabban nő, mint a falusi lakosság tömege, amint azt a következő (15.) táblázat mutatja.

Az előző népszámlálásokat nem ugyanazon időben végezték az ország minden tartományában. De Besarabia kivételével, melynek utolsó-előtti népszámlálása nagyon régi keletű (1897), a 15. táblázat adatai egymás között mégis összehasonlíthatók, mert a dátumkülönbség csak két év (1910 az ó-királysági 1912-vel szemben) s az is a csatolt tartományok javára.

Az egyik népszámlálástól a másikig elsősorban az állapítható meg, hogy mindenütt (Besarabian kívül) a falusi lakosság százaléka, vagyis ennek számbeli súlya az összlakossággal szemben, *csökkent*, ezek szerint tehát a városi lakosság felfejlődésének, az ország mind erősebb urbanizálódásának vagyunk a szemtanúi. (L. a 15. táblázatot a 923. oldalon.)

Ami a lakosság szaporodási indexét illeti, megállapítható, hogy az minden tartományban pozitív, kivéve a Bánátot, amelynek lakossága 1930-ban kisebb volt, mint 1910-ben s ezért negatív az indexe (97.2). Viszont — ha ezeket a tartományokat összehasonlítjuk egymás között, kiderül a szaporodási ritmusuk különbözősége. Éspedig: az Ó-Királyságban ez a ritmus hangsúlyozottabb, mint a csatolt tartományokban, ahol a lakosság szaporodása sokkal lassabb. Besarabia indexét 118.8-re kellene csökkenteni, hogy összehasonlítható legyen (Besarabiának számítás szerint 1910-ben 2.410.000 volt a lakosa), Caliacra és Durostor megyék indexe pedig együttesen az ott végzett telepítő munkának tulajdonítható.

A 15. táblázatban két szaporodási index kategóriát tüntettünk fel: egy „látszólagos” vagy „ténylegeset”, amely a városi lakosság két népszámlálás által feltüntetett globális számainak összehasonlításából származik, tekintet nélkül arra, hogy az egyik népszámlálástól a másikig egyes helységek városokká „léptek elő” vagy (pár teljesen jelentéktelen esetben) fordítva, s egy másikat, a „javított” szaporodási indexet.

Míg az első index a két környezet közti erőviszonyt fejezi ki s az általános városiasodási tendenciára mutat, addig a „javított” index (amit úgy kaptunk, hogy a városokká lett helységek lakóit visszaadtuk a falusi körzetnek, a szaporodási indexet kiszámítva az 1930. évi adatok és az előbbi népszámlálások hasonló adatainak összehasonlításából) a két népréteg, a falusi és városi lakosság reális és sajátos, de nem biológiai szaporodási ritmusát fejezi ki.

A táblázat kimutatja, hogy minden tartományban (Besarabia kivételével, melynek gazdasági és társadalmi élete kevésbé fejlett) a városi lakosságnak úgy látszólagos, mint javított szaporodási indexe, különösen Munteniában (a főváros miatt), Moldovában és Dobrodgeaban érezhetően magasabb, mint a falusi lakosságé.

Tekintettel az előbbiekre, a legutóbb felhozott tény ellentmondásnak tűnik. Vagyis, — bár a falusi lakosság életindexe és természetes szaporodása sokkal nagyobb, mint a városi lakosságé, mégis a városi lakosság reális szaporodási ritmusa intenzitásában túlhaladja az elsőt. Azt jelenti ez, hogy a természetes, élettani vonatkozású jelenségek mellett közbelép egy társadalmi-gazdasági jelenség is: az *urbanizálódás*.

A városok nemcsak nálunk, de egyebütt is, nem saját, nagyon csekély, természetes szaporulatuk által növekednek, mely némelykor egye-

12. Románia lakosságának szaporodása 1920—1935 között

A két kategória	Összesen 1920—1935, abszolút számok			Átlagarány 1000 lakónál			A szaporu- lat megosz- tása száza- lékban	Átlagos életindex
	Élve születtek	Meghaltak	Szaporulat	Élve szület- tek	Meg- haltak	Szaporu- lat		
ROMANIA	9.735.969	6.043.265	3.692.704	35.2	21.8	13.4	100.0	161.1
Falusi lakosság	8.511.221	5.049.049	3.462.172	38.6	22.9	15.7	93.8	168.6
Városi lakosság	1.224.748	994.216	230.532	21.7	17.6	4.1	6.2	123.2

16. A benszülettek¹ aránya Románia tartományaiban és nagyvárosaiban

Tartomány	Lakosság	Benszülettek százaléka			Nagyvárosok	Lakosság	Benszülettek százaléka		
		összesen	Falusi	Városi			összesen	Férfiak	Nők
ROMANIA	18.052.896	76.3	82.6	51.5	Iasi	102.595	53.0	51.4	54.5
Oltenia	1.519.389	83.6	87.0	60.3	Galați	101.148	49.0	47.1	50.9
Muntenia	4.028.303	73.6	83.0	48.7	Kolozsvár	98.569	35.7	38.5	36.6
Dobrogea.	811.332	65.4	70.6	48.7	Temesvár	91.866	31.2	30.5	31.8
Moldova	2.427.498	78.0	84.0	58.0	Nagyvárad	82.355	34.7	33.1	36.4
Basarabia	2.863.409	81.9	83.9	68.4	Ploesti.	77.325	55.1	52.0	58.2
Bucovina.	853.524	78.5	86.4	56.9	Arad	77.225	40.2	39.8	40.5
Erdély.	3.217.677	75.9	82.5	42.0	Brăila	68.310	52.4	49.5	55.2
Bánát	941.521	69.3	76.2	37.4	Graiova	63.063	48.2	42.8	53.8
Körös-Máramaros . . .	1.390.243	72.8	80.2	43.4	Brassó.	59.234	41.6	40.4	42.8
NAGYVÁROSOK:			Férfiak	Nők	Constanta	58.258	26.3	24.0	29.1
					Szatmár	49.917	45.5	43.9	47.1
Összesen 20 nagyváros	1.970.877	43.8	41.8	45.7	Szeben.	48.019	34.8	32.4	37.3
Bucuresti.	631.288	40.9	39.6	42.1	Marosvásárhely	38.116	37.9	35.6	40.2
Chisinău	117.016	61.5	57.3	65.7	Cetatea-Albă	33.495	76.6	76.1	77.0
Csernovic.	111.147	45.1	42.8	47.4	Bacău	31.264	38.3	35.8	40.9
					Bălți	30.667	53.2	49.9	56.5

¹ Vagyis azok, akik abban a helységben születtek, ahol összeirták őket.

nesen negatív s ezért reális az ország iparosítási folyamatával egyenes arányban haladó növekedésük kizárólag a bevándorlás jelenségének, vagyis a fölösleges falusi lakosság városokba történő költözésének tulajdonítható.

Az ország különböző tartományainak helyiségeiben tartózkodó lakosság eredetének, illetve szülőhelyének vizsgálata meggyőzően igazolja ez állítás alaposságát. (L. a 16. táblázatot a 925. oldalon.)

A *falusi lakosság vándorlásának iránya*. Természetes jelenség, ha valamely ország belsejében, különösen a társadalmi fejlődés jelen stádiumában, a lakosok nem maradnak végleg szülőföldjükhöz kötve. A belső vándorlások szükségszerűen léteznek s bár intenzitásuk tartományról-tartományra, vidékről-vidékre különböző, mindamellett általános jelenség.

Országunk esetében a lakosságnak csupán háromnegyed része (76.3%) marad azon a helyen, ahol született, egynegyed elhagyja eredeti helyét, s ez a lakosság nagyfokú belső vándorlására mutat.

A 16. táblázat szerint a vándorlás a falusi lakosság esetében is adott, elsősorban és leginkább faluból-faluba, viszont a táblázat igazolja azt is, hogy a belső vándorlás sokkal intenzívebb a városok esetében, melyek lakosaik jelentős részét (48.5%) máshonnan kapják. A tartományokat tekintve a természetes szaporulat szempontjából az egyenesen deficités bánsági városokban a legalacsonyabb a benszülöttek arányszáma (37.4%). A bánsági városok lakosságának csaknem kétharmada más helyiségekből ered, elsősorban az illető megye falusi környezetéből. A megyék falusi körzetéből bevándorolt lakosság jelentőségét a következő arányok fejezik ki: az egész országban az átlag 11.2%; 10.7% a falusi és 13.3% az ugyanazon megyékbeli városi lakosság esetében.

Tudjuk, hogy 1930-ban a népszámlálás idején Romániának 172 városa volt, 3.632.178 lakossal. Kiemelve ebből az 1930-ban létező 20 törvényhatósági joggal felruházott várost, amelyek a legfontosabb városi tömörülések, miután ezekben él az ország városi lakosságának több, mint a fele (54.3%; 1.970.877 lakos), megállapítható, hogy ezeknek van a legkisebb arányszámu benszülött lakosuk. A városi benszülöttek arányszámának átlaga, mint láttuk, 51.5%, míg a törvényhatósági joggal felruházott városok esetében ez az arányszám 45.7%-ra csökken. Azt állíthatjuk tehát, hogy a nagyvárosok lakossága folyton frissül s nagy vonalakban a városi központok vonzóereje egyenes arányban áll a nagyságukkal s gazdasági és társadalmi fontosságukkal a környező falusi települések tömegével szemben. Ebből viszont az a megállapítás következik, hogy az ország városai szükséges gyűjtőmedencék a falusi lakosság természetes szaporulatának elhelyezésére. Mondhatnánk ez a gyűjtőmedence normális valami, de nem lehet állítani, hogy kívánatos is s képes népesebbé felszívni a falusi környezet egész rendelkezési állományát, a mezőgazdasági proletariátus nagy többségét. Kétségtelenül létezik a falusi rétegben mezőgazdasági proletariátus, amelyen segített és segíteni fog az 1929-es meg az 1937. évi márciusi törvény a falusi birtokok cseréjére és forgalmára vonatkozólag. Középbirtokos réteg megteremtéséről van szó ezekben s ez a törekvés kifejezésre jut az intenzív mezőgazdasági termelés szorgalmazásában is. Sőt beszélnek a földmivelés iparosításáról is.

A problémát viszont véleményünk szerint rosszul, avagy inkább hiányosan tüntetik fel s csak részben oldották meg. Mert ha a normális városiasodási folyamat s az utóbbi időben észlelt gyorsított iparosodási ritmus az említett mezőgazdasági proletariátust esetleg fel tudná szívni,

a középirtokosság kifejlődésének megkönnyítése viszont semmiféle megoldást nem jelentene a családi kisirtokok számára, amelyben pedig az ország parasztságának hatalmas többsége él.

Minket azonban most nem a mezőgazdasági termelés válságának megoldása vagy a termékek előnyösebb értékesítése a mezőgazdasági kisirtok megszüntetése révén, érdekel. A hangsúly is nem a kérdés gazdasági, hanem társadalmi és nemzeti oldalára kell, hogy essék s ezért biztosítani kell, ha már megteremtették a paraszt családi kis kitermelések létfenntartását, amely a lakosság 72 százalékának ad megélhetési lehetőséget, biztosítani kell e kisirtokok összefogását a racionális és intenzív földmivelés irányába, a szükséges munkaeszközökkel és gépekkel jól felszerelt irtokos közösségek vagy mezőgazdasági termelési szövetkezetek létesítése által.

A földmivelés iparosítása, a mezőgazdasági termelés feljavítása és specializálása, valamint a termékek racionális értékesítése azt eredményezné, hogy a mai termelési körülmények között oly súlyos földmivelési munka alól felszabadulna a kisegítőmunkások igen nagy része (a mezőgazdaságban több, mint 4.500.000 kisegítő dolgozik), többnyire asszonyok s gyermekek s ezek visszaadódának a megfelelő családi életnek, egyidejűleg a második cél megvalósításával: a parasztréteg életstandardjának felemelésével.

G O D O F R É D U R

Irtá: SINKÓ ERVIN

Godofréd urral álmodom már napok óta. Sovány-e, kövér-e, szőke vagy barna-e, nem, még azt se tudom, szegény-e vagy gazdag. A nevét is tölem kapta, de amit tudok róla, az az, hogy jó ember, a szive csupa vaj.

Lefekszem s egyszerre arra ébredek, valaki ott ül az ágyam szélén, elborult arccal, nagyokat sóhajtvá olvassa az ujságot. Nem képmutató, mert hiszen csak magában beszél, mikor fejét csóválva felkel s csendesen mondja: nem, ez a világ rettenetes. Mindenütt gyilkosságok, uccai harcok, új vármok, éhség, munkanélküliség és az új háború veszélye — és Godofréd ur sóhajt, sóhajt s lassu léptekkel, elgondolkodva indul az asztalhoz, ahol már felhalmozva várja a reggelije. Godofréd ur szemét elfutja a könny, mikor kezébe veszi a teáskannát: a szegény kínai kullik jutnak az eszébe, kiket előbb a saját generálisaik s most a japánok öldösnék. Közben kiterjeszti figyelmét a füstölt libamellre, mely paprikától pirosan virit a tányérján. Jókorá darabot vág le belőle, közben pedig az ábrándos szemét előtt megjelenik a zöld rét, rajta a piros csőrű, esetlenül kocogó szegény liba, akinek ő most a mellét rágja. Mit lehet várni egy emberiségtől, melynek van szive tisztán az erőszak jogán egy ártatlan libának életét venni? — veti fel a kérdést, miközben gondosan törli meg száját a zsirtól. S mennyien vannak, kik embereket képesek ölni, mikor én még egy liba nyakát se tudnám elvágni! — mondja ő tovább magában, majd órájára néz, még meghatottságtól fátyolos a szeme, mikor felkel az asztal mellől, miután előbb a szalvétáját rendszeretően összehajtottá. Eszébe jutnak a gyermekei, akiket ő küldött épp az előbb az iskolába, ahol azokat arra tanítják, hogy nagy és dicső dolog ölni és halni a hazáért. Most már magánkívül van a szomorúságtól Godofréd ur. Egy retteneteset sóhajt, felkel, a szék nagyot reccsen, sziréna bugása

hangzik, ekkor Godofréd ur már indul is, de az ajtóból még visszafordul felém, kétségbeesésében a fejét fogja, úgy mondja gyászosan, minden eddigi sóhajtasát felülmúló sóhajjal: munición gyárban vagyok hivatalnok. Gyűlölöm, utálom Godofréd urat, gondolatban a leggorombább, legvadabb szavak után keresek, hogy képébe vágjam — és felébredek.

Kicsoda ez a Godofréd ur? Mért nyomorítja meg életemet, mint egy visszatérő lidércnyomás? Mi közöm hozzá? S behunyom, görcsösen gondolkodva, ismét a szemem. Kicsoda ez a nyomorult, ez a Godofréd ur? Ki az az ismerőseim között, aki libacombot eszik reggelire? Az is lehet, hogy nem libacomb, csak paprikás szalonna. Ki az, ki az, aki sóhajtvá olvas ujságot? Minden ismerősöm eszembe jut, azok is, akik nem esznek libacombot. Ki az köztük, aki így sajnálja a szenvedőket, a kínai kuliktól kezdve le az állatig? Ki az, aki látja az új háború veszélyét és irtózza sóhajtvá, sóhajtvá, sóhajtvá, ha Spanyolországra, sóhajtvá, ha arra gondol, hogy milyenek az iskolák, ahová a gyerekeiket tanulni küldi, sóhajtvá, hogy milyen rettenetes minden? Ki az az én ismerőseim közül, aki munición gyárban hivatalnok? Én, én nem vagyok munición gyárban hivatalnok — bizonygatom magamnak. — De mégis, Godofréd ur hasonlít hozzám. Ki ez a szörnyű Godofréd ur? A hangja, a szeme hasonlít, de nemcsak hozzám, egy kicsit minden ismerősömhöz. Ki az, akihez egész csöppet se hasonlít? S a munición gyár? Mind benne élünk és mindnyájan a falai közt dolgozunk — sóhajtvá és csak sóhajtvá Godofréd ur, akinek a szíve csupa vaj.

Már régóta naponta Godofréd urral álmodom.

FALUDY GYÖRGY MŰFORDÍTÁSAIBÓL

LANDSKNECHTNÓTA A XVI. SZÁZADBÓL

*Mink volnánk hát a foltozott
irhájú hirhedt zsoldosok,
kiknek egészen egyre megy,
hogy völgybe, avagy hegyre megy
parasztra, úrra, papra megy,
bitóra vagy csak babra megy,
háltunk már puszta ég alatt,
kaszáltunk fűt a jég alatt,
láttunk Brédában lángokat,
s üztünk tíz éves lányokat,
mert mink vagyunk a foltozott
irhájú német zsoldosok.*

*Láttatok zsenge gyermeket,
akit a strázsa kergetett?
Igy verbuváltak minket is,
kaptunk páncélt és inget is,
korbáccsal vert a hadnagyunk,
így nőttünk fel s most itt vagyunk,
s nem kímélünk férfit se nőt,
falhoz kenjük a csecsemőt,
és elfoglaljuk ágyadat,
s aztán rádgyújtjuk házádat,*

*mert mink vagyunk a foltozott
irhájú német zsoldosok.*

*Kürtöttünk már hét megyét,
s megmáztuk Róma hét hegyét,
kullogtunk őszi sáron át,
vérfürdőt vettünk nyáron át
usztunk már tél réteken,
s patkánymód át a Weseren,
izzadtunk lenn a Pó megett,
s hörböltünk szomjan hólevet,
ettünk sáskát s döglött lovat,
s hallottunk szörnyű átkokat,
mert mink vagyunk a foltozott
irhájú német zsoldosok.*

*Nem ismerünk apát, anyát,
kivágunk minden almafát,
megmérgezzük a kútvizet,
azt szolgáljuk, ki megfizet,
annyit se mondunk: jó napot,
s kinyitjuk a hordó-csapot,
széthordjuk ingóságodat,
ringyóvá tesszük lányodat,
s ha nem mondod, hogy: köszönöm,
lebunkóznak a küszöbön,
mert mink vagyunk a foltozott
irhájú német zsoldosok.*

*S ha egyszer majd megvénülünk
és lócánkon hülyén ülünk,
s lábunkat köszvény marja már,
s nehéz lesz Frundsberg kardja már:
obsitba küld a hadnagyunk,
és váról-várra baktatunk,
úgy iese, hogy a szeretet
hol nyes egy darab kenyeret
s így érünk oda, hol az út
végén azt nézi Belzebúb:
hol jönnek már a foltozott
irhájú német zsoldosok.*

(Ismét előlről: Itt jönnek már a foltozott irhájú német zsoldosok...)

LANDSKNECHTNÓTA* (1525)

*Mit érdekel, Landsknecht, a pápa
s a véghetetlen hitviták?
Mit kell neked a wormsí máglya,*

* A vers nem valódi Landsknechtnóta, meglátszik rajta a poeta doctus. Alkotólag Johannes Secundus (1502–1536), V. Károly németrómai császár udvari költője szerezte; én művei compendiumából írtam ki, még évekkel ezelőtt a grázi Landesbibliothekban.

s a potrohos Luther barát?
 Kinék hátán diófát vágnak,
 van annak, mond, paraszt, köze
 ahhoz, hogy ösülnének, Ádámnak
 volt-e vagy nem volt köldöke?
 Béküljetez ki, hitvitázók,
 a nagy kérdés elétek állt:
 elég a teológiából!
 előbb kenyért, aztán morált!
Csak egy parányi földet kérünk
 számunkra, kik milliók vagyunk:
 Ulrik von Hutten a vezérünk,
 s a szabadság a jelszavunk.

A vártermek a kánkánt járják,
 s kártyában, borban nincs hiány,
 s Henrik császár gonosz pofáját
 bíborra festi Tizian.
 Ne fessd most, Tizian, a császárt,
 kit száz kaszával várnak itt,
 hallgasd a sorskiverte Lázárt,
 ki szétlapítja jármait,
 kinek leányát elrabolják,
 s pőrén, mint rossz ringyót kidobják,
 s fiát pestisbe és halálba
 küldik zsoldosnak Indiába,
csak egy parányi földet kérünk
 számunkra, kik milliók vagyunk,
 Ulrik von Hutten a vezérünk
 s a szabadság a jelszavunk.

Vén kódexek közt eltemetve,
 míg felragyog a hajnalpír
 sápadtan, sárga pergamentre
 Erasmus doktor könyvet ír.
 De nem segít könyv, szó, se mágus,
 ha a császár négyrétre vág:
 ne könyvekben légy most humánus,
 és tarts velünk, tudós barát!
 Elefántcsont-csipkéi vannak
 gallérján Bianca d'Estenek,
 s pudvás tetőink ránkzuhanak,
 ruhátlan, rongyos emberek.
Csak egy parányi földet kérünk
 számunkra, kik milliók vagyunk,
 Ulrik von Hutten a vezérünk,
 s a szabadság a jelszavunk.

Gyertek pikával és fustéllyal,
 jobbágy, paraszt és nincstelen,
 nyakunkra a császári héjja
 ezernyi zsoldost ingerel,
 de feje, ámbár birodalma

egén mindig fenn jár a nap,
 le fog gurulni, mint az alma,
 mert a paraszt hatalmasabb.
 De hogyha veszünk és legyőznek,
 s a régi rend lesz úr megint,
 s mindnyájunkat olajba főznek,
 s karóba húznak szám szerint:
 kitartunk, míg egy csepp a vérünk,
 kitartunk s némán meghalunk:
 mert Ulrik Hutten a vezérünk,
 s a szabadság a jelszavunk.

ISMERETLEN LATIN KÖLTŐ: ERASMUS SÍRJARA (1536)

Állj utadon, vándor, meg e karcsú nyárfa tövében,
 és legyen szemed a könnytől egy percre nehéz,
 mert itt tettük a föld mindent elemésztő ölére
 Rotterdami Erasmus agg, hamúszürke fejét.
 Rongy, fityegő kis iszákja a hátán volt a hazája,
 rangra, parancsra, aranyra s hirre mit sem adott,
 nem volt otthona, pénze, szerelme, családja se háza,
 s gyűlölték a királyok, zsoldosok és a papok.

JACOPO SANNAZARO: LUCRETIA BORGIA SÍRJARA.

Itt fekszik Lucrétia: hitves, szajha, nagyasszony,
 és hatodik Sándor kedvese, lánya, menyje.

JACOPO SANNAZARO: CESARE BORGIA JELSZAVARA

Vagy Cézár, vagy semmi — mondod, Borgia. De cézár
 voltál már eleget. Holnap semmi leszel.

JOHANN CHRISTOPH FRIEDRICH SCHILLER: ROUSSEAU

Mit itt emelt a bűnbánó gyalázat,
 szégyenkeresztje hálátlan hazádnak,
 Rousseau sírja, üdvözlégy nekem;
 örök nyugalomra rejt e földi börtön,
 s ki békét s nyugtot nem leltél e földön,
 most békét s nyugtot leltél ideleinn.

Ki gyűjt majd gyógyírt lüktető sebeknek?
 A vak sötétben száz bölcsöt temettek,
 s a hajnal is egy bölcsöt temetett:
 az agg Szokrateszt elvitte a mérge,
 és Rousseaut megölték a keresztények,
 mert keresztények közt embert keresett.

**MARCUS VALERIUS MARTIALIS: A
 EGY PARASZT FEJFÁJÁRA**

Jó alyafik, minek is teszitek le a sírba a zsellért?
 Bármí legyen, neki nem lesz soha könnyű e föld.

EGY KALLÓDÓ SZILÁGYSÁGI FALU

Irta: KOVÁCS KATONA JENŐ

Talán egy vidék sem tükrözi települési viszonyaival oly hiven a történelmi hányt-vetettséget, mint Erdély északi része: Partium. Az Érmellék párás síkságába lejtő hepehupákon román, magyar és sváb falvak sorakoznak egymás mellett, külsőre és belsőre egyaránt különbözőn. Jóléttől sugárzó, csúrszerű lakóházakban serény svábok laknak itt, szívós, igényesedő románok viaskodnak az ugarral alig pár kilométerrel odébb. Közöttük pedig itt is, ott is magyarok. Szétszórva és elvegyülve, vagy tömör falvakban, melyeket azonban élelnívó és etnográfiai sajátosságok tekintetében is világok választanak el egymástól. Keménykötésű, dolgos alföldi magyarok élnek, pirospozsgás, bicskázó községek és tengődő magyar falvak szomszédságában, legfeljebb egymás nyelvjárását gunyolva, az együvé tartozás alig észrevehető árnyalatával.

Bajos volna e másnemű táj kialakulását nyomon kísérni. A nagybirtokokra történt telepítéseket ugyanis nagyobbára a földesur izlése határozta meg s nyomát sem lelhetni valamely tervszerűségnek. A háborúk és járványok következtében elnéptelenedett, vagy nemritkán kihalt falvakba ennek következtében a legkülönbözőbb vidékekről hoztak telepeket. Ez a magyarázata a vidék népszámlálási adataiban gyakori ezres szaporulatoknak a 18. század elején. A telepesek tulnyomó része ebben az időben a Maros és Meszes tájáról való román, amint ezt nagyrészüik nevében is megőrizte, szinte egész falvak formájában a Mese-sánokból és Mureşánokból.

A nagyjából ugyanezen időre eső német telepítések azonban már nem nélkülözik ennyire a tervszerűséget. Lehetőség szerint zárt csoportot képeznek, többnyire kitűnő minőségű fekete földéken, mert amint azt a számukra annakidején biztosított különböző kedvezmények is tanúsítják, a cél az volt, hogy feltétlenül megragadjanak.

A magyar települések, de a telepítések is, jóval korábbi eredetűek. Pozitív adatok híján kolónia voltukat is inkább csak feltűnően eltérő alkatbeli és néprajzi sajátosságaik erősítik meg. Mint ilyenek, természetesen legtöbb bolygatásnak és zaklatásnak voltak kitéve a történet folyamán, annál inkább, mert nagyrészüik minden bizonnyal ezen a helyen vészelt át a török hadjáratokat is. Talán épp szórvány-jellegüknél fogva, egyedülvalóságukban azonban, ha lehet fokozottabban igyekeztek megtartani elválasztó sajátosságaikat s nemcsak a környező idegenfajúakkal, de egymás között sem keveredtek.

Mint minden általánosítás, bizonyára helytelen volna e táj magyar lakosságának minden bűnét és esetleges süllyedését kifejlett elszigetelő-dési hajlamának számlájára írni, bár vitathatatlan, hogy ebben a tekintetben ez az egyik legszámottevőbb tényező. Mert, ha nemzetpolitikai szempontból célszerű is az önellátásra való törekvés, eredményesen ez csak nagyobb homogén tömegek esetében állja meg a helyét. Szórványoknál egészen másképp van. A szűk körre való szorítkozás és talajtalanság következtében előbb csak megkopnak, majd elcsenevészsednek a jellegzetességek. S minthogy mániákusan távol igyekeznek tartani maguktól mindent, ami nem ősi és nem az ővék, új elemek híján üres formává, élettelen külsőségekké válnak szokásaik, értéktelenné népművészetük, eredeti céljaik pontos ellentétévé. S hogy végül emberanyag tekintetében hova vezethet ez az elszigetelődés, különösen nem tökéletes fizikumú elődök esetében, azt a felsőszilágysági *Bogdánd* község példá-

jával próbálom megvilágítani.

A Szilágycseh-alsószopori út tengelytörő kottyanói mentén, Ady megénekelte hepehupák között, 12 kilométerre a legközelebbi vasútállomástól fekszik Bogdánd, vigasztalanul s egyben kiabálón cáfolva kávéházi szociológusainknak az erdélyi magyar faluról való elképzeléseit. Megkapó szépség, feledhetetlenül a lélekbe ivódó élmény után hasztalan kutatnánk a vidéken. Hegynek és síkságnak szomorú keveréke a láthatár, a hegyvidékek függőleges s a síkságok vízszintes nagyszerűsége nélkül. Szegényszagot árasztó apró földcsávok, nyomorúságosan kicsi parcellák táncolnak szemünk előtt, melyek a dicső természetet, hol igazság szerint csak csodálkozó szemlélődés illetne meg bennünket, olyan nevetséges és bosszantó kontármunkává teszik, mintha nem is a Jóisten, hanem a járasszékhely ügyvédei teremtetnék volna. Rügysző galyak alatt megbuvó apró, vörös cserépfedelekekkel, nagy körültekintéssel ég felé óvakodó templomtoronnyal, lebukó nappal az agyagos halmok fölött giccs ez, olvasóm, közhelyhalmaz, hogy fel sem akasztanám szobám falára. Neve Bogdán szláv személynévnek a magyar helynévképző *d*-vel toldott alakja és semmi támpontunk arra hogy a környéken egyébként gyakori *d*-végződésű helységnevek (*Kövesd*, *Karond*, *Hádád*, *Nádásd*) mögött a lakosság hiedelmének megfelelőleg tatár eredetű településeket keressünk.

Szintelen története a Nagy Lajost követő gyengekezű Mária királyasszony uralkodása alatt megejtett 1383. évi első határjárással kezdődik. Előbb teljességben a Kusalyi-Jakcsiak birtokát alkotja, később a Pázmány-családdal osztozkodnak rajta s ezidő alatt, hol kényszerből, hol halaszthatatlan velencei utazások miatt zálogosítják, iktatják és itélik, míg végül 1703-ban a Wesselényiek kezére kerül.

Területe 1895-ben 3026 katasztrális hold, melyből szántó 1101, erdő 1283, rét 371, legelő 9, pár hold szőlőültetvény, a többi parlag. Az agrárreform és erdőirtások következtében azonban ez a terület a szomszédos nagybirtokok rovására egészben s a művelhető földek tekintetében is valamit gyarapodott. Minőségre nézve a termőtalaj gyenge.

Kerek számban 1200 lelket kitevő lakossága — az állami hivatalnokokat kivéve — szinmagyar, református vallású. A szektás *hívők* száma, akik pár évvel előbb gyülekezetük számára imaházat is építettek, alig közelíti meg a huszat. A környéken egyébként talán Bogdándon legkevésbé népes a „gyülekezet”. A különböző nevek alatt működő (adventisták, Jehova Isten tanúi), némely községben jelentékeny vallásos tömörülések azonban kissé naiv szegényember-nemzetköziségük ellenére sem képviselnek nemzetbontó erőt. Jámboran túrik a gyakori gunyolódást és zaklatást, azonosítják magukat idegen nemzetbeli társaikkal, akikkel sajtó útján tartanak fenn némi érintkezést (*Aranykorszak* c. folyóirat), de ezentúl éppen olyan magyarok ők is, mint a többiek. Legfeljebb kevésbé harciasak s ez a vonásuk a korai kereszténységhez teszi hasonlóvá közületeiket.

— Semmi konkrét okuk nincs a hitehagyásra — mondja egyébként velük kapcsolatban a község református papja — de egyrészt megtéveszti őket a szektárius vallások hamis demokráciája, másrészt egyéni lelki gondozás után vágyakoznak, amit mi, jóllehet törekszünk rá, éppen tömeggyház voltunknál fogva nem tudunk maradéktalanul megvalósítani.

Bár a háztartások számát később ismertetendő okokból bajos lenne pontosan megállapítani, a háztartásokra eső birtokok nagyságát 4.5-5 holdra tehetjük, ami tekintve, hogy a földek közepes termést is csak

nagyon jó éveken hoznak, elég alacsony átlag. A tényleges birtokmegosztás ettől függetlenül 30 és 0.5 hold, vagy még ennél is kisebb, rendszerint szőlő, gyümölcsös parcellák közt váltakozik és csak egyetlen embernek nincs ingatlana. Hogy ennek ellenére Bogdánd mégis szinte az osztály nélküli társadalom képét mutatja, annak magyarázata a szoros együvértartozásban, egymásrautaltságban s végül a kiterjedt rokonságokban keresendő.

A község lóállománya számra és minőségre is jelentéktelen. Szarvasmarhaállománya hasonlóképp kicsi, háztartásonként 0.9-1 darab, ennek is tulnyomó része ökör. A tejfogyasztás következtéskép' minimális. Igavonó állatul nagyjából az olcsó és igénytelen szamarat tartják, egyaránt felhasználva földmégmunkálásra s a környékbeli fakitermelő cégek fájának a rakodó állomáshoz való fuvarozására. Számottevő, de még említésre méltó háziiparuk sincs. Természetes, hogy különösen a szegényebb réteg ingatlan jövedelme ilyen körülmények között nem fedezi, egyébként alacsony szükségleteit. Leginkább alkalmi mezőgazdasági munkára állnak a közeli uradalmakba, de nemritkán, noha nem szívesen mennek és gyámoltalanságuk, valamint állhatatlan természetük miatt nem szívesen veszik őket, évre is elszegődnek. Évi javadalmazásuk a környéken helyek és munkakör szerint a következő mennyiségek között ingadozik: 1. 12 köböl kétszeres, 6 szekér fa, 1200 lej pénz, 500 lej lakásra, 24 kg. só, 1 véka paszuly, 1 pár bakancs, 1 katasztrális hold kukoricavetés. — 2. 12 hektó rozs, 6 hektó buza, 500 lej pénz, 20 kg. só, 1 magyar hold kukoricavetés, 100 négyzetöl kiskert föld, szabad galyszedés az erdőben, azonkívül vagy nyári legelő 10 malacnak, vagy 1 pár viselő csizma. Némely helyen évi 12 liter olaj, illetve egy választási malac járul ezekhez. Lényeges eltérés leginkább a készpénzfizetésnél mutatkozik, mely esetenként havi 30 lejre is csökkenhet. Az évi konvenció tényleges értéke ilymódon 6500-9500 lej között váltakozik.

Állatállományuk szegénysége folytán szántóföldjeiket sem nem trágyázhatják, sem nem művelhetik kellőképpen. Kezdetleges eszközökkel, kezdetleges parasztgazdálkodást folytatnak. Különösen rossz szénatermő éveken azonban a község közepes minőségű, többnyire lapályos helyről származó, sásos szénája is jelentékeny jövedelmet tesz, melyért a minden talpalattnyi földet kihasználó érmelléki gazdák 60-70 kilométerről is eljönnek télutón. Továbbá a már említett fafuvarozás s végül a szőlő és gyümölcs tesz más természetű jövedelmüket. A szőlőnek javát még szüret előtt eladogatják. Gyékénysátoros számárkaravánjaik gyümölcs és szőlőérés idején csoportosan igyekeznek a Nagykároly-i piacra s ha áruikat ott nem tudják eladni, néha két-három napig is kóborognak gyümölcsben szegényebb községek között, hogy karácsonyra hirmondónak sem marad gyümölcs a faluban. Ellenben „két borju is elfogy hetenként“ — dicsekedett egy fiatal gazda s emellett a szomszédos román községben egyidejűleg levágott ökör husát is mind a bogdándiak hordták el, a románok bőjtje miatt. Természetesen ez merő hivalkodás, mert a felnőtt lakosság fejenkénti átlagos napi husfogyasztása mindössze 15-20 gr.-nak felel meg.

Általános szempontból a falu szerencsére a valóságnál sokkal jobb képet mutat. Egyetlen valamirevaló uccája, a Szilágycseh-alsószopori országút mentén találunk két régebbi kuriaszerű kőoszlopos házat is. Többnek uccafelőli eresze alatt kezdetleges keresztmetszetű, azonos jellegű szalagszerűen vonuló frizek láthatók, figurális díszítés pedig (angyalfejcskéik) csak egyetlen oszlopos tornácú ház frontján lelhető fel s ez az ornamentika is minden valószínűség szerint későbbi eredetű.

A házak tulnyomóan cserepesek, kevés a szalmatető és alig pár kéménynélküli, ami a szomszéd román községben például igen gyakori. Stílus szempontjából talán a favázra valló és csak az okvetlenül szükségesre szorítkozó építkezés miatt értéktelenek. A szalmatetős házak szükségszerűen magas s jellegzetességként nem kezelhető tetőzete mellett, a véggel uccára épített laposabb tetejű kétablakos házaké a hegemónia. Ezeknél nem ritka a megnősült fiu, vagy férjhezment lány számára utólag hozzáragasztott toldás sem. A nagyobbbrészt csak uccafelől, rendszerint rossz, de többnyire nem is létező kerítésektől eltekintve, a falu fehérre meszelt, élénk késsel díszített házsora első látásra nem bizalmatlan. Még a hiányzó kerítések is bizonyos nyíltságra, primitív, üde közösségérzésre engednek következtetni. A butorzat annál kiábrándítóbb. Agyagos trágyával tapasztott földes szobában háromfiókos „kaszli“ áll letakarva s a család reprezentatív csecsebecséivel, csészékkel, pléhskatulyákkal s talpukat vesztett talpaspoharakkal telerakva, a két uccai ablak között. Kétoldalt vászonnal s olcsó, csúkos ágyneművel feltornyozott ágyak, azonkívül karosláda, előtte asztal, székek feltűnően kevés. A falakon néhol virágos cseréptányérok, ritkán fénykép, de látam cserépkályha-csempét is felakasztva, végül a tűzhely. A butorok kivétel nélkül vásárról valók, ethnográfiai sajátságokat hasztalan keresnénk rajtuk.

Különösen télen — a tüzelés miatt — ebben az egyetlen szobában zajlik le egy öt-hattagú család, átmenetileg esetleg két emberpár, minden életmegnyilvánulása. Itt esznek, alusznak, fogadják a gyakori beszélgetőket és élük ki ösztöneiket. A háromszobás házak bejárójában a nyári tűzhellyel ellátott sütőkemence, hosszú, keskeny zsákokban a szegényes terményfőlés, szapulóeszközök s a vizes ibrik áll. A hátulsó szobában pedig a már házasság, vagy férjes lány lakik külön, vagy közös háztartásban az öregekkel s ez az, ami fölötté megnehezítené a háztartások pontos számának megállapítását.

A határozott építőkedv egyik s a tényleges lakásinség másik szélsősége között alig lehet középutat találni. Azt hiszem, itt csak egyik komponensként vehető figyelembe az a kényszerítő körülmény, hogy szerencsétlen fekvése miatt a falunak alig van helye terjeszkedésre, a másik sokkal mélyebben, a lélekben keresendő s valószínűleg a fiuk gyámságtalanságának tudatalatti érzetéből fakad, mely makacsul ellenáll a szülői házhoz való kapcsolatok bármilyen formájú meglazulási lehetőségének. Valójában pedig nyomorúság, mely az egykori földesur szárnyai alatt faluvá emancipálódott jobbágyközösséget híven kíséri születése pillanatától. Toldoznak, tákolnak, suta félereszekbe öltve teremtkedvüket.

Viseletüket is két tényező határozza meg. Egyik feltűnő népművészeti, a másik hasonlóképp' szembeszökő gazdasági szegénységük. Bár kevés a jel, lehet, hogy valaha fejlett népművészetük volt. Most olcsó pénzért vesztegetett piroscsikos törülközőkön és konyharuhákon kívül semmit nem produkálnak eladásra. S ha hitelt adhatunk a Bogdánd-környéki székel telepítésekről való felfogásnak, a két vidék általános képe között jelenleg fennálló, feltűnő eltérés, materialisztikus okokon túl főleg az előbb említett talajtalanságra utal, a környezet-elmélet helyességét s végül azt a tényt igazolja, hogy főuraink a történelem folyamán nagyon sok ízben találták drágának a magyar munkaerőt.

A férfiak ruházata széleskarimájú fekete kalapból, néha színes gombokkal díszített gyolcs, vagy vászon ingből, pirosszegélyű, esetleg piros-zöld virágdíszítéssel ellátott mellényből, fekete, báránybőrgalléros

kabátból, nadrágból és csizmából áll. A nők bluzát, ha nem készenvelt anyagból készül, egyszerű szerkezetű virágminták díszítik. Ehhez piros, vagy zöldszínű zsinóros mellényke tartozik, élénkpiros, vagy rozsa-színű mintás sokráncú szoknya s különösen az utóbbi időkben leginkább cipő. Hajukat a lányok hátravetett fonatokban, az asszonyok kontyban viselik, melybe széles szarúfésűt tűznek. Kendővel lekötvé ez a fejnek sajátos szögletes karaktert ad. Kisebb eltérésekkel egyébként ugyanilyen a környező magyar falvak viselete is.

A községben két tantermes református felekezeti iskola működik. A szövetkezet az utolsó két évig, melyekben 10, illetőleg 9000 lejes hasznót mutatott ki, kisebb-nagyobb ráfizetéssel zárt. Pál Károly református pap megszervezett ezenkívül a községben egy állatbiztosító egyesületet, mely az elpusztult állatok teljes értékét, eleinte egy nap alatt visszatérítette. A kolumbácsi legyeknek a környéken való pusztítása idején azonban az állatok gyakori elhullásával párhuzamosan, a többnyire szabályszerűen kártalanított tagok nagyrésze is elhullott. Ennek ellenére az egyesület fennáll s gyengülése mindössze annyiban tapasztalható, hogy a károsult gazdák kártalanítása néha egy hétig is késik.

Talán mert szőlőjük javát még szüret előtt leszedik és eladogatják, a lakosság vérmérsékletével és testi alkatával különben is ellenkező iszákosságnak, verekedésnek és késelésnek alig van tere. Nyári munkaidő alatt a vasárnapi táncok, télen a fonók szolgáltatják a szórakozást. A fonóházakban szövődnek és erősödnek meg egyébként a falu fiataljai között azok a gyengéd kapcsolatok is, melyek végül a jellemző *lánylopáshoz* vezetnek. A lánylopásra vonatkozóan, bár eredete minden valószínűség szerint történelmi időkben keresendő, nem találtam adatokat. *Petrő Mór*, aki Szilágysármegyéről írott ötkötetes monográfiájában külön részt szentel a népszokásoknak, említést sem tesz róla.

A lánylopás célja az esetleg ellenkező szülők akaratának intézményesített kijátszása és befejezett tények elé való állítása. Technikája pedig, hogy a legényfiu választottját, akivel errenézve előzetesen megegyeztet, késő éjszaka egyszerűen hazaviszi a szülői házhoz. Ott, ha kellettlenül is, de előzékenyen nászágynak készítenek a fiataloknak s másnap az új asszonyt, aki rendes családtagként kedvese házában marad „felkontyolják”. Minthogy azonban a legény, becsületének megóvása végett rendszerint még katonának állása előtt biztosítja párját, az együttélés a leszerelés utáni hivatalos házasságkötésig kölcsönös megegyezésen alapul és próbajelleggel áll fenn, mely idő alatt, ha a fiatalok belátnák, hogy nem egymáshoz valók, minden további nélkül s főleg költségmentesen felbonthatják azt. Hogy ennek ellenére a házasságon kívül született gyermekek száma igen kicsi, az nem annyira a fogamzás megelőzését, vagy megakadályozását illető fejlett technikájuknak köszönhető, amit egyébként a szokatlanul magas születési index is cáfol, hanem inkább annak az egyszerű ténynek, hogy ha a kilencedik hónapban is, de végső esetben mégis csak a pap elé áll a fiatal pár, aki zokszó nélkül esketi össze őket. Bizonyára ez eredményezi különben a tiltott házasságelőtti nemi élet fogalmának teljes elmosódását s magyarázza meg, hogy a különösen tavasszal, mintegy a mezei munka elől való szökésképpen csapatostól cselédnek álló bogdándi lányok miért nem szigorú erkölceikről híresek a vidéken. A sajnálatos s a feltűnő százalékban tuberkulotikus lakosságnak szinte szemmel látható elcsenevészésedését elősegítő körülmények között azonban van ennél nagyobb jelentőségű: tudniillik szigorúan egymásba házasodnak s csak a „nagyon alávaló” hoz magának asszonyt idegen helyről. A szellemileg és fizikailag egyaránt gyengemi-

nőségű utódok mellett ugyane tényből következő vezetéknévhiányon — melyek között egyébként mindössze hármat (*Tatár, Kürti, Sárándi*) találunk a község Wesselényi-birtokba kerülése idején összeírt jobbágynévekből — hivatalos célokra közbeiktatott betűkkel (Nagy D. László), a köznapi használatban pedig gunynevekkel (Bakzó, Bütykös) segítenek. 1200 ember egyetlen nagy, beteg családként kallódik itt a szegénység és felvilágosulatlanság kutyaszorítójában, megváltásra várva. Sorsáért az erdélyi magyarság hivatalos tényezői felelősek, kik az idestova négy év előtti választások alkalmával jártak itt utoljára s minden valószínűség szerint szavazatszedés céljából jönnek el megint.

Társadalomrajzának letragikusabb fejezetét kétségtelenül népmozgalmi statisztikája teszi. Ha figyelembe vesszük, hogy gyermekhalandóság tekintetében tizenkilenc európai állam közül a legrosszabbak vagyunk, nem lehetünk elragadtatva egészségkultúránktól. Bogdánd néha 3.0 ezrelékkel is az országos átlag alatt mozgó szaporodási indexe azonban nemcsak valóban primitív higiéniai körülményeire s az ezzel kapcsolatos csecsemőhalandóságra mutat rá, hanem szinte kényszerítőleg a tüdőbetegek nagyobb halálozási átlagára tereli a figyelmet. A közeli túlnyomóan román lakosságú Alsószoporét néha 15.0 ezrelékkel is meghaladó hatalmas születési arányszáma ilyenformán szinte céltalan és sajnálatraméltó erőlködésnek tűnik, mert az ujszülöttek, ha hamarjában nem is pusztulnak el, huszéves korukra már „nem győzik magukat levegővel” s életben maradva sem képesek intenzív munkára, vagy éppen rendkívüli teljesítményekre. Mivel gazdasági lehetőségeik a határ nagyságában, állatállományukban, hiányzó munkakedvükben és alacsony munkabírásukban könyörtelenül adottak, céltalan lenne ezeknek bármilyen formájú fokozásával kísérletezni. A segítség egyetlen módja az intenzív egészségügyi felvilágosítás s a táplálkozás megváltoztatására, a fokozott tej- és gyümölcsfogyasztásra való rábeszélés lehet. Orvos mintegy 10-12 kilométerre van s emiatt kiszállása főleg a szegényebbek számára fölötte költséges. Nem nagyon súlyos esetekben aztán többnyire várnak, míg legalább két, vagy hármuk között oszolhatik meg az orvos tiszteletdíja. Felmerült ugyan az az egyébként nagyon helyes terv is, hogy az egyházközség bizonyos meghatározott havi fizetség ellenében megállapodást köt egyik környékbeli orvossal, aki hetenként egy napra kijönne a faluba, ingyenes orvosi kezelésben részesíteni az erre rászorulókat, azonkívüli orvosi felvilágosító munkát végezne. A kitűnő terv azonban egyelőre, sajnos, csak terv...

Bogdánd népmozgalmának megvilágítására szolgáljon az alábbi összehasonlítás:

	Születés	Halálozás	Szaporulat
	e z r e k b e n		
1935 Románia. Országos átlag	30.7	21.1	9.6
1935 Románia. Falusi átlag	33.0	21.5	11.5
1935 Bogdánd	38.3	29.1	9.2
1935 Alsószopor	22.77	12.1	10.0
1936 Románia. Országos átlag	31.5	20.1	11.4
1936 Bogdánd	30.0	21.6	8.4
1936 Alsószopor	22.2	15.5	6.7

Ez a lassú, de biztos degenerálódás lejtőjén álló nép az utóbbi három évtizedben, mely idő alatt egyetlen intellektuelt adott, vágyakban és teljesítményekben sosem szárnyalta túl a lánylopások paraszti bravurjait. Fölfelé törekvés, lendület és életkedv nélkül éli elszigetelt, morbid életét, beteg, törődött és beletörődő. A lelketlen munkáltatóját több-

izben istenesen elpüfölő Ludas Matyi szelleme nem lelhet talajra itt, ahol borközi pusmogásban oldódik fel az elégedetlenség és erőtlen szájaskodásban fullad el a sértés. Kissé hajlott és betegesen lágy megjelenésük is az önbizalom és „kiállás” minden ismérve nélkül való, miáltal még általános becsületességük is inkább gyávaságnak, mint erénynek tűnik. Lányságukat nagyobbára cselédsorban töltő asszonyaik e tekintetben valamennyire elütnek tőlük. Kackiások, szaporabeszédűek, nagyszájúak, izgók-mozgók, de dolgozni nemigen szeretnek ők sem. Segítenek ugyan a mezeti munkáknál kapálásban, marokszedésben, szénagyűjtésben, azonkívül télen a fonókban megfonják, majd megszövik és minél kevesebb munkát igénylő diszitással látják el kendertermésüket s alig várják, hogy tavaszodjék, mikor gyermekeiket babusgatva, tereferélve, vagy az elhaladókat bámulva faluhosszat kiülhetnek a kapuk előtti kövekre, árokpartra, vagy hidra s élhetik kedvelt társadalmi életüket, míg felhajtott szoknyáik miatt hólyaghurutban meg nem betegednek.

Elhagyatva és lassu halállal eljegyezve áll a falu, pedig nem vagyunk túlságosan gazdagok s ha egyébre nem, sápadt arcú, esendő népének fejlett és fejleszthető közösségérzetére, mely a múlt évben két tűzkárosult gazda házát építette fel közadakozásból és közmunkával, kisebbségi sorban nagy szükség lenne. S a sürgős segítség halaszthatatlanságával szemben a valóság, hogy a bomlasztó és megbénító körülmények tragikus zürzavarával a faluban társtalanul magárahagyva egyetlen ember hadakozik: a pap.

1937 április 15.-én hat kis bogdándi feküdt szapuló székeken és egyéb alkalmatosságokon felravatalozva. Előző nap négyet temettek. A harang szüntelenül zug s riadt tekintetű, ünneplőbe öltözött emberek ácsorognak az uccán.

— Pepecs, pepecs — ismételtetik, sajátságos nyelvjárásuk szerint mélyítve a magánhangzókat.

A váratlanul fellépett és egészségesebb vidékeken megfelelő kezelési szabályok betartása mellett rendszerint enyhe lefolyású kanyarójárvány ekkor már 18 gyereket vitt sirba és javában dühöngött. Egyetlen nagy kórház volt a falu. Mindenütt pepecses gyerekek, egészen kicsik, nagyobbak és voltak házak, ahol az egymásutáni napokon két gyerek halt már meg s a harmadik is magas lázzal eszméletlenül feküdt durvavászon ágyneműje között.

A kanyaró megdöbbszentően nagy pusztítása egyébként a szervezet lecsökkent ellenállóképességével magyarázható itt, melyet a hosszantartó, magas láz erősen próbára tesz. S ami bogdándi viszonylatban még sokkal szomorúbb, tartama alatt rendszerint aktiválódik a lappangó tuberkulózis, a betegség tüdőgyulladásba hajlik át s feltétlenül elviszi csenevész áldozatát.

Az égen pizskosszürke áprilisi felhők kóvályognak, nagyszerű céltalansággal új élet fakad erdőn-mezőn s a hálátlan szántóföldeket most milliommódor termékenyíti meg ember és barom savanyú izzadságszaga. Féleresztes, szalmás színekben hulladékdeszkából sajátkezüleg összeácsolt kis deszkakoporsók vigyorognak a faragólábakon. Az illendőség miatt majd kék porfestékekkel fogják befesteni a temetésre. Harmadik már sokhelyen és nincsen pénz készen vett koporsóra. Itt is, ott is asztalt, lócákat raknak ki az udvarra, temetésre készülődnek. Fehérruhás, feketekendős lányok, széles pasztelzöld szalaggal körültűzött kalapokban, fényescsizmájú, fekete ruhás legények forgolódnak szótlan beletörődéssel. Máshol, a többnyire csak ilyen alkalommal kitárt ablakok jelzik, hogy már kivitték a halottat. Riadt, tanácskérő emberektől sokszor

feltartóztatva, végül megérkezik a pap és a kántor. Könnyfakasztó halotti prédikációra nincs szükség most, megdöbbenve, kétségbeesetten sir belül az egész falu. Halott, vagy szörnyű kínok között reménytelenül fetrengő kis Lencik, Bálintok és Rózsák, vajjon ki a felelős értelmetlen szenvedéseikért?

Aztán a jajveszékelő s egyre a koporsó felé kapkodó anyával, lassan, tempósan indult el a temetési menet, néhány másodpercre feltartóztatva a gyér szembejövőket. S lehet, a szemlélő volt hibás, hogy számára az uton leszegzett fővel ernyedten menetelő kis csoport a magyar falu sorsának szimbólumává lényegült, míg lágyhangsorú temetési énekük panaszos melódiája visszhangtalanul szertefoszlott a zöldelő halmok felett.

„VISSZA A TETT SZÍNHELYÉRE“

Irta: MÉLIUSZ JÓZSEF

A „vissza a tett színhelyére“ nemcsak Dosztojevszkij figuráit és a kavargó tudatú bűnözőket hajtja, hanem az élet derültebb vonatkozásai-ban szinte mindenkit. Így vágyakozik bizonyos korban a férfi ifjúsága színhelyeire, városok és utcák után, a légkörbe, melynek hűvösségét vagy izzását talán végleg magában hordozza. Ennek a kényszernek beteljesedése számomra ezuttal azzal a tanulással járt, hogy a valóság az emlékezésnél sokkalta szebb.

Fiatal életem egy gyönyörű esztendejét, talán a legszebbet köszönhetem Zürichnek. A romantika, a tanulás és a humanista eszmélkedés esztendeje volt az az év. A romantika elpárolgott, mint a Zürichbergről reggelente felszálló lilás köd. A tanuláshoz néha hasznát vehetem. A humanizmus ellenben átvészelt bennem azokat az időket is, amikor osztályom igazi arcával való találkozásomban, osztályom eszményeivel együtt a humanizmust is faképnél véltem hagyni. És ma talán Zürichnek mondok köszönetet, Zwinglinek: Rotterdami Erasmus tanítványának, a leghumanistább reformátornak, akinek akaratos, változtató szellemével naponta találkoztam az egyetem falai között, — néki e késői köszönettel talán valóban tartozom is — hogy az emberi nem és a társadalom kisemmizettjeinek jobb jövőjében rendíthetetlenül hiszek.

Nem volnék őszinte, ha nem vallanám be magamnak, hogy akkor Zürichben az első nagy érzelmi megrendülések és az első férfiúi szenvedélykitörések a tóparti húsos virágú magnóliafák lombjai alatt értek s a Dolder erdős rejtekei.

Jól esik hát fürgén leugrani a vonat lépcsőjéről és este, ahogy érkezem, fölfutni az egyetemi uccára, becsengetni a ház kapuján, ahol egy évig laktam és ahol a manzard-szoba ablakán, zord napokon és kisérteties éjszakákon hó meg eső egyaránt beesett, becsengetni és megkérdeni, hogy a padlásszoba kiadó-e.

A háziasszony — Istenem, hogy megvénült — furcsálólág rázza őszbeborult, kontyos fejét, figyelő arcomat, valami különös, ismerős kifejezést vél rajta felfedezni, végül is ráncolt homlokkal becsukja előttem az ajtót:

— A manzardszoba nem kiadó.

Igen, a dolgok megváltoztak.

Reggel sietve, frissen indulok kedvenc tanárom lakására, nyakken-

dőmet utközben kötöm meg, — éppúgy, mint amikor előadásra futottam. Enyhe szívdobogást érzek, kellemes izgalmat és türelmetlenül becsengetek. Idegen ember nyit ajtót.

— A professzor urral szeretnék beszélni, ha ugyan nem zavarom, de tudom már hat órákor talpon van, külföldről jöttem, biztosan fogad.

— A professzor ur már nem lakik itt.

Idegesen érdeklődöm:

— De hiszen öreg napjaira csak nem költözött el?

— A professzor úr két év halott, rokonsága Bonnban temettette el.

A nehéz tölgyfaajtó becsapódik előttem. Döngése a lépcsőházban, ahol annyszor jártam fel és le, tanárom dolgozószobájába visszhangzik. Most látom csak meg az új, csillogó sárgaréz névjegytáblát: B. W. festékgyáros.

Néhány percig állok még ott a csukott ajtó előtt, míg föleszmélek.

Igen, a dolgok megváltoztak.

Csak a sötétzöld mohával beültetett rundó álmodozik változatlanul az ablak alatt és a kövek sem változtak és a svájci szokások, a csend és az éles levegő, a tisztaság és a zürichiek szögletessége.

Feleségemmel beülünk a sarki cukrászdába reggelizni.

— Nézd, abban a sarokban tanultam, rendezgettem jegyzeteimet.

A csokoládé és a kalács ize még ugyanaz. Mintha csak tegnap ettem volna belőle utoljára. Mint esti homályból hirtelen elősuhanó késett madarak, izek és szagok serege bukkan emlékezetem színére, izek és szagok, amiket csak itt Zürichben éreztem.

Feleségem óvatosan megkóstolja a kalácsot:

— Furcsa, — de jó.

Felnevetek.

— Min kacagsz?

Friss olvasmányunkra emlékeztetem: Proustra, aki megbocsájtathatatlanul, de utolérhetetlen gyönyörűséggel az emlékezést emelte a valóság fölé és egy csésze tea, egy sütemény köré a hangulatok, az érzelmek, az emlékezés különös, édes zuhatagait széles szimfóniákba araszította.

Ez a kalács, ez a csésze csokoládé, ez a békeesség közöttünk és az ablakon túl, a szikrázó reggeli pára, ebből is lehet még költészet.

— Biztosan az lesz. Mesélni fogunk róla otthon, barátainknak és valahol „megírjuk“. Jobban érzem benne gondtalan ifjúságom illatos izét, mint a tóparti lila-virágos magnóliafák esti lehében. Ez a kalács állt a professzor asztalán is. Ebből a cukrászdából hozta fel a kerek winterthuri cselédleány. E mellett a kalács mellett mesélt az öreg ur az *Ember Tragédiája* hamburgi, első Magyarországon túli előadásáról és szavalt hunyt szemmel egész oldalakat Madách művéből, kopogós német nyelven, minek szavait dallammal és zenével telítette áthevült hangja. Ez a kalács állt az asztalon, amikor messze hazulról, Zürichben Madáccal találkoztam...

Ott a sarokban, annál az asztalnál kerültem először személyes érintkezésbe az irodalommal.

Onnan irtam ismeretlen fiatal diákként levelet Kassák Lajosnak, aki postafordultával válaszolva nem felelt ugyan áhítatos és naív kérdéseimre, de megkért, hogy lapja, a *Munka* számára szerezzek Zürichben támogatókat és előfizetőket. A Munka vörös plakátján ábrázolt építő munkások kis szobám faláról letekintve nem egyszer láttak izgottan, amint remegő kézzel lehántottam anyám titokban küldött gondos csomagjairól a kötést.

A kor kavargó és homályos életérzéseivel, az „izmusokkal” is itt kerültem össze. Arról az asztalról irtam apámnak vad leveleket, melyekben egyáltalán nem használtam nagybetűt és ami miatt viharos családi háborúba keveredtem. A kisbetű forradalmi általánosításában annyira következetesen haladtam, hogy még a levelek megcímzésénél is száműztem a nagybetűt. Előbb csak a zürichi posta hozta vissza leveleimet, valamelyik konzervatív svájci tisztviselő jóvoltából, azzal a személyes szabadságomat sértő megjegyzéssel, hogy a német orthográfia a levél-címzés e módját nem ismeri és így a posta sem fogadhatja el. Ez még csak hagyján. De legközelebb a nemzetközi vasutjárat postakocsijába bedobott levelem hazulról érkezett vissza, apám ama szigorú megjegyzésével, hogy egyrészt tisztességes polgári mivoltára, másrészt nevelésemre — ügylátszik hiába pazarolt — áldozataira való tekintettel, a leghatározottabban visszautasítja neveletlen és tiszteletlen inzultusomat, mely őt nagybetűket nélkülöző leveleimmel, de különösen nagy betű nélküli címzési módommal érte.

Mint később értesültem, leveleim fölött mord családi tanács itékeztet, de persze ők akkor még mitsem tudtak ott a Nyul uccában ama bizonyos „Dada” nevezetű irányzatról és annak zürichi vonatkozású dokumentumairól, miket Hans Arpot idézve Bálint György emlegetett nemrég a huszéves „Dada”-ról írott cikkében.

„Ezennel kijelentem, — írja Hans Arp emlékezéseiben, — hogy Tristan Tzara találta ki a „dada” szót 1916 február 8.-án este hat órakor. Jelen voltam tizenkét gyermekemmel, amikor Tzara először mondta ki ezt a szót, mely jogos lelkesedést váltott ki belőlünk. Ez a zürichi „Terras” kávéházban történt és egyik orrlukamban kalácsot viseltem. Meggyőződése, hogy ennek a szónak nincs semmi értelme és hogy csak a hülyék és a spanyol tanárok törődnek dátumokkal.”

Nos, Tristan Tzara azóta, egykori dadaista fegyvertársa, Louis Aragon társaságában a párizsi *Ce Soir*-nak lett bátorságban még mindig követésre méltóan ifjú, de határozott és komoly arcélú szellemi vezéralakja. Ami pedig a spanyol tanárokat illeti, azokat — amint azt az egyik Bahnhof-strassei iskolában rendezett spanyol kiállítás is bizonyítja a mai zürichiek előtt, — mórok, olaszok, németek saját országukban irtják rendre, tanítványaikkal együtt.

Zürich fölött az ég legalább oly kék, mint az Adria vagy az aegai tenger felett. És sehol sem édesebb a csavargás, mint Zürichben. Ha akarod hegyen, ha akarod erdőben. Ha akarod, néhány perc múlva messzi kint a tavon gyönyörködhetsz a sirályok keringésében. Modern épülettömbök között csodálhatod a vas, a beton és az üveg hármas hangzatát. Vagy, ha akarod, ódon patriciusi levegőt árasztó városnegyedekben, a múlt lehet szivhatod magadba, a polgárság forradalmi születésének történelmi levegőjét.

Én a magam részéről egy percre az utóbbinál is távolabbat választok és kalaplengetve üdvözöllek németek hatalmas császára, Nagy Károly!

A súlyos Grossmünster tornya oldalában még mindig oly méltóságteljesen ülsz szoborra keményült létedben, mint ezerkétszáz évvel ezelőtt, amikor állítólag olasz mesterek szobrod kifaragták, vagy mint tiz esztendővel ennek előtte, mikor megismerkedtünk és amikor éppúgy mosolyra ingerelt már, hogy vannak még, akik tisztelettel tekintenek reád, hatalmas császár emléke, mert akaratodon kívül egy világbirodalmat örököltél, irányítottál és növeltél, mint ma, amikor e szabadságra vágyó kor gyermekei egy új, de elvetélt nagykarolyi gondolat veszélyes, de mulatságos kapaszkodását szemlélhetik.

A Grossmünster előtti tér csendes, mint akvárium mélye. Zwingli templomától méla orgonabugás hallszik, hogy csakhamar profán nangu-
latok juttassák eszünkbe a márt.

A Limmat innenső partján a garni-szállók girbe-görbe, színes uccá-
jában, akár csak a prágai Ujváros sikátoraiban, már délben megszólal
a harmonika hangja és felcsattan a szertelen, oda nem illő zenebona. A
józan svájci polgár pedig lefüggönyözött kocsmá ablakok mögött költi
az aranyvalutát barna, vagy világos sörre, különböző, csöppet sem szép,
de testes pincérlányok kétes társaságában.

Szól a harmonika és folyik a sör, egészen bajor módra, akárcsak
fent a Rajnán és a bódéni tó partjain túl Bajorországban. A zürichi
polgárnak ez a sörözés minden köze és kapcsolata Németországhoz, mit
szíve mélyéből, talán már Nagy Károly óta, utál.

A svájci sose fogja azt mondani, hogy: „Én német vagyok“, hanem
a mellére üt és azt mondja: „Én svájci vagyok.“ Ezt hajlandó akár né-
metül, akár olaszul, akár franciául elismételni. A zürichi polgár féltés-
sel restaurálja, ápolja, őrzi a Nagy Károly időragta ülőszobrát, de a
„nagy német“, a „nagy károlyi“ világbirodalom eszméjéből és eszmetér-
jesztéséből nem kér. Nem túlzás, hiszen alaposan ismerem a zürichie-
ket, de a svájci német gyűlöli Németországot, féltékenyen és dühösen,
szenvetélyesen és ravaszul. Elvégre önállóságáról és a demokráciáról
van szó, függetlenségről és szabadságról.

Ahogy igaz, hogy a párizsi munkás, mihelyt veszélyben forog napi
fél literes vörösbor adagja, menten ribilliót csap, úgy igaz az is, hogy
a svájci polgár képes fegyvert ragadni, ha elveszik tőle a szavazás jo-
gát, ami csendes életében a nélkülözhetetlen izgalmat és ennek követ-
keztében a szórakozást jelenti számára. A svájci évszázadok óta szavaz.
Egyforma idegességgel, ha arról van szó, hogy háborúban vegyen-e részt
vagy sem, vagy ha a tej árának csökkentéséről vagy éppen növeléséről
kell döntenie.

Ezért nem jut előre az ugynevezett *Front*, a német nemzeti-szoci-
alizmus svájci „él“-csapata. A *Front* kiverhette Zürichből Erika Mann,
Thomas Mann leányának színházát, a *Pfeffermühlet*, lezsidózhatta az
ősi német patricius család zseniális gyermekét, terjeszthetett zsidógú-
nyoló rémnyomtatványokat az augusztusi cionista világkongresszus nap-
jaiban, de a zürichi, a svájci polgár agyát nem zavarhatják meg a jelsza-
vak.

A svájci polgár felé titokban, kúszva, fenyegetően, más, súlyosabb
veszedelmek közelednek.

Igen, a dolgok megváltoztak, de azért Svájcban „még“, „egyelő-
re“ rend van, de a „rend“, mint mindenütt Európaszerte, itt is benső osz-
lásnak indult. A luzerni, a nauenburgi klerikális központok mélyéről
nemcsak ózondus párát sodor elő az időjárás, hanem az ősi gyökerű
svájci reakció fenyegető, sötét fellegeit is. A katolicizmus és az euró-
pai szerep nevében az „új rendiség“ megolajozott gondolata siklik ra-
vaszul a berni minisztériumi irodákból a svájci köztudat felé. Seipel,
Dollfuss és Schuschnigg példája heviti Mottát s a szelíd állam többi írá-
nyítójának fejét s a tévhit, hogy az egymás felé sistergő európai ellen-
tétek között — mint Ausztria, — Svájc is csak Olaszország és Német-
ország között, a Róma-Berlin tengelyen helyezkedhetik. Ez a méreg szó-
székről és sajtóból lopakodik a demokratikus multú Svájc szíve felé,
hogy, mint egykor Zwingli idejében, két részre tépje a köztársaság né-
pét, melynek nagyobbik része kétségtelenül ezuttal is a haladás mellett,
a szabadságjogok s a munkásszervezetek sérthetetlensége mellett száll

sikra.

A *Front*-ot eintézi a csendrendelet, mely nem, hogy autók tapintatlan túlkölését nem tűri meg büntetlenül a csendes uccák álmodozó csendjében, de a tejfelesszajú fiatalemberek illetlen politikai orditózását is kész elnémitani. A Frontizmus kispolgári divat, mely oly röpkén érinti csak a zaklatott lelkeket, mint valaha a békétlen írók és művészek „Dadá“-ja. A Fronttal a gyári füstbe burkolt borongós Aussen-Sihl népe — ha mérkőzésre s nem szavazásra kerülne sor, — hamar megbirkózna. De Motta és kormánya olaszbarátsága, a rossz korporációs álm: valóság és veszély Svájc fölött, veszélyesebb, semmint Aussen-Sihl népe gondolná...

Hajónk, a csillogó fehérségű *Helvetia* ringatózva szeli a tó mélyenzöld, rengő vizét. Nem hasonlatos ez a negyedórás utazás semmilyen vágatató, fenyegető, menekülésszerű tengeri hajózáshoz, parttalan távol-ságok közti hányódáshoz. A víz körül partok ölelkeznek s mintha parányi tákolmányunkon végtelen gyepvel kerített fészken siklanánk. A fedélzeten friss, havasokból omló szél fut át. Parton s vizen a nép a nyárnak örvend és a vasárnapnak. A távolodó Uetliberg lombjai már már vörösbe hullnak s az égen a báránnyelűk bukácsolva a láthatár felé süllyednek. Küsnacht játékszerű kis kikötőjében lenge ruhájú lányok, fiúk kapaszkodnak a hajóra. Fehér kendővel integetünk utánuk, a fiatalságnak, míg a villogó hasú sirályok sikoltva csapnak a víz fölé, apró halak után.

Hegynek felkapaszkodva néptelen, vasárnapi uccákon átal, csendes tarka házacskák között jutunk el a hegyoldal barna kerítéses épületéhez, amelyben Thomas Mann lakik. Csengetünk. Feleségem önkéntelen mozdulattal rendezgeti gesztenyebarna haját, mibe a hajón a szél rakoncátlanul beleturt.

Kint ülünk a terrasszon. Lent, hol még az előbb siklottunk, a tó vize csillan s a fehér szárnyú vitorlások oldalukra dülve repülnek. Az asztal kék terítőjére sárguló tölgy levél hull, fonnyadó emléke német vitézségnek, s a barna szemű farkaskutya gazdája lábához hajtja okos fejét.

Az író felesége fiatalosan és elevenen perel a korrall, szava vidám, de csengése vád.. Thomas Mann kissé hajlott, magas alakja, a hosszú-kás kifinomodott fej, az erős orr, az izmos finom kezek, miket nyugtalan indákként futnak be olaj-kék erek, zenélő bariton hangja, megalázó egyszerűsége a rendkívüli ember jelenvalóságával töltik be a délutánt, mely röpiül felettünk, mint alant a villogó, gyorsan tűnő sirályok.

Aranyszínű tea párázik a régi német porcellán csészékben, a gyümölcs az asztalon éretten kínálkozik, mint a házigazda kristályos mondatai. A csekélységi-érzet izgató árama, mely mindig forrón előnt, ha különös próbán érzem magam magasrangú szellemi ember vagy hallgatók sokasága előtt, felenged és az ősi Tibet vagy Ceylon izeit idéző teával együtt kortyolom a szavak értelmét, a nagy lélekből áradó bölcsességet és időszerűtlen hitet. Csak megilletődöttségem nem oszlik tudatom színéről, melyhez hasonlót gyermekkoromban éreztem, ha felnőttek különös kitüntetéskép' társaságukba befogadtak.

Egy mondatot hirtelen le akarok jegyezni. Az író előbb zavartan vizsgál, azután karomra teszi könnyű kezét és szerényen mondja: „Um Gottes Willen, nur kein Interview!“ Érzem, elpirulok, feleségem is elpirul s a házigazda arcán is enyhe pir fut szét, majd hirtelen új fordulatot ad a beszélgetésnek, de bármiről is beszél, tárgya mindig és szenvedélyesen Németország, amelynek feltámadásában hisz.

Az esti szürkületben, ahogy hajónk visszafut a városba, a parti lombok hajladozva búcsuzkodnak a vasárnaptól és talán már a nyártól is. Feleségemmel összebujunk a fedélzeten és suttogva idézzük magunk elé az író alakját és a küsnachti óra telt zamatját amikor beszélt.

Ő is és mind, visszatérünk egyszer „a tett színhelyére.” Hova is térhetett volna vissza Thomas Mann a németországi naplemente után, mint ide Svájcba. „Emberileg gondolkodni és szemlélődni — írta egyszer — anynyi, mint politikától mentesen gondolkodni és szemlélődni...” (Betrachtungen eines Unpolitischen. 1918.). Ennek bizony majd husz esztendeje már és a világ nagy szellemei, kikben bajlatozta agg Európánk lelkiismerete még lobog Julien Benda-tól Thomas Mannig, rendre megtértek a politikához: az alkotó szellem tevőlegességéhez, egy új átfogó magatartású emberiséghez, a humanizmushoz, melyben a szellem emberét az igazság, a jog és szabadság eszméi kötelezik új kulturharcra, lázadásra. „A lázadás szótárát egy évtizede s még régebben, mióta a tömegnyárspolgárt kellett szolgálnia, hogy ez forradalminak tűnjék önmaga előtt, gyógyithatatlanul meggyalázták, kompromittálták, gyermekessé tették”. Ezeket a sorokat Thomas Mann most megjelent folyóiratának első oldalán betűzöm ki, a hulló szürkületben.

Igen, a harcosok visszatérnek a tett színhelyére, az európai demokrácia bölcsőjéhez, hogy a menekülés lázában született új gyermeket: az emberiség totalitását elringassák...

Az esti égen fehér csillagok ragyognak. A böcklini hangulatból kilép a Grossmünster sárga reflektorfényben fürdő tornya. Ő, több az, mint Nagy Károly emléke. Zwingli Ulrich szellemét idézi, ki megszüntette a jobbagyságot, felosztotta az egyház vagyonát a szegények között, nevelt és tanított...

Közeledünk a parthoz és mondom:

Szeretnék huszonnyolc évemmel oly derűlten remélni, mint Thomas Mann, oly maradéktalanul bizni egy elrontott történelemben és hinni, hogy a tóparti fák valóban csak a vasárnaptól búcsuzkodnak és nem a szabadságtól...

AZ EGYETEMI SZELEKCIÓ ÉS A SZELLEMI FEGYVERKEZÉS KÉRDÉSE A MAI EURÓPÁBAN*

Írta: KEMÉNY GÁBOR

Ereky István külföldön tanulmányozta a szelekció kérdését és már vezető szempontja is, hogy az egyes országokban az egyetemi és közszolgálati szelekció kérdését egymással való összefüggésükben vizsgálta, elárulja, hogy felismerte a kérdés fontosságát. Másik érdekessége könyvének az *összehasonlítás* szempontja. Ez tesz képessé arra, hogy meglássuk a sajátos tennivalókat és hogy a sokat hangoztatott kulturfőlény helyett jobb, ha felismerjük sajátos feladatainkat és tennivalóinkat ott is, ahol nem vagyunk elmaradva. A helyzet viszont az, hogy a kulturális építésben Magyarország igen elmaradt s Ereky szavai különösen az utódállamokhoz való viszonylatban keményen s ébresztően hatnak. És itt még az sem mentség, hogy Magyarország elvesztette a háborút, még Bulgáriában és Görögországban is kulturaemelkedést mutat ki Ereky, holott

*Ereky István: Egyetemi reform. Szeged, 1937.

ezeket a nemzeteket is súlyos katasztrófák érték.

Az egyes államoknak, így az *angolnak* egyetemi rendszerét is a 18. századtól vizsgálja s főleg a *szelektálás szempontjait* elemzi, melyek eleinte a lakosság társadalmi rétegződéséhez igazódtak (Oxford, Cambridge), de ennek a rendszernek ellensúlyozására már a 19. század harmincas éveiben megalakul a királyi kollégium s míg az előbbiek (Oxford, Cambridge) államférfiakat, diplomatákat, egyházi és világi birákat nevelnek, a modern egyetemek a gyakorlati élet hasznára képeznek ki. A kollégiumok belső életére jellemző megvilágítások: „...a legelőkelőbb londoni klubokkal versenyző diszes helyiségekben hetenként egyszer vitaestélyeket rendeznek; — vitaestélyeikre időnként meghívják Anglia legnagyobb államférfiait és tudósait s hozzászoktatják hallgatóikat ahhoz, hogy politikai vitás kérdések felett a parlamenti eljárás szellemében tanácskozzanak és döntsenek...”

Íme: papiroshallgatók még a régi egyetemeken sem lehetnek. S az angol társadalom jogérzéke kialakította a versenyvizsgák rendszerét, mely már a 18. században a protekciótól és egyéb visszaélésektől mentette meg a jelölteket s az életre való szelektálást segítette elő, midőn lehetetlenné tette, hogy cenzorok kényétől-kedvétől függjön az eredmény s a gyakorlati érvényesülés.

A *francia* rendszer szintén a protekciót akarta kizárni. Ez a tendencia a francia forradalomra vezethető vissza: „A nagy francia forradalom ugyanis az ancien regime valamennyi egyetemi vizsgáját és az összes egyetemi fokozatokat eltörölte s a közönséges vizsgákat, amelyek tág teret nyitottak a protekció számára s következképp a felső társadalmi rétegeknek kedveztek — a protekciót lehetetlenné tevő versenyvizsgákkal helyettesítette.”

A szelekció elve érvényesül abban is, hogy a disszertációt, melyekkel diplomát szereznek, komolyan veszik, abban a jelöltnek *eredeti gondolatmenetet* kell mutatnia s még ezek után is az állások tekintélyes részét *versenyvizsgákkal* lehet elnyerni.

A *német* rendszert is a 18. századdal kezdi ismertetni; kezdve a *Fichte* ideállal, mely a tudománynak a való élethez való viszonyát hangoztatja s folytatja *Schellinggel*, akinek álláspontja szerint korlátlan szabadságra egyedül a filozófiai fakultásnak van igénye s leszögezve a *Humboldt* féle *L'État c'est moi* elvet s e szerint az egyetem a nemzet tulajdona. „Az új egyetem (ezen elmélet szerint) tehát nem a király, illetve az állam, hanem a nemzet tulajdona, s mivel állami határookra való tekintet nélkül az egész német nemzet céljait szolgálja, — a német nemzet nevelésére szolgáló intézeteknek mintegy a koronája.” „De bármily magasztos volt a Humboldt-féle felfogás a német nemzeti eszme szempontjából, — René König szerint mégis Humboldt viseli a felelősséget, azért a nagy tragédiáért, melyet a német egyetemek már a XIX. század első felében is átéltek, de különösen manapság élnek át... Mert szerinte Humboldt volt, az, aki az állam és az egyház viszonyát az alapításkor tisztázhatta volna, de nem tisztázta s szerinte ez a mulasztás volt az oka annak, hogy a XIX. század első felének rendőrállama s a mai nemzeti szocialista állam a tanítás és tanulás szabadságát elkobozták s a német egyetemi ideált megvalósítani nem engedték.”

Erekly helyes érzéssel redukálja kellő értékére ezt az elméletet: tényleg a történelmi erők mértéke döntötte el, mily mértékben tudjon az egyetemi ideál megvalósulni.

Valóság az, hogy a Harmadik Birodalom *utólag* kereshet igazolást a régi eszményekben, de nehezen tételezhető fel, hogy az ideológiai bá-

zist előre ily aprólékosan kiépítették volna. Bizonyos, hogy ebből a kifogásból egy pártszemponttól meghatározott, tehát teljesen elhibázott szelekció következik: „A nagyvárosi egyetemekre való felvételnél előnyben kell részesíteni az 1.000.000 tagszámig bezárólag a nemzeti szocialista párt veterán harcosait, a véderő tagjait s mindazokat, akik a nemzeti szocialista alakulatokban aktív munkásságot fejtenek ki. Ebben a rendelkezésben jut kifejezésre a hallgatókat illetőleg az, hogy az *egypárt* állam egyetemei is párt egyetemek”. S ebből következik, hogy maguk közt a tárgyak közt sem tudnak szelektálni, mikor a *tárgyilagosság ellen nyilatkoznak* s amikor kifogásolják, hogy a liberális korszak még a *politikát is politikamentesen tanította*. Hasonló okból tagadják a nemzetközi jog tanításának jogosultságát. S így, ha szociális látszata is van azon intézkedésüknek, hogy akik közigazgatásnál vagy igazságszolgáltatásnál akarnak működni, azok előbb együtt éljenek a munkások közösségében, a testi és világnézeti próbakövetelések viszont vagy a fizikai adottságon vagy esetleg mutatott állásfoglaláson alapulnak s nem lehetnek a közhivatali szelekció jó eszközei. A vér, föld és faj között lehet és van is összefüggés, de a bíró mint egyén mond ítéletet, a nevelő, mint egyén tanít, az orvos nem vérségi, de egyéni képességeivel operál, tehát a német szelekció semmiesetre sem életszerű.

Az újabb *osztrák* kormányzat a tudományos rendszerek ismeretén kívül a hazafias, vallásos és katonai szellemhez való igazodást követeli s az utóbbi szempontok alapján szelektálja szellemi munkásait.

Az *olasz* szelekciót az jellemzi, hogy már a doktori vizsgák tárgyait speciális szakcsoportok szerint határozzák meg s hogy a német eredetű magántanárságot az angol és francia rendszer hatása alatt *versenyvizsgálathoz* kötik.

Szellemi fegyverkezés — ez a címe a könyv második részének. Mi szabja meg a szellemi fegyverkezés lehetőségét és hatékonyságát? A tanszabadság: a tanítás, tanulás szabadsága, valamint az iskolaalapítás s iskolafenntartás szabadsága. Kétségtelen, hogy ebben Franciaország vezet: „Míg a főiskolai oktatás decentralizációja csak részben járt eredménnyel s ezen a téren ma is Németország és Anglia vezetnek, — addig a német rendszer egy másik alapelve, t. i. a tanszabadság szempontjából Franciaország messze tulszárnyalta Németországot. A német tanszabadság a tanulás és a tanítás szabadságát jelenti; a francia tanszabadság ennél sokkal többet: mert az állam és egyház közötti viszony sajátságos alakulása következtében az egyetemek és főiskolák alapításának és fenntartásának szabadságát is felölelik.”

Anglia sem marad Franciaország mögött a szellemi fegyverkezésben. A magas tandíjak ugyan azt a látszatot keltik, mintha itt igazságtalan vagyoni szelekcióról lenne szó, de a valóság az, hogy a nagy tandíjakban a kollégiumokban való bentélés is meg van fizetve, a vizsgákra való előkészítés is, (amit nálunk jól vagy rosszul, de mindenesetre nyereszkezdésből, a jogi szemináriumok végeznek) és végül azért sem antiszociális ez a magas tandíj, mert „a feltűnően magas díjakat teljes egészükben csak azok fizetik meg, akik erre vagyoni viszonyaiknál fogva képesek, t. i. a jobbmódu és gazdag szülők gyermekei. A kevésbé jómódu szülők gyermekei ellenben egészben vagy részben mentesülnek a rendkívül súlyos díjak megfizetése alól, mert csak azok iratkozhatnak be, akik a versenyvizsgákon az általuk elért egységek alapján az ösztöndíjak útján való segélyezésre méltónak bizonyultak”. Ime: a módja, hogyan lehetnek első a vagyoniilag utolsókból is.

A magyar és utódállamokra vonatkozó adatok lélegzet visszafojtó-

an szemléletes számokban mutatják a háború utáni kulturális eltolódást. Az adatok tengeréből csak néhány nagyon jellemzőt írunk ki:

„A világháború után a zágrábi egyetem oly nagy arányokban fejlődött, hogy ilyen fejlődésről a mi viszonyaink közepette álmodni sem lehetne.“ — „A jugoszláv törvényhozás a zágrábi egyetem három régi fakultásán a tanszékek számát kilenccezel emelte, úgyhogy a teológiai karnak jelenleg 11, a jogi karnak 15, a filozófiai karnak 31 tanszéke van.“ — „Ezenfelül azonban négy teljesen új fakultást szervezett. Ezek közül az orvosi karnak 20, az állatorvosi karnak 21, a technikai karnak 30, a mező- és erdőgazdasági karnak 18 tanszéke van.“ — „E nagyszabású reformok következtében a magyar korszak zágrábi csonka egyeteme olyan hét fakultásos egyetemmé fejlődött, amelyen a tanszékek száma a világháború előtti időkhöz képest 88-cal, a hallgatók száma pedig 3500-zal gyarapodott. A zágrábi egyetem tehát az ő 136 tanszékével messze tulszárnyalja a mi 94 tanszékkel rendelkező legelső és legnagyobb egyetemünket t. i. a Pázmány Péter Tudományegyetemet; — 5001 főnyi hallgatósságával pedig a hallgatók számát tekintve, vele egy színvonalra emelkedett.“ A belgrádi egyetemből „csodát művelt a jugoszláv törvényhozás erélye és áldozatkészsége, mert tanszékeinek száma 1908-tól fogva több, mint három és félszeresre nőtt — a hallgatók száma pedig a huszonnyolc év előtti hallgatósság kilencszeresére emelkedett.“ „S mivel Magyarország öt egyetemén mindössze 326 tanszék van, — egyetlen mérőföldes lépéssel úgy elhagyott bennünket, hogy a Jugoszláv állam egyetemein ma 365 tanszék van, vagyis 39-cel több, mint a magyar egyetemeken.“ A kolozsvári egyetemen „a tanszékek száma 53-ról 97-re emelkedett s e tekintetben nemcsak a Szegedre ment kolozsvári egyetemet szárnyalta túl, de a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemet elérte.“

Az összehasonlítás sok keserű panaszra ad okot Erekynek: nálunk a nemzetközi jogot elhanyagolják, a szociálpolitikáról nem vesznek tudomást. A mi jogászaink 99%-a örökösödési eljárást, telekkönyvi rendtartást, végrehajtási jogot, csődjogot nem is hallgat. Ereky sine ira et studio ismerteti azt a nagyszabású munkát, mely lehetővé teszi, hogy a mai kolozsvári egyetem hallgatói a magánjogot és büntetőjogot tanulják. „Ebben a munkában — írja Ereky a kolozsvári egyetemen használt 2000 oldalas büntetőjogról — Balogh Jenő, Finkey Ferenc, Angyal Pál, Heller Erik munkáin kívül feldolgozva látják a régi és újabb büntetőjogi irodalom minden alkotását. S ha talán büszkeséggel tölti el őket (a magyar hallgatókat t. i.) az a tudat, hogy a román büntetőjog irodalma a magyarból táplálkozik, — ezt a büszkeséget hamar félre kell tenniük, mert büntetőjogász professzoruk éppoly lelkiismeretesen feldolgozza a nyugati nagy nemzetek büntetőjogi irodalmát is, mint a magyart.“

Csehszlovákia szédületesen nagy iskolai reformjait is kiemeli az író. Prágában pl. a főiskolák egész sorozata jött létre. Csehszlovákia hatalmas lendülettel fejlesztette a multat s pótolta a mulasztásokat. 1928-ban szervezte a párizsi *Ecole libre des sciences politiques* mintájára az államtudományi magánfőiskolát 10-15 állandó s ugyanannyi folyton változó előadóval. A Prágában felállított Husz fakultásnak 9 tanszéke, két magántanára és 170 hallgatója van. De a prágai kormány tulment az ev. egyház lelkésznevelési feladatán: „Oroszország örökébe lépve Prágát iparkodott megtenni a görögkeleti kultúra és a pánszláv eszme Mekká-jává“; megszervezett tehát Prága területén egy orosz jogi fakultást 18 tanszékkel, egy orosz magánfőiskolát három tanszékkel, egy kétfakultásos ukrainai egyetemet 26 tanszékkel, 10 magántanárral és 236 hallga-

tóval. Prága nagy lendülettel a maga nemében páratlan kulturális központtá lett: német, cseh, ukrainai és orosz nyelvű főiskolái közül a kulturális szempontból nagy, de a népesség számát tekintve, kis cseh nemzet egyetemén és főiskoláján 304 egyetemi tanszék működik: „Ha e különböző nyelvű egyetemeket és főiskolákat összefoglaljuk, akkor Prága, mint a legmagasabb rendű tudományos oktatásnak és buvarkodásnak rendkívül magasán álló központja bontakozik ki előttünk. Hiszen ennek az egyetlen egy városnak egyetemén és főiskoláján ötszázket egyetemi és tizenöt főiskolai tanár végez tudományos munkásságot ugyanakkor, mikor Magyarország összes egyetemén és főiskoláján ötszázötvenhét nyilvános rendes és rendkívüli tanár működik. A prágai egyetemek és főiskolák hallgatóinak száma pedig 22.129; vagyis Magyarországnak 16000 főnyi egyetemi és főiskolai hallgatóságával egybevetve az egyetlen Prágának majdnem 50%-kal több főiskolai hallgatója van, mint egész Magyarországnak.”

E beszélő tények és elismerő szavak után azzal próbálja Ereky enyhíteni kétségtelen kulturális hátrányainkat, hogy az utódállamok egyetemei csak külsőségekben multak felül bennünket, hogy velük szemben nekünk a *belső értékeket* kell növelni, hogy elsőrendű tanárokat kell a tanszékre juttatni. Az ebből származó erkölcsi fölény azonban nem olyan magától érthető, mint ahogy Ereky látja. Néha a tanárok közti nemes verseny és egymás ösztönzése is hozzájárul ahhoz, hogy az egyes tanárok elsőrangúvá legyenek. Az a tanár, aki egyedül ítél az összes hallgatók munkája felett, emberi gyengeségénél fogva könnyen elbizakodik, könnyen lesz diktátora és nem formálója a vélemények kialakulásának. Az egyetlen tanár és egyetlen tanszék egyoldalúságot és hatalmaskodást fejleszthetnek ki, nem is szólva arról, hogy a professzornak magának is szüksége van saját fejlődése céljából vele párhuzamosan dolgozó munkatársakra. Tehát egy-egy tanár, ha még oly kiváló is, egymagában nem biztosít erkölcsi fölényt. Ahol egyre kell szűkíteni az egyetemi tanszékek számát, ott már ezért sem lehet szelekció, ott már nem lehet minden osztályra kiterjedő munkalehetőség.

Ereky az egyetemi szelekció három válfaját különbözteti meg: „ezek közül az első a nemzet vezető rétegeinek nevelésére, a második a tudósképzésre, a harmadik a gyakorlati pályákra való előkészítésre irányul.” Az első „nevelő” szelekciónak tartja. Az angol kollégiumokra gondol Ereky és szeretné, ha mi is vallásos gondolkodású, klasszikus műveltségű, jó modorú s parlamenti formák közt vitatkozni tudó *ur-embert* nevelnénk s szeretné, ha ebben a nevelésben a tanítókon, tanárokon kívül az államférfiak és tudósok is részt vennének éppugy, mint Angliában. Éppen ezen a ponton tűnik ki mindjárt az egytanszék rendszer hátránya. Tisztelet a kivételeknek, de a magyar egyetemi professzorok általában nem vitatkoznak tanítványaikkal, ami érthető is, az csak a kiválasztási rendszer nagyobb logikája és szabadsága mellett volna lehetséges.

Ereky javaslatai közt akad egy-egy praktikus gondolat, melynek megvalósulása javulást jelentene, ha mindaz egy gyökeresen megváltozott szellemből sugározna ki. *Asszisztensi* állást szeretne pl. kreálni s ezáltal fölöslegessé tenni a jogi szanatóriumokat. Kötelező vizsgálatot követel azon tárgyakból, melyek a világnézetet és hazafias érzést kialakítják. Vizsgát proponál a nemzeti történet bármely részéből vagy azon magyar tudósok, államférfiak, írók életrajzából, akik a nemzeti kultúrában nagy tevékenységet fejtettek ki. Ismerjék meg a hallgatók a ha-

zát, földet, népet s legalább két egyetemen folytassák tanulmányaikat. Decentralizációt akar, hogy forradalom esetén az ország sorsa felett ne egy város döntsön. El akarja törölni a magyar jogi disszertáció benyújtásának szöveges szövegét és pártatlan vizsgát követel. „Ha a vizsga nem nyilvános és ha a bizottsági tagok valamelyike a cenzort nem ellenőrzi, — a cenzor minden emberi gyarlósága érvényesülhet.” Jobb szelekciót követel a külképviseletre előkészítés érdekében. Szerbia már fél századdal ezelőtt magasabbrendű képesítést adott diplomatáinak. Az angoloknál a diplomata pálya is versenyvizsgához van kötve. A magyar diplomatajelölteknek is be kellene iratkozniuk a párizsi Ecole des sciences politiquesba, ahova a csehek és románok csak azért nem iratkoznak be, mert már ők is alapítottak ilyen iskolákat. Ereky ezzel az új fajta diplomata képzéssel azt szeretné elérni, hogy a legjobban kiművelt emberek és ne közepes tehetségek irányítsák sorsunkat.

A nemzetközi összehasonlítást objektív igazságszeretettel végzi Ereky s épp azért meglepő, sőt ellenmondó, hogy a tapasztalt kisántant-beli kulturfőlényt végül mégis csak külsőlegesen próbálja minősíteni. „S mivel az egyetemek nagysága nem hallgatóságuk számától, hanem az oktatás, a kutatás és nevelés terén elért eredményeiktől függ, ezért tartottam rendkívül fontosnak az egyetemi szelekció nagyszabású és gyökeres reformját.” Ereky valósággal fürdik a szelekció tapasztalatok bőségében, de kérdés, hogy az általa ajánlott módok, melyek formai, jórészt a német változatai, létrehozhatnak-e olyan szelekciót, mely minden arravaló embert az arravaló munkára állít.

BENESOV ÉS A PÉK

Irta: VLADISZLAV VANCURA

Az itt következő próza: részlet a modern cseh regényirodalom egyik legjobb alkotásából, Vladislav Vancsura: Pekar Jan Marhoul (Marhoul János, a pék) című regényéből. 1924-ben jelent meg a kis regény először, azóta hatodik kiadása forog közben. Vladislav Vancsura, az író 1891-ben született, ma a Prága melletti Zbraslavban orvos. A Pekar Jan Marhoul az író legérdekesebb alkotása. Maga Vancsura egy írói valóságában azt mondja, hogy a költő egyetlen ajándékot kap, amelyről számot kell adnia, ez pedig az anyanyelv. Vancsura minden regénye nyelvi élmény. Ilyen a nagy történelmi regénye, a Marketa Lazarová, aztán háborús regénye, a Pole otná a valecsná (Szántóföldek és vérmezők), továbbá kispolgári környezetet gúnyoló derűs szatírája, egy bűnügyi regénye, valamint a budapesti környezetben is játszódó újabb regénye, az Utek do Budína (Menekülés Budára). Ez a cseh író elutasítja a fogalmazás olcsó és együgyű eszközeit. Amit nyújt, az a cseh nyelv legnagyobb teljesítőképesége. Odon zamatú, szinte biblikus zengésű a stílusa s mégis modern és mai. Mintha ő járna először velünk az emberi szenvedés völgyeiben, új meg új dolgokat ismerünk meg, melyek eddig eltekintve állottak előttünk. Az író ábrázoló és meseszöveg készítője nagy tisztaságnak, az erkölcsi felelősségnek bizonyította. Élesen ír, leleplezően a cseh társadalomról s létező városairól. S ez nem volt akadálya annak, hogy ne kapja meg az állami díjat.

Marhoul, a pék, akiről e részlet is szól, a cseh ember egyik típusa. Az igazi csehek közül való. Nem paraszt, hanem polgár, kézműves, kisvárosi pék. A fia már azonban gimnáziumot végez, középosztálybeli értelmiségi ember lesz. Ez ama társadalmi réteg, mely a legújabb cseh

történelem, alakító elemeinek lényegét alkotta. Azért kétszeresen érdekel mindenkit, különösen a magyar olvasót. Számunkra nem a cseh paraszt érdekes, hanem a polgár meg a kisváros, amelyikben él. Ez a polgár az, akit idestova husz éve látunk magunk előtt s mégsem ismerjük igazán. Vancsura megismertet vele. Marhoul János gondolkodásánál fogva bizonyára kivétel, de figurájánál fogva ősalak. Csodálatos ennek az embernek a legendája: tolsztoji passzivitás, a régi forrongó anarchista husziták álmai égnék benne szeliden, mint az enyhén égő csipkebokor. Társadalmi rendjének áldozata ő, aki elbukik, de közben felénk int. Ugy tűnik, valami nagyot szeretne mondani, de ez nem adatik meg neki, mert ő nem a lázadók közé tartozik, hanem azok közé, akik szentek.

(Sz. R.)

Amikor pedig este lett, a pék nem tért nyugovóra. Sört ivott és ez megállította őt. Oda kuporodott a kemencéhez és szívében izlelni kezdte az örömöket, amelyek benne fogantak végefogyhatatlanul. A jelen és a gyermekkor izei keveredtek itt össze valami értelmetlen idővé, idővé, amely ott zúgott és örvénylett a pék fejében. Az árnyék az asztal alatt megnyílik, mint egy titokzatos szekrény, mint egy varázsszekrény, amelyből mesebeli lények lépnek elő, úgy ahogy Marhoul lelke őket ismeri. Csodálatos mesehősök, fiúk és nevezetes nagyapók. Az asztalon áll a sörös korsó; érett, kövér vonalai oly szépek! Az asztallap ketté választja a fényt és árnyékot. „Öreges és fiatalok“, hajtogatja János mester és kényelme meg szerencséje megengedi neki, hogy e szavakat ismételje, ismételje a végtelenségig. És amikor már minden halott dolog köröskörül élni kezd, amikor már minden ragyog s a dolgok lábánál leguggol a rövid árnyék, mint délben, Marhoul összerakja hasán a kezait és lassan elszenderedik.

Ha volna valami titok a világon, Marhoul bizton üstökön ragadná. Azonban a pék immár alszik és ébredésig élni fog a maga bolondságának felhői között, hogy amikor felkel, ismét ugyanazt cselekedje. Egy-másra rakja a dolgokat, a hasznos és a kárt, összeilleszti a létezőt és a csodálatosat, hiedelmek közt él. Tíven volt e különös pék élete.

Körülbelül tizenegy órakor felkél a helyéről és az éjszakai világba valami butát ejt ki ajka. Azután elindul, hogy végre lefeküdjék Jozefin és János József mellé.

Ott alszik mellettük; ha kitárná karjait, elérné őket. Ime éjszakra van és a kertben a csalogány szava hallik. Hunyorog a csönd és hunyorog az éjszaka és e kettős hang úgy bugyborékol, mint a forrás. Oh alvók, az örömek is elsötétülnek, az örömek, amelyek elfoglalták a te szívedet. Jozefin pedig asszony és János József csupán gyermek. Te pedig elmélyedsz szemeddel a világosságban és ismételed szavaidat: öreges és fiatalok. Ám a pillanat, ami megmarad, kisebb a percnél, melyet összezúztak a végtelenség malomkövei.

Ha János mester bolond volt, e fajta csöndesei közül való, Jozefin megmaradt munkásnőnek. Az asszony műveltsége egyenes volt és keskeny, mint az ösvény, amelyen járni rendeltetett neki. Az ő számára nem született semmiféle esemény, amely túlélte volna a maga napját. Minden hajnal új munkával vette kezdetét. Jozefin nem nézte sem a kezdetet, sem a véget. A napok elusztak fölötte és bennük feküdt a munkás ereje, mint a fölszántott földben a mag. Ki tudja, hogyan hajt ki? Marhoulné nem volt gazdasszony, bizott János csodálatos okosságában. A hit és a munka: a munkás két karja. És így ment előre ez az asszony maga előtt tartván a sorsát. Kistermetű és szilárd tekintetű asszonyka volt Marhoulné, dús szemöldökei összetalálkoztak és arcának állandó szomorúságot kölcsönöztek. Énekelt és nevetett és ezt is úgy cselekedte,

mint a munka egyéb fajtáját.

Marhoul házába, mint tizennyolc éves lány lépett be és csakhamar könnyedén elfelejtette húsz holdas földjeit. Konyháját ökörfogat hozta ide és amikor lerakták a butorokat, nem érezte a dicsőség ama válfaját, mely ilyenkor a menyasszonyokat elfogja. A pap csöndesen elvégezte az esküvő szertartását s ez volt az egyetlen pillanat életében, amikor János mellett állott kesztyűvel a kezén és koszorúval a fején. Ijedt hangon ejtette ki Jozefin az igent, mert akkor úgy tűnt fel neki, hogy a szó nagyobb a tennél. De egy pillanat múlva már megint a régi kerékvágásban volt.

Benesov egy város, mely nyugati végével rátámaszkodik a folyóra, egyébként kicsiny, nyütt és ódon. Vig suhancok ordítanak itt az uccasarkokon és régmúlt napokat rágó vén banyák húzózkodnak a négy uccán keresztül, amelyek a főtéren keresztezik egymást. Néha cikkan a mészáros kordélya, amikor ráfut a kibújó kőre. Ekkor az ucca megfordul, körülnéz és elsőhajtja magát egy nemzeti káromkodással. Máskor a sörgyár kocsija döcög át az uccán, ismét máskor egy paraszté, vagy pedig egy század katonaság ereszkedik le a hegyoldalról, mint egy fürge hajó, mely előtt vigan botorkál a tiszt kísérete. Pejsának bácsi üzlete fölött makkász lóg, jeléül annak, hogy itt kártyát lehet venni. Ez az ördögfi játékos tekintetével megbűvöli az uccát, de mégis halványodik már, mintha döglődne, mert a városka szenvedélyei bizony nem nagyok. Itt-ott megtörténik a marhavásárok alkalmával, hogy egy-egy paraszt elkártyázza lovait és kocsiját és az öreg Rejcsek szép összeget zsebel be. Olykor megesik, hogy fölpofozza a hamiskártyást és a korhely a nyikorgó székről lebukik a köpetek közé. Igazi verekedések azonban csak a másik két kocsmában vannak; itt a szelíd pipafüstben csak néha csillog meg a katona szuronya, csak néha esik meg, hogy veszekedni és verekedni kezdenek a vitézek.

A város hasonlatos a disznóólhoz, melyben henteregnak a kövér ártányok csöndesen, dicsérve minden kormányokat és szent vallásokat. Ugy tűnik föl, mintha az egész embernőj lába itt hurokra volna kötve, a hurok meg egy karóra, amelyre a fájdalmasan szipákoló kanász durva vonásokkal kifaragta ezt szót: Benesov. Hej, ha az öreg Honza barátai közül valamelyiknek jó dorongja volna, mely, mint fürge villám dolgozhatna itten! És ha Kaspar, a koldus egyszer visszaadhatná a sebeket és gúnyolódásokat! Ám senki sem szólt egy szót sem és Kaspar megmaradt községi szegénynek és hülyének. S azon nap óta hogy egy kicsapongó gazember (akinek a neve nem szó, hanem lyuk az emberi beszédben) fogadásból harminchárom kilométeren át a hintaja mögött kergette, ez az összehasonlíthatatlan futó nyomorék is lett. Az az érzésem, hogy ebben a városban valami szörnyű ítélet elveszi a szerencsétlenek esztét, hogy azután odadobja őket minden nyavalyák örvényébe.

Minden este megélénkül az agyonköpdösött járda a boltajtók előtt. Zsidó kisasszonyok és tisztí vizslák hordják errefelé felduzzadt nemiségüket, a pap lépked itt és viszi az aranyerét, mint ahogy a tyuk hordja a tojásait. Hét óra van. A piac másik oldalán hét férfi, hétféle módon vakarja és rázza ki bolháit. Az északi oldalon ott áll a szódás, a kisváros filozófusa, ez a cinikus, aki csak azt sajnálja, hogy nem tud egy üres flaskóban lakni. Rudda, a szódás, aki most Marhoul háza felé néz. A pék katonásan köszön neki, Rudda pedig tölcsért formál a kezével és elordítja az estéli köszöntést. Amikor az óra elüti a nyolcat, a szódás bezárja a bódét és keresetének forrását bekíséri Pejsának bá-

csi boltja mellé, a Geisz-féle ház kapujába. Azt hiszi, hogy ez ott biztonságban van. Ez a férfi is szegény, s másoktól való megkülönböztetésül: zsidó szegény. Csizmában jár, de a fején, már szó, ami szó, keménykalap ivelődik.

Letévén az árut, Rudda átment a piacon a pékhez. „Gyere“ mondá az ajtó előtt Marhoulnak és már be is lépett a boltba. Megismételte a köszöntést és így szólt:

— János, az ember nem futhat el sorsa elől, te azonban rontod a sike-redet. Ha engem a véletlenek szerkesztője iparod urává tenne, öt éven belül kétszer akkora házat építenék magamnak, mint amilyen a tied. Csak éled az életet, mosolyogván az üzlet felett. Hol a te huszezer forintod? Mit csináltál Jozefin pénzével?

— Mi az, nem tudsz válaszolni! — felelé kisvártatva, hogy a pék néma maradt. — Te nem tudsz erre felelni! Süket vagy és vak vagy. Házad már nem bírja el az adósságot és a takaréknemsokára követelni fogja a pénzét. Megtudtam ezt is. Te tegnap veszekedtél a városi gazdával, s ma már mindenki csak erről beszél.

— Ha pék volnál, — válaszolta Marhoul, — te se tennél mást, mint amit teszel. Hisz te sem lustálkodsz, te is, úgy-e, eleget dolgozol?

— De nem dobnám ki a pénzt az ablakon, — felelé emez.

— Igen, te óvatosabb vagy — vetette oda Marhoul és egy történetet mondott el Rudda üzleteiről.

Ez a hitetlen zsidó művelt embernek tartotta magát, s bármennyire is az volt, elég sok rossz könyvet vásárolt össze, hogy aztán egy kis nyereséggel tudjon rajtuk. Rongyos füzetek voltak ezek, melyekben a lassú haladásról volt szó, a törvény keretein belül, ahogy ezt nálunk Hasek, a Svejk írója óta nevezik. Azonban, ha e könyvek kitűnők is lettek volna, Benesov polgárai akkor sem vették volna meg őket, mert nem éltek az ígérel.

— Hát te éppúgy elvesztetted a pénzedet, mint én — mondá nevetve Marhoul.

— Igen, háromszáz forintot.

— Nem tesz semmit, majd csak visszaszerzed, visszatér a pénz hozzád, — állapította meg Marhoul.

A szódás fölemelintette orrát, mint egy uborkát. Mit mondhatott még Rudda? Riadót fújt, minden bölcsességét összehívta a támadásra.

— Buta vagy, — mondotta, megpróbálkozván még egy újabb intelmmel, azonban János félbeszakította, mondván: — Tudom, hogy buta vagyok.

— Nos, ha tudod, mondd meg Jozefin előtt. — Ezt mondván, maga előtt tolta Jánost a feldühödött haladó és kergette a lépcsőkön felfelé.

— Asszonyom, — mondá a szódás búzgóság pirjával az arcán, — eljöttem, hogy felhívjam figyelmét a bajra. Jaj, vigyázzon, vigyázzon!

— Mi az, mi történt? — kérdezte Marhoulné asszony. — Semmi különös, — válaszolá János, — a takaréknállítólag vissza akarja kérni a pénzét. Néhány százasról van szó, nos visszafizetjük neki.

— Nézze asszonyom, — fordult Marhoulné felé a szódás, — férje nem ért ezekhez a dolgokhoz, menjen el maga abba a pénzügyintézetbe és kérdezze meg őket.

Azonban e bölcs tanácsból is falrahányt borsó lett és elmúlt az este, amelyet átlengett a szódás nagy baráti gondossága. Megkondult az esteli harang és a városi torony valamivel magasabbra emelte bolondos sapkáját. Rudda haraggal bevágta az ajtót és kiment. „Verheted a mel-

„a közepét“, mondá elmenőben Marhoulhoz, „véged van már.“ János ekkor odament az ablakhoz és onnan nézte a felvilágosodottat, aki mint egy nyitott kés vágta a piacot megközelgő éjszakát. Honnan ereszkedett alá, ez az éjszaka? Talán a városi lyukakból? Mindegy, de itt van. Négy lámpaláng úgy szögezi a teret, mint a varázsló fekete köpenyegét. Egy lotyó férfiakkal tárgyal és a csönd körülöttük olyan, mint valami párna. A paráznság nyála és az uzsorás nyereség piszka henterreg e város fenekén még most is, hogy már átsaptak rajta az éjszaka óceánjának hullámai. Ha most átmennél a piacon, vagy a nyomorult parkon, hűtlen asszonyokat találnál ott undok szeretők ölében. A pincefal mögött hallanád a fősvény hangját, akit fojtogat a számok buta falánksága, halálos arccal szorítja a papirrongyot fázos szívéhez, nagyobbát tévedvén, mint a bolond, mert azt hiszi, hogy gazdag. S ha most oda hajolnál az ablakokhoz, a pénzügyintézet ablakaihoz, hallanád a tanács tagjait beszélni, a megfertőztetetteknek eme testületét, amely most arról tárgyal, hogyan kergesse ki Marhoul saját házából. (Cseh-ből fordította: Szalatnai Rezső)

AZ EMBERI CSELEKVÉS- ÉS MAGATARTÁSFORMÁK TÍPUSAI

Irta: HORT DEZSŐ

Sztatikusan véve, mintegy pillanatfelvételen, a „társadalom“ mindig az emberek által kifejtett tevékenységek (szakadatlanul megújuló) komplexuma, amelyben az emberek, kisebb vagy nagyobb csoportokba verődve, így vagy úgy viselkednek.

Valamely szociális sztatikának tehát mindenkor ezt a szociális tevékenységet kell szemügyre vennie: a „cselekvési tér“ (Johann Plenge) főterületeit, a társadalmi munka főformáit.

Nyilvánvaló, hogy „a társadalom“, a „társadalmi munka“ mindig *egyes teljesítményekből* áll. Egyesek aratnak és átalakítják a nyersanyagot, egyesek adminisztrálják az árukat és szolgáltatnak igazságot, egyesek gyógyítanak, egyesek hoznak létre gyermekek és felnőttek részére életszabályokat, tudományt, művészetet. Az egyes teljesítmények azonban állandó vonatkozásban állnak egymással, sőt ez a vonatkozás kölcsönöz nekik életet, értéket, jelentőséget a szociális komplexumában, úgyhogy „a társadalom“ *nem csupán egyesek célmeghatározta beavatkozása a természetbe, hanem egyesek összeműködése is*, összeműködés, amely annál fejlettebb, bonyolultabb és mégis szervesen összefüggő, minél magasabban áll a társadalom a történeti fejlődés fokán.

Mert — s ez a második megjegyzésünk — az emberi együttélés és összeműködés, az emberi tevékenységek komplexuma körülbelül még száz évvel ezelőtt is összehasonlíthatatlanul kisebb és egyszerűbb volt, mint ma: a kis, zárt munkaegységek még magamaguknak állították elő a javakat, amikre szükségük volt, amikkel szükségleteiket kielégítették; munkaeszközeik, a maiakhoz viszonyítva, egyenesen gyermekesen primitívek voltak. A csere és a forgalom pár értékes tárgyra szorítkozott s pár utvonalon és téren bonyolódott le s a hir, és személyszállításról a jó öreg postakocsi gondoskodott. Az állami szervezet is s a végső: az egésznek összefoglaló értelmet adó képzetek megfelelő primitív fejlődés-

dési fokon állottak. A cselekvések végtelen formagazdagsága és e cselekvések eredménye u. i. amit az összeműködő emberi munka létrehoz s aminek csupán egy része ölt anyagi formát, tulajdonképpen történelmi: *a társadalom egyuttal történelem*. Hisz még maga a természet sem örökké változatlan. Földünk évmilliókkal ezelőtt egy darab kiszakadt nap volt és évmilliók múlva valami roppant kőkolosszus lesz, amelyen majd az örök hallgatás uralkodik s e hallgatást csak alkalmilag szakítja meg egy-egy lezuhanó meteor. A mai geológiai korszak állatfajai, beleértve a homo sapienst, tulajdonképpen alig pár százezer vagy millió esztendő életformák... Az aeonok története azonban egyáltalán nem történelem. Az ember, mely a föld jelen korszakában az azonos formájú testeket azonos névvel látja el s a történés azonos következményeit oksági tételekben próbálja megragadni, hogy „igazságai”, érvényes szubsztanciái és kauzálításai szerint igazódjék, a testek világát, a természetet nyugodtan tekintheti változatlanként s építhet a számára örök talajon jó anyagból és földrengés-biztos területen felhőkarcolókat. A történelem: más-sá levés, fejlődés (mivel a történelem, mint ahogy azt minden idők egyik legnagyobb történetirója: Theodor Mommsen megállapítja, nem egyéb, mint a civilizáció fejlődése) a történelem az emberi méretekre szabott történelem csupán.

S mégis, ellenére a történelmi fejlődésnek, ellenére a kialakulatlan primitív s a mai, legalább technikailag magasfejlettségű társadalmak közti hatalmas különbségnek, az emberi magatartásmódok mindig s mindenütt mindenekelőtt *három főterületre* különböztethetők el. Mert mindig és mindenütt az emberek törekednek

a) javakat, azaz közvetlen szükségleti eszközöket (anyagi javakat és személyi szolgálatteljesítményeket) *előállítani és egymás közt elosztani*;

b) az így keletkezett és ezek által meghatározott *rendet fenntartani*;

c) a világról képet alkotni s az „*igazságot*” *közölni*: az az *nevelni*.*

A javak előállítása

Primum vivere deinde philosophari... Az ember nem csupán kenyérből él, hogy azonban egyáltalán élhessen, mindenekelőtt kenyérre s más anyagi javakra, valamint szerszámokra van szüksége, amiknek a segítségével a természeti anyagot átalakítja és szükségletei szerint formálja, — és egy érvényes, jogilag érvényes elosztási tervre, amely szerint a javakat elosztja, mivel csak az előállított és egyesek rendelkezési jogába

* Csak egy példát a társadalmi munka e három főformájának kategóriális jelentőségére: Theodor Mommsen írja a „Römische Geschichte” VI. kötetében: „A legrégebb római polgárság tagozódásában találunk egy nyomot, mely azt mutatja, hogy e polgárság három különböző, egykor független törzs, a Ramnes, Luceres és Tities törzsek egy közületté való összeolvadásából keletkezett. Még az egyesülés után is megvolt e három egykori külön közületnek és későbbi közületrészeknek a maga harmada a közös termőföldön, a maga helye a polgárországban s az öregek tanácsában, aminthogy a szakrális csoportban felmutatható hármas taglétszám is a három alaptörzsre vezethető vissza.” (Phaidon Verlag 33. oldal.) Az általunk kiemelt szavak a társadalmi munka három alaptípusának felelnek meg: a „közös termőföldön” folyt a **javak termelése**, „a polgárország s az öregek tanácsa” az **érvényes jogrend fenntartását** látta el, míg a „szakrális csoport” a primitív társadalom megszentelt legfőbb **igazságait** őrizte nemzedékről-nemzedékre.

(tulajdon) került javak elégíthetik ki a szükségleteket. Az embernek valóban veleszületett tulajdona, hogy érzelme fölfelé és előre tör, („Feltette a kéklő térbe veszve pacsirta zengi csattogó dalát“...) Ennek az esztetikaira és matematikáira való potenciális képességnek az alapja azonban egy vegyi változás, amely az embert, minden embert éhessé és didergővé teszi. Az embernek élelemre, fedélre és ruházatra van szüksége. S mindezekre elegendő mennyiségben, hogy a szó igazi értelmében szellemi életet élhessen. Valóban az ember „még nagyon kevés, ha melegen lakik és jóllakott, de szükséges, hogy melegen lakjék és jól evett légyen, ha a jobb természet meg akar mozdulni benne“. (Schiller).

A kollektív tevékenység, a társadalmi munka ezért mindenképp *anyagilag javak előállítására* s ez az emberi magatartásmódok mindenkor alaptípusa, amelynek fejlődési fokát a társadalom fejlődésfoka határozza meg lényegesen. Viszont ez az „anyagilag termelés“, a közvetlen élet eszközeinek ez az előállítása a munkamegosztás magasabb fokán az anyagi javak olyan tömegét állítja elő, hogy annak megfelelő elosztása szűkebb értelemben a személyi szolgálatot hozza létre, vagyis egy olyan munkafajtát, amelynek az eredménye materiálisan nem ölt testet, mely azonban a maga tiszta kulturális formájában az élet stílusát alakítja. Hisz a „kultúra“ szó valóságos értelmében szociális állapot, amelyben a közvetlen materiális javak teremtését mindinkább gépek veszik át s a társadalmasult ember, felszabadítva a materiális munka súlya alól, inkább a par excellence emberinek, a közvetlen szolgálatnak és a szelleminek szentelheti magát. A társadalmi fejlődés e fokozatának is azonban a materiális javak teremtése lesz az alapja, mert itt is például a bírónak, aki az ügyekben dönt, a tanítónak, aki a tudást kiosztja, a művésznek, aki az értelmet formákba zárja táplálékra, ruházatra, bútordarabokra, szállítási szolgálatra, könyvekre, jogrendre, higiéniára, stb. lesz szüksége és itt is a professzort, aki valami szakra specializálta magát, elvont szellemi munkájában felettébb kellemetlen meglepetés éri majd, ha íróasztala elektromos világítása hirtelen felmondja a szolgálatot, vagy pedig ha nem kap reggelit, mert a tejesasszony elfelejtette a tejesüveget ajtaja elé állítani.

A rendfenntartás

Minden tehát, ami ebben a társadalomban a társadalmasult egyének kollektív cselekvésében történik, normák és előírások szerint igazodik.

A hisztorikus Schlosser említi írásai egyik helyén a kinaikról, hogy azok „egész életükben törvényes előírások szerint cselekednek“, miért is egyenesen megállapítható, hogy Kinában szinte minden, ami történik „elő van írva“. Ami azonban Kinában tudatosan, a hagyomány vagy az írás által közvetített életszabályok szerint történik, az történik mindennél, ha kevésbé tudatos előírásszerűséggel is, ha inkább mitikus-vallásos vagy más ideológiákba is burkolva. Mindenütt, minden csoportban és e csoportok minden egyesülésében hat a társadalmi: a kollektivitás valamely törvénykönyve szerinti, cél szerint tájékozott közös cselekvési mód, amelynek a normái — számtalan nemzedék tapasztalásából kikristályosodva — a „te tartozol“ parancsát a cselekvő ember számára előírják; az életvezetés kodexének részben írott, részben megíratlan, tudatos vagy öntudatlan követett parancsaival, amely szerint élni és dolgozni, élvezni és szenvedni kell. Az az egyetlen különbség, hogy a kinaiknál, a kínai kultúrájában az előírt cselekvés és magatartás inkább tudatos, inkább józanul kiszámított s a konfuciánusi metafizika szórszálhasoga-

tásait inkább figyelmen kívül hagyja, sőt megveti, mint például a hinduk, akiknek a képzelete, természeti környezetük mértéktelenségétől állandóan izgatva és nyugtalanítva az életszabályokat is mitikus burokkal veszi körül s az egyszerű, profán-célszerinti értelmét annak „ami szerint élni kell“ (Nietzsche) gyakran valami magasrendűvel és szentséggel kísérik.

Az emberek tehát egyedül nem azzal igazodnak, ha adót fizetnek vagy a bűnözőt paragrafusok szerint törvény elé állítják. Hanem azzal is, ahogy bárhol a családban, az uccán vagy a szalonban, templomban, iskolában, vagy pedig a hatóságok előtt stb. viselkednek, sőt, ahogy irnak és beszélnek, akkor is normák szerint igazódnak, amiket a gyermeknek még meg kell tanulnia.

Vajjon a kézműves nem ugyanugy szabályok szerint igazodik munkájában, mint az orvos, aki orvosságokat ír elő, vagy mérnök, aki valamely gőz üzemet elektromos üzemmé alakít át? Nos ezek közül az előírások közül számos „magától értetődik“, mintegy maga a dolog természete szankcionálja. Ha például valaki levelet ír, úgy természetes és magától értetődő, hogy a nyelv és a helyesírás közös szabályait követi, különben egyetlen egy címzett sem értené meg közleményét. Hasonlóképpen természetes és magától értetődő, hogy a lakatos, a földmives, a mozdonyvezető, a bányamunkás, de az író s a festő is foglalkozása műhely, illetve művészi szabályai szerint dolgozik, különben csakhamar és a legtermészetesebb módon utólélné a szankció, hogy hiába fáradozott, a dolgával nem készült el. Ha valamely gépkocsivezető nem balra és Berlinben nem jobbra tart, úgy egyszerűen nem jut tovább. Az viszont nem természetes és magától értetődő, hogy valaki, mikor és mennyi adót tartozik fizetni, mikor kell katonának bevonulnia és milyen hosszú időre; nem természetes, hogy a lakbért előre, a munkabért viszont csak a leszállított munka után fizetik. Ezekben az esetekben a szankció az előírás mellőzésére nem következik be magamagától, szinte természetes magától értetődőséggel.

Nos, a társadalmi előírások épp ezen része, azok, amiket nem maguk a dolgok természete, hanem egy közbelépő, nyilvános aktus szankcionál, egy *különleges rendfenntartó munkajformát* tételez föl, más szóval: az államot, amely „szervei“, a hivatalnok csoportok piramis alakú szervezete által „törvényeket“ hoz és igazgat, vagyis az emberek számára magatartási szabályokat ír elő és azok betartására ügyel.

Rendőrök és katonák, közigazgatási hivatalnokok és bírák, törvényhozók és kormányférfiak végzik itt ebben a rendmegtartó, illetve államszervezetben a munkájukat, — emberek, akik a kollektív tevékenység vonatkozásában közvetlenül a törvényes előírásokkal foglalkoznak.

A nevelési munka

A „társadalom“ azonban nemcsak javak termelése-elosztása, egy érvényes rend fenntartása.

Minden társadalminak az alapja szellemi: egy magyarázatrendszer a dolgok és történések hogyanjáról, — egy történetileg alakuló és kibontakozó igazság-komplexum, — melynek „végső feleletei“ az „egésznek összértelmet adnak“ és így a mindenkori világnézetet megokolják. A primitív és fejlett társadalmak ebben a vonatkozásban csak abban különböznek, hogy a társadalmi élet fejlődése kezdetén csak megfelelő primitív szellemi készlet fölött rendelkezik, olyan „igazságok“ felett, amelyek száma csekély s amelyek valóságértéke egyenesen minimális.

Ez a mindenkor érvényes igazság- és tudáskészlet nem materiálisan létező, hanem *érvényes*: érzékileg észlelhetetlen s ezért az egyes emberrel *gondolatilag* vagy valami más *szellemi közvetítéssel* közölhető. Ezért van szüksége minden társadalomnak nem csupán a javak termelőire és a rend fenntartóira, hanem gondolkodókra és tanítókra, akik mint ahogy a javak teremtoi az anyaggal s rend fenntartói a törvényekkel — a társadalom szellemi készleteivel foglalatostkodnak. S na a közösség történeti fejlődése kezdetén még egyáltalán nem ismeri az egymástól elkülönült javak teremtojét és a rendfenntartót, úgy mégis ismer legalább egyet, aki többnyire révülten az első és legfőbb igazságokkal, a szellemekkel és az istenekkel foglalkozik. A legelső munkamegosztás az, amely elválasztja egymástól a materiális és tiszta-szellemi emberi munkát.

Természetesen minden, ami szociális, szellemi. A materiális munkának az alapja is szellemi, mégha a félig öntudatlan megfigyelés és a magatartás ennek megfelelő szabálya formájában is. S a „szellemi“ munka is szociális értelemben súlytalan, ha megragad az egyesben s az embertársakkal valahogy (mindig az anyag segítségével!) nem közlik. Az első kapásmunkát végző asszonyok, miközben csecsemőkkel a hordák után vonultak, megfigyelték, hogy az elszórt magvak a talajban gyökeret fognak s csak ezután kísérelték meg a magvakat a földben elvetni. Másrészt Rafaelnek és Dantenak is szüksége volt anyagra eszméi kifejezésére s ha Phedias nem kapott volna aranyat Zeus eszméje aranyba öntéséhez, úgy valami más anyagot használt volna.

A beláthatatlanul formagazdag szociális történés után a rendező szellem meglehetősen lassan kullog, amidőn anyagi és szellemi munkáról beszél. Nem minden haszon nélkül való tehát, bizonyos *tisztán szellemi formák* sajátosságának, szűkebb értelemben, a *kultúrának* a kihangsúlyozása.

A tisztán szellemi munkások tehát, tekintet nélkül arra, hogy a szociális igazság komplexumnak a részeit közvetítik, bontogatják vagy a kcr élet- és igazságfelfogásának egységes művészi kifejezést adnak, a társadalom legmagasabb javával, a társadalom *szellemi készletével* s legnagyobb lehetőségük: az *emberanyag* formálásával foglalkoznak. Ha a szellemi-társadalmi fejlődés kezdetén mégoly primitív hittel és tannal s ha a földet így mégoly agyrémekkel is népesítették be, — az emberi szellem e különös termékei, a szociális élet más imponderabilitásaihoz hasonlóan, mérhetetlen hatást gyakoroltak és gyakorolnak — mégis közöttük mindig és mindenütt az emberi nem legjobbjai találhatók s ha a hivatás valóban betölti őket, mégis a valódi és egyetlen harc élén menetelnek: a harc élén, amely a jövőért szól. Róluk mondotta Plató nagy reménykedéssel, hogy ezek egykor uralkodni is fognak; róluk alkotta az örök mondat próféta szavát: „A tanítók azonban majd világitanak, mint az égi fény.“

A RENDSZERES LÉGI FORGALMAT a világon ma 143 társaság bonyolítja le, amelyek az egyes földrészekben a következőképp oszlanak el: a brit világbirodalom légiforgalmi társaságának száma 55, az európai államoké (kivéve Angliát, de beleértve más földrészek hasonló gyarmati vállalkozásait) 33, az Egyesült Államoké 24, Dél-Amerikáé 21, Ázsiáé 9 és Afrikáé 1. 1936-ban mindezeknek a vállalkozásoknak az évi teljesítménye kb. 2 millió utas- és 40 millió kgr. csomag-forgalomra tehető. Ez a forgalmi mennyiség a vasuti mértékben: 2000 személy és 52 tehervonat teljesítményének felel meg. A vasuttal szemben bizony ez a forgalom meglehetősen szerény.

SZALATNAI REZSŐ: VERSEK

EGY HARKÁLYHOZ

Ó fekete-fehér ragyogó szemű okos madár,
téged énekellek én.
Ma reggel láttalak meg először s most ideírom
eltörölhetetlenül:
te mindannyiunk barátja vagy, kik újért harcolunk.
Aggódó gyümölcsfák és sünként húzódó bokrok közt
röpiültél s villant veled két helyen —
piros szín a testeden.
Pici piros kendő, mondtam, s égni kezdett bennem
a jelkép. Lestem feszülten s vártam a hangod harkály;
jött: a fákon gyönyörű éles szilaj csőröd kopogni kezdett,
verted, vágtad s meglékelte a korhadtakat, ó édes borzongás,
mely végigfutott bennem látván, hogy villámgyorsan
szeded össze a férgeket.
Ó bölcs madár!
törvényed a Tisztaság és a Rend,
s ezt akarjuk mi is,
mustráljuk a világot,
mint te a rossz fákat e pihenő völgyben;
illess hát szárnyaiddal,
röpiülj körül minket,
egy eszme mozgása vagy a gyáva térben
költöm, fiatal harkály!

EGY ÖNGYILKOS MELLETT

Zavaros voltál, sok sár s kevés átszivárgó bizonytalan fény,
szóval ember, jóképű, pufók polgár, vigan rágódtál egy földi dogmán
s egy kövér szakállas Goethe-versen.
Apró puha ujjaidon számlák, bankók, csekkek s reggeli ujságok
vonultak végig, sajnos nem emeltek az égig téged sem,
pedig voltak ilyen vágyaid.
Most egy gázcső örködik fölötted s a kétségbeesés
körötted oszlat már minden bizonytalanságot.
A halálban nincs zavarosság barátom,
te is ime átlátszó tisztaság lettél,
kemény, mint a gyémánt
s elbirhatatlan, mint az igazság.

ŐSZI KIRÁLY

Keserű drága fii e fintoros vonásokkal hová mégy?
vágyad mivé lett,
merre kószál kardnyelű kedved?
Lekókadnál, mint a kukoricakóró,
pedig mostanában ragyognak a napok

s az angyalok aranylegendákat trombitálnak
 kora hajnaltól késő estig.
 Nem hallgatod őket, nem. Te összeszorult fogakkal
 lankadtan csatázol szived párás folyosóján
 és vészadó homlokkal nézed, mint isznak hűs mustot
 bolond barátaid, a józanok.
 Honnan jön emberre e korbácsoló komorság,
 mit harsognak az őszi angyalok? Ej, ördög törődjék vele
 Egy rohadt szilvát vágysz az ég felé
 s aztán dobod magad az üres fa alá,
 koronát szövint rád hajlongó ökörnyál
 s te lész az ezüstszájú őszi király,
 kit szúnyogok és dongók vesznek körül
 s szived alatt halódnak kényes margaréták.
 Jaj, de jó neked barátom,
 szerelmesed ölére vágyol,
 éber mellét szeretnéd simogatni
 s reményeid úgy hullanak,
 egyenként,
 mint a falevél.

ELBESZÉLÉS ÉS LEÍRÁS. VILÁGNÉZET ÉS KOMPOZÍCIÓ

Irta: LUKÁCS GYÖRGY

Minden költői kompozíció, épp kompozíciós elveiben, világnézetileg a legmélyebben meghatározott. Vegyük lehetőleg egy egyszerű példát. Walter Scott legtöbb regényében — gondoljunk pl. a Waverleyre vagy az Old Mortalityre — a középpontba aránylag közepeszerű, az ábrázolt nagy politikai harcokban határozatlan embereket állít. Mit ér el ezáltal szerkezetileg? A határozatlan hős a két tábor között áll, a Waverleyben a Stuartok mellett álló skót felkelők és az angol, az Old Mortalityben a puritán forradalom és a Stuart-féle restaurációs kormány képviselői között. A véglet pártok jelentős képviselői így kölcsönösen a hős emberi sorsával hozhatók összefüggésbe: a politikai végletek nagy alakjai ezáltal nemcsak társadalmi-történelmi, hanem emberi szempontból is a költői alakítás tárgyai. Ha Walter Scott valóban jelentős alakjainak egyikét állította volna elbeszélése középpontjába, úgy lehetetlen lett volna azt ellenfelével emberi, cselekményszerű vonatkozásba hozni. A regény „fő és államakció” maradt volna, azaz egy jelentős történelmi esemény leírása, nem pedig megrázó emberi dráma, amelyben egy nagy történelmi konfliktus minden tipikus képviselőjét a maga kibontakozott emberségében ismerünk meg.

Ebben a kompozíciós módban mutatkozik Walter Scott nagy epikai képessége. Ez a képesség azonban nem tisztán művészi meggondolásokból ered. Maga Walter Scott az angol történelem felfogásában egy „középső”, a véglet irányok közt közvetítő álláspontot foglal el. Walter Scott ugyanolyan mértékben állást foglal a radikális puritánizmussal, különösen annak plebejus áramlatával, mint a Stuartok katholizáló reakciójával szemben. Walter Scott kompozíciójának művészi lényege így Walter Scott politikai-történelmi állásfoglalásának a tükré, világnézetének

a megnyilatkozási formája. A pártok közt álló hős nemcsak kompozíciós értelemben kedvező lehetőség a két párt emberileg élő alakítására, hanem egyuttal Walter Scott világnézetének a kifejezése. Scott emberi-költői jelentősége természetesen abban jelentkezik, hogy ellenére a hősei iránt érzett világnézeti-politikai előszeretetének, világosan látja s meggyőzően alakítja, hogy a végletek energikus képviselői emberi formátumban hőseit mennyire felülmulják.

Ezt a példát mi egyszerűsége miatt választottuk. Mert Scottnál minden bonyolultság nélkül s mindenekelőtt közvetlen az összefüggés a világnézet és a komponáló mód között. A többi nagy realistáknál ezek az összefüggések többnyire közvetettebbek és bonyolultabbak. A „közép” helyezésű hősök epikai-kompozicionális alkalmassága a regény szempontjából formális-kompozicionális elv, amely a költői gyakorlatban a legkülönbözőbb módon nyilatkozhat meg. Ez a „közép” helyezésű jelleg egyáltalán nem szükséges, hogy emberi középszerűségként jelentkezék, keletkezhet társadalmi helyzetből, lehet egyszeri emberi szituáció következménye és így tovább. Csak az a fontos: megtalálni azt a központi alakot, akinek a sorsában az ábrázolt világ minden lényeges véglete kereszteződhet, aki körül azután a totális világ a maga mozgalmas ellentmondásszerűségében felépíthető. Így közvetít pl. a vagyonnélküli nemes Rastignac társadalmi helyzete a Vauquer-pensio világa és az arisztokrácia világa között, így közvetít Lucien de Rubempré belső határozatlansága az arisztokratikus, zsurnalisztikus s más törtézők és a D'Arthez körültekintő valódi művészetre irányuló tiszta törekvése között.

A költőnek azonban szilárd és élő világnézettel kell rendelkeznie, a világot a maga mozgalmas ellentmondásszerűségében kell látnia ahhoz, hogy egyáltalán módjában álljon a hős szerepére alkalmas ember kiválasztása, akinek a sorsában ezek az ellentmondások kereszteződnek. A nagy költők világnézetei rendkívül különbözőek. S a mód, ahogy ezek a világnézetek epikailag-szerkezetiileg megnyilvánulnak, még különbözőbbek. Mert minél mélyebb, minél differenciáltabb, minél inkább az élet tapasztalataiból táplálkozik az ilyen világnézet, annál különbözőbb és változatosabb a kompozicionális kifejezése.

De világnézet nélkül nincs kompozíció.

Ezt a szükségességet Flaubert nagyon mélyen érezte. Buffon mély és szép szavait mindegyre idézi: „A helyes írás egyszersmind helyes érzést, helyes gondolkodást és helyes kimondást jelent”. Flaubertnél azonban ez a viszony már a feje tetején áll. Flaubert írja George Sandnak: „Törekedem a helyes gondolkodásra, *hogy* helyesen írjak. Viszont nem titkolom, hogy a helyes írás a célom”. Vagyis Flaubert életében nem világnézetért küzdött, hogy azután ezt a világnézetet a műveiben kifejezze, hanem — mint becsületes ember és jelentős művész — azért küzdött világnézetért, mert belátta, hogy világnézet nélkül nem jöhet létre semmiféle nagy irodalom.

Ez a fordított út nem vezethet semmiféle eredményre. Flaubert ezt a kilátástalanságot ugyanabban a George Sandhoz intézett levelében megrázó őszinteséggel vallja be: „Nálam hiányzik a megalapozott és átfogó életszemlélet. Önnek ezerszeresen igaza van, de hol található az eszköz, amivel másképp lesz, kérdezem öntől. Az én sötétségemet Ön nem világítja át metafizikával, sem az enyémet, sem a másokét. A vallás vagy a katolicizmus egyrészt, haladás, testvériség, demokrácia másrészt, már nem felelnek meg a ma szellemi követeléseinek. Az egyenlőség új dogmáját, amit a radikáliszmus prédikál, a fiziológia és a történelem kísértetiesleg megcáfolta. Ma nem látok semmiféle lehetőséget sem egy új

elv felfedezésére, sem a régi elvek megbecsülésére. Egyszóval: keresem azt az eszmét, amelytől minden más eszme függ, anélkül azonban, hogy megtalálnám."

Flaubert vallomása ritka őszinte kifejezése az 1848 utáni polgári értelmiség egyetemes világnézeti válságának. Objektíve ez a válság Flaubert minden kortársánál adott. Zolánál ez egy agnosztikus pozitivizmusban nyilvánul; Zola mondja, hogy az eseményeknek csak a hogyanját lehet megismerni és leírni, nem pedig a miértjét. A Goncourt-fivéreknél a világnézeti kérdésekkel szemben henye-szkepszis, felületes közömbösség kap lábra.

Ez a válság az idők folyamán még inkább kiélesedik. Hogy az imperialisztikus szakaszban az agnoszticizmus mindinkább misztikává fejlődik, az a világnézeti válságnak egyáltalán nem megoldása, ahogy ezt a kor számos írója képzele, hanem ellenkezőleg: csak a kiélezése.

Hisz' az író világnézete csak az író élettapasztalatainak összefoglalás az általánosítás bizonyos magaslatára emelt összege. A világnézet jelentősége az író számára, ahogy azt Flaubert egész helyesen látja, abban áll, hogy a világnézet lehetővé teszi az élet ellentmondásainak gazdag és rendezett összefüggésben való áttekintését; hogy mint a helyes érzés és helyes gondolkodás alapja a helyes írás alapját szolgáltatja. Az írónak az életért folyó eleven harctól való elszigetelődése, az élet változatokban gazdag együttélésétől való elzárkózása minden világnézeti kérdést elvonttá tesz. Teljesen mindegy, hogy ez az elvontság, áltudományosságban, misztikában, vagy pedig a nagy életkérdésekkel szembeni közömbösségben nyilvánul, a világnézeti kérdéseket művészi termékenységükben, abban a termékenységben rabolja meg, amivel a régi irodalomban rendelkezett.

Világnézet nélkül nincs helyes elbeszélés, nincs helyes, tagolt, változatdús és tökéletes kompozíció. A megfigyelés, a leírás viszont épp az élet mozgalmas rendjének — az író fejében hiányzó — pótléka.

Hogy keletkezhetnek ilyen alapon epikai kompozíciók? És milyenek az ilyen kompozíciók? A modern írók hamis tárgyiilagossága és hamis szubjektivizmusa egyként az epikai kompozíció sematizálásához és egyhangúvá tevéséhez vezet. A Zola típusú írók hamis tárgyiilagossága esetében az épp rendelkezésre álló anyag tárgyi egysége a kompozíciós elv. A kompozíció azon nyugszik, hogy az ilyen anyagkomplexum minden fontos tárgyi mozzanata lehetőleg különböző oldalokról nyer bemutatást. Így azután a helyzetképek, csendéletek egész sora áll elő, amelyek viszont csak anyagi tárgyiasságukban függenek össze egymással, belső logikájuk szerint azonban egymás mellett állnak s még csak nem is egymás után, nem is említve, hogy nem egymásból következnek. Az úgynevezett cselekmény csak vékony szál ezeknek a helyzetképeknek az egymás mellé sorolására, ami nagyon felületes, a megélés szempontjából hatástalan, költőileg esetleges időbeli egymásrakövetkezését jelenti az egyes helyzetképeknek. Az ilyen kompozíciós mód művészi variálás-lehetősége rendkívül csekély. Az írók kénytelenek az ábrázolt anyagkomplexum ujdonságával, a leírásmód eredetiségével feledtetni e kompozíciós mód eredendő egyhanguságát.

Nem sokkal jobban áll a helyzet azoknak a regényeknek a variálás lehetőségével, amelyek a hamis szubjektivizmus szelleméből fakadnak. Az ilyen kompozíciók sémája a modern írói alapélmény: a csalódás közvetlen tükrözése. Az étellel szemben táplált szubjektív reményeket ezek az írók lélektanilag írják le, majd pedig a különböző életszakaszok leírásának a során ezeknek a reményeknek a szétzúródását ábrázolják a

tőkésrendi élet nyersségén és brutalitásán. Ezekben a regényekben természetesen az időbeli egymásután tematikusan adott. Viszont egyrészt mindig ugyanarról az időbeli egymásutánról van szó, másrészt a szubjektum és a világ szembeállítását olyan merev és éles, hogy lehetetlen mozgalmas kölcsönhatásnak létrejönnie. A szubjektívizmus legmagasabb fejlődésfokozata a modern regényben (*Proust, Joyce*) az ember egész belső életét tényleg álló, dologszerű állapotba változtatja. Paradoxálisan az extrém szubjektívizmus a hamis objektívizmus halott dologszerűségéhez közeledik ismét.

A leíró módszer így vezet a kompozicionális egyhangúsághoz, míg az elmondott mese a kompozíció végtelen változatosságát nemcsak megengedi, hanem követeli és elősegíti.

De vajjon ez a fejlődés nem kikerülhetetlen? Helyes, a leíró módszer szétválasztja a régi epikai kompozíciót; elfogadjuk azt is, hogy az új kompozíció értéke költői értelemben nem azonos a régivel, de vajjon mindezt megengedve, nem épp a kompozíció ez új formája a „kész” tőkésrend adekvát képe? Hozzájárulunk: ez a kompozíció emberietlen, az embereket a dolgok tartozékává, állapotává, csendéletek darabjává teszi, de vajjon nem épp ezt teszi a tőkésrend az emberekkel a valóságban!?

Ez nagyon megvesztegetően hangzik, ennek ellenére azonban nem igaz.

Mindenekelőtt a polgári társadalomban él a negyedik rend is. Marx nagyon élesen kihangsúlyozza a polgárság és a negyedik rend reagálásának a különbségét a tőkésrend emberietlenségére: „A javakat birtokló osztály és a negyedik rend osztálya ugyanazt az emberi önelidegenülést ábrázolják. Az első osztály azonban ebben az önelidegenülésben jól érzi magát és hozzájárul, tudja, hogy ez az elidegenülés a tulajdon hatalma s abban az emberi lét látszatát őrzi; a másik osztály az elidegenülésben megsemmisítve érzi magát s abban tehetetlenségét s az emberietlen lét valóságát látja.” S a továbbiakban Marx a negyedik rend ez önelidegenülés emberietlensége elleni tiltakozásának jelentőségére utal.

S tényleg, ha ez a tiltakozás költői alakot ölt, úgy a leíró modor csendélete a levegőbe repül s a mese szüksége, az elbeszélő módszer önmagától adódik. Ebben a vonatkozásban nemcsak Gorkij mesterművére, *Az Anyára* hivatkozhatunk, mert még olyan regények is, mint *Andersen Nexő* könyve, *A Hódítók Gyöngye* ilyen fajta szakítást jelentenek a modern leíró modorral. (Természetesen ez az ábrázolási mód az írónak a negyedik rend osztálytűsájával együttartó életmódjából következik.)

De vajjon létezik ez a Marx által vázolt tiltakozás a tőkésrend emberének elidegenülése ellen a munkások körében? Természetesen nem. A dolgozóknak a tőkésrendi gazdasági formák alá való gyűrése a valóságban, mint harc folyik le s a dolgozók körében a tiltakozás legkülönbözőbb formáit ölti. Hisz’ még a polgárság jelentékeny része is erre az emberietlenségre csak lassan, csak elkeseredett küzdelmek után „nevelődik”. Az újabb polgári irodalom ebben a vonatkozásban maga ellen tanuszkodik. Tipikus tárgya: a csalódás, a kiábrándultság alakítása igazolja, hogy adott a szembeszállás. Minden csalódásregény egy ilyen meghiúsult szembeszállás története.

Ennek a szembeszállásnak a foganása azonban felületes s ezért minden valóságos erő nélkül nyer alakítást.

A tőkésrend „kész” volta természetesen nem azt jelenti, hogy most már minden végérvényesen kész, hogy a harc és a fejlődés az egyes em-

ber életében is megszűnt. A tőkésrendi rendszer „kész” volta csak azt jelenti, hogy mint ilyen a „kész” emberietlenség mindig magasabb lépcsőfokán reprodukálódik. A rendszer azonban szakadatlanul reprodukálódik s a reprodukálódás e folyamata a valóságban elkeseredett, dühödt harcok láncolata. Az egyes ember életében is, aki csak lesz a tőkésrend emberietlen tartozékává s nem pedig, mint emberietlen tartozék jön a világra.

Ebben a vonatkozásban áll a leíró módszer írójának világnézeti és költői központi gyengéje. Ezek az írók iróilag harc nélkül hódolnak be a tőkésrendi valóság kész megnyilvánulási formái előtt. Mindezekben csak az eredményt, nem pedig a szembeállított erők harcát látják. S még ott is, ahol látszólag valami fejlődést ábrázolnak, mint például a csalódás-regényekben — előfeltételezik alakításukban a tőkésrendi emberietlenség végső győzelmét. Azt jelenti ez, hogy a regény folyamán nem egy, a kész tőkésrend értelmében megmerevedett embert produkálnak, hanem a beállított alak kezdettől fogva azokat a vonásokat tünteti fel, amelyek csak az egész folyamat eredményeként jelentkezhetnének. Ezért hat az az érzélem, amit a regény folyamán a csalódás ér, oly gyengén, oly tisztára alanyian. Nem egy élő embert öl meg a tőkésrend lelkileg a regény folyamán, akit mi mint élő ismerünk meg és szeretünk, hanem egy halott bolyong a helyzetképek kulisszáin keresztül, a maga halál érzetének állandóan növekvő tudatával. Az írók fatalizmusa, az írók fogcsikorgató behódolása a tőkésrend emberietlensége előtt határozza meg ezeknek a „fejlődés-regényeknek” a fejlődésnélküliségét.

Ezért nem igaz, hogy ez az ábrázolási mód a tőkésrend emberietlenségét adekvát módon tükrözteti vissza. Ellenkezőleg. Anélkül, hogy az írók akarnák, tompítják a tőkésrend említett emberietlenségét. Mert az a szomorú sors, hogy az emberek minden mozgalmas belső élet, élő emberiség és emberi fejlődés nélkül léteznek, sokkal kevésbé tiltakozató és izgató, mint az a tény, hogy a tőkésrend naponta és óránként az élő emberek ezreit változtatja „élő holttest”-té.

Hasonlítsuk össze Gorkij Maxim ama regényeit, melyek a polgárság életét ábrázolják, a modern realizmus műveivel s az ellentét élénken előtűnik áll. Látjuk, hogy a modern realizmus, a megfigyelés és a leírás módszere annak az ábrázolási készségnek az elvesztésével, mely az életfolyamat valóságos mozgalmasságának visszaadásához szükséges, a tőkésrendi valóságot eltompítva, elkicsinyítve és inadekvát módon tükrözi. Az embereknek a tőkésrend által történő deformálása és lefokozása tragikusabb, a tőkésrend természete emberietlenebb, vadabb és kegyetlenebb, mint az a kép, amit ennek az iránynak a legjobb regényei nyújtanak.

Természetesen nagyon elegyszerűsítő megállapítás volna azt mondani, hogy az egész modern irodalom minden harc nélkül meghódolt az életnek a „kész” tőkésrend által történt elbálványosítása és elemberietlenítése előtt. Hisz már rámutattunk arra, hogy az egész francia naturalizmus negyvennyolc utáni szakasza szubjektív szándéka szerint ez ellen a folyamat ellen irányuló tiltakozási mozgalom. S a hanyatló tőkésrend későbbi irodalmi irányjaiban is mindegyre megfigyelhetjük, hogy a különböző irodalmi törekvések jelentős képviselőikben ilyen tiltakozó hangulattal jelentkeznek. A különböző formalisztikus törekvések emberi és művészi értelemben jelentős képviselői például többnyire a tőkésrendi élet jelentőségénélkülisége ellen harcoltak költőileg. Ha például a kései Ibsen szimbolizmusát nézzük, úgy világosan látható a polgári mindennapi élet jelentőségénélküliségének egyhangúsága elleni lá-

zadás. Csakhogy ezeknek a lázadásoknak — művészi értelemben — mindenütt eredménytelenül kell lezajlaniuk ott, ahol nem ásnak le a tőkés-rendi emberi élet jelentőség nélkülségének egész emberi alapjáig, ahol az írók nem tudják az emberek életük értelemteljes alakításáért folyó valóságos harcát az életben együtt megélni, világnézetileg megragadni és költőileg ábrázolni.

Ezért oly nagy a jelentősége a tőkés világ legjobb értelmiségei részéről történő humanista mozgalomnak. Az irányzatok rendkívüli különbsége s e humanizmus jelentős személyiségei következtében még a legrövidebb elemzés is szétvetné értekezésünk kereteit. Ezért csak röviden utaljunk arra, hogy már Romain Rolland nyílt humanista lázadásában s André Gide és mások elszigetelt és elszigetelő egoizmusának szatirikus önfelbontásában nagyon komoly törekvések lappanganak a negyvennyolc utáni polgári irodalom irodalmi hagyományainak a meghaladására. Ennek a humanizmusnak a megerősödése, céljainak konkretizálódása, harcának kiélesedése ezeket a törekvéseket elméletileg is magasabb színvonalra emelte. Gide, Malraux, J. R. Bloch utolsó éveiben kelt elméleti tanulmányaiban a tizenkilencedik század második felében s a huszadik században keletkezett művészet elvi kritikájának a megkezdése jelentkezik. Természetesen ez a kritikai harc még nem érkezett el lezárulásához s még nem mindenütt harcolta ki elvi tisztaságát, de egy ilyen elvi harc ténye, egy ilyen elvi leszámolás a hanyatlás szakaszával igen nagy jelentőségű történeti szimptoma.

A M E R I K A

(mikor Roosevelt az emberi civilizációt féltő beszédét mondta)

Írta: FODOR JÓZSEF

*Oh, nép Atlant vizén túl, mely lakod a partot,
Hol, a roppant titku Jelnek, friss-izmu láb
Röptén az örök futó, az ember tovább
Viszi a fáklyát, mely büszkén még égre tartott!*

*Nézd, Európa, kit felváltottál, a kardok
Táncába dőlt; és örületnél ostobább
Mitoszok gőzölögnek s éj leng, s mind alább
Esnek a jók, s csüggnek zászlók, remények, arcok.*

*De im, az új világnak és új elnökének
Szava hallik s, zűrből, félelemből, a népek
Elsőinek rendjén új láng ragyog.*

*Mig ily erős kél féltő lelkiismeretben,
S rá, ily épen, a jók elszánt visszhangja rebben,
Oh, szív, ne félj! lesznek még hajnalok.*

KULTURKRÓNIKA

RENDEZÉS VAGY ALKOTÁS?

E. F. Buriannak következő, a Korunk részére küldött eredeti kézírata a kitűnő prágai avantgardista játékmester ama beszédének szövege, amit az idei májusi prágai nemzetközi avantgardista színház-megbeszélésen, a „D 37 & Collectiv” színházünnepségének keretében mondott el.

Mondanivalónkat nagyon tisztán, értelmesen és röviden fejezhetjük ki. Beszéljünk például egy olyan színház körülményeiről, melyben a Velenosi Kalmárt, vagy Shakespeare valamely más művét készülnek bemutatni. Minden színház igazgatójának van megbízható rendezője, továbbá színpad tervezője, zenésze, pár ember, akik a jelmezeket rajzolják, stb. — mindezeknek részt kell venniük a Shakespeare-előadásban. A rendező előveszi a szövegkönyvet és részleteket húz ki a Shakespeare darabból, nehogy helyenkint untassa a közönséget, azután néhány színészt vesz elő, akiknek a képességei elérik a Shakespeare darab színvonalát és rendelkezik velük a színpadon.

Időközben a festő (az igazgató büszkesége) megbízást kap a kulisszák megfestésére. Mivel a kulisszák még nincsenek készen, a színpadot ideiglenesen állítják be. Jön azonban a rendező s ami eddig a baloldalon volt, most a jobboldalra kerül és bocsánatot kér a színészektől a változtatásokért.

A színész megkezdi munkáját a próbákon a jelzett kulisszák között. A hivatalos színpadokon szerzett tapasztalataim szerint nem dolgozik igazán, hanem — a főpróbáig — csak jelzi a játékot. Közben készülnek a jelmezek. Nem az egyes színészek testméreteire, hanem úgy, ahogy a tervező megrajzolta. Ezután jön az első általános próba. Sok esetben csak két próba van a színpadon s az is előfordul, hogy az ülőbutorok csak a bemutató előadáson kerülnek a színpadra.

A színészek, akik ideiglenesen a próbaszobában próbáltak s nem a színpadon, csupán a jelzett kulisszák között, elszörnyülködve állapítják meg, hogy a díszletek egészen mások, mint amilyeneknek képzelték. (Moliere képzelt betegének egyik új betanulása alkalmával történt például, hogy a főpróbán a színen egy olyan ajtót állítottak fel, amelynek a kilincseit a színész csak ugrással tudta elérni. A rendező azonban meghagyta az ajtót, mert a darab legjobb rendezői ötletének bizonyult.)

Apám huszonöt évig volt színháznál. Szinte a színházban születtem, ugyyszólván színházi gyerek vagyok. Minden főpróbán, amit végigéltem — és egy csomó főpróbát éltem meg — botrányok voltak a kosztümök körül. Ennek nem a színészek voltak okai, hanem az a rendszer, amivel a jelmezeket készítették, anélkül, hogy arra is gondoltak volna, hogy a ruhákban az embereknek mozogniuk is kell. Sok fáradozás után végre elérkezik a nagy bemutató napja, mely a sugó nagy erőlködései mellett zajlik le.

Ez a menete minden nagy színházban egy Shakespeare előadásnak. Ez a rendezés.

Most térjünk a második kérdésre, az alkotásra:

Néhány fiatal vagy éppen öreg ember, mindenestre emberek, akik

szeretik a színházat, egy Shakespeare darabot kapnak kezükbe. Mi az első tennivalójuk?

Érdeklődnek, hogy ki volt a szerző, megvizsgálják a kort, amelyben a szerző élt és összefüggéseket keresnek az akkori idő és a mostani között, amelyben élnek. Ha ezek között az emberek között akad rendező, úgy megbízzák, hogy ossza ki a szerepeket. A rendező megkísérli megtalálni a szerepekre a legalkalmasabb típusokat. Azután következnek a rendező, a színpadi tervező és a jelmez rajzoló tanácskozásai. Ezeknek a megbeszéléseknek a folyamán alakul az előadás strukturája. Ezeknél a tanácskozásoknál a főtéma és a kiindulási pont a darab tárgyi tartalma, s ennek a tartalomnak kell tökéletes kifejezési formát keresniök a rendezőnek, az építésznek és a jelmeztervezőnek. Ezekután, ha a rendezés elképzelése nagyjában befejezett, vagyis ha elkészült a színpad és lezajlott néhány világítási próba és megállapítható, hogy miként alakult a szín, akkor kerül sor az első színpadi próbákra.

Számomra egy a fontos: a színpadon mindennek életteljesnek és jogosultnak kell lennie, semmiféle tárgy sem fordulhat elő, ami valamilyen módon zavarólag hat, hanem minden, ami a színpadon van, együtt tartozik játszani s a maga módján a darab témáját szolgálni.

Mármost, milyen az első színpadi próba az alkotó színpadrendezés módja mellett? Vagy a játékmester, vagy egy a rendezés munkáját végző közösség, megvizsgálják a szerzőt, az időt, amelyben élt és a témát — a kérdéses darab problémáját. A vizsgálat folyamán a játékmester, vagy a rendezés munkáját végző kollektiva képzeletében kialakulnak az egyes alakok, akik a darabban résztvesznek — azután a színészek elolvassák a darabot az első próbán. Amennyiben bonyolult darabról van szó, pl. Shakespeare darabról, úgy az első olvasópróba után, eppoly, mint a színpadon, kezdetét veszi a színész előkészítése. A hangsúly eltalálás, a nyelv és a párbeszédek ritmusának próbái a társalgóban addig ismétlődnek, míg valamennyi színész kívülről tudja a szerepét.

A próba következő fokozata: a színész a színpadra lép, melyen hamarosan úgy kell mozognia, mint az előadás alatt. Ha nem minden színész veszi fel kosztümét, úgy olyan öltözékekben kell megjelenniök, amelyben szerepüket mimelés nélkül alakíthatják. A kellékeket (bizonyos tárgyakat, kardokat, sisakokat, bő ujjasokat, hosszú ruhát) a színész már az első próbákon tartozik használni. Minden ülő butornak annyira készen kell állnia, hogy már az első próbán használható legyen.

Az első rendezőpróbán minden körülmények között jelen kell lenni a teljes műszaki személyzetnek. Az első rendező próbák ugyanazon a szinten mozognak, mint a hivatalos színházakban a főpróbák. A játékmester úgy dolgozik, hogy a színészt abba a térbe állítja, amit a színpad alaprajza és a világítás határoz meg. A rendező vezeti a mozdulatokat, színészei gesztusait, az átmeneteket, mindig tekintettel a világításra.

Ez azért fontos, mert a világítás a színpadi teret minden percben megváltoztatja. A világítás színének minden változata, a világítás erőssége egyben a színpadi teret is megváltoztatja és épp ebben a színpadi térben kell a színésszel rendelkezni.

Már most, mi a színész feladata?

Milyen felszerelésben érkezik az első próbára? Tiszta képet alkotott magának az egész darabról, szerepéről s az egész szövegről, annak dinamikájáról és ritmusáról. Mi a tenni valója a további rendező próbákon? A mozgás és a térelosztás a mozgás révén. Az első, a második,

a harmadik és a negyedik rendező próba között ellentét támad az élő s a megélt anyag között és ez a küzdelem az alkotó elem, amely a színészből azt az alakot formálja ki, akit a bemutató előadáson látunk. Az én rendezésem alatt a színésznek az első tíz rendező próbában nem szabad másként mozognia, beszélnie, mint ahogyan azt a darab követeli. Csak ez után az első tíz rendező próba után, miután a színész a darab minden részletét magába szívta, kezdődik a maga egyéni alkotó munkája: szerepe tökéletesítése.

Hiszem, hogy a színházi alkotó munkában lehetetlen a rögtönzés, éppugy, mint egy zenekarban. Érvényes ez úgy a rendezőre, a világosítóra, a színészekre, érvényes a darab összes résztvevőire.

Amennyiben Shakespeare darabunknak zenekísérete is van, úgy ez a rendezési próbákig egyáltalán nem végleges és változatlan. A karmester, aki a játékmesterrel vagy a játékot rendező közösséggel együtt dolgozik, tartozik minden olvasó és rendezési próbában jelen lenni. Feltétlenül részt kell vennie az egész tanulmányi munkában, amelyből az előadás megszületik s ami saját zenei alkotó munkájának létrejöttében döntő szerepet játszik, amit vázlatosan már a rendezési próbák alatt megállapít. Az átdolgozás természetesen a színházon kívül történik. Ha a karmester a rendezési próbák alatt a zongoránál ül, ugyanugy munkatársa a darabnak, mint a világosító, a színpadépítő és a színész. Ilyen körülmények közt nem állhat be az az eset, hogy a karmester akár egy hangjeggyel, vagy egy ütemmel is többet írjon elő, mint amennyit a darab dinamikája megkövetel. Már gyakran megtörtént nálunk, hogy a karmester a rendezési próbák alatt pontosan megkapta azoknak a megkomponálendő taktusoknak a számát, amikor a színész a drámai feszültség zenei megtörése alkalmával mimikai kifejezéssel él.

Ime néhány részlet abból a munkából, amit én színházi alkotásnak nevezek.

A SZÍNHÁZ A MAI SPANYOLORSZÁGBAN. Barcelona színházi élete nem állott valami magas nívón az utóbbi években. Staggione társulatai elavult stílusban, minden rendezői ötlet nélkül, elsősorban régi kasszadarabokat játszottak vagy pedig egy-egy híres színész vagy színésznő számára gyártott „testhezálló” fércműveket. A színház nívója minden tekintetben mélypontra süllyedt. Az „első színész” és az „első színésznő” (főleg az utóbbi), ahogy a színlapon szerepelnek, semmiképpen sem tűrt meg maga mellett fiatal erőket...

A múlt év július 19.-én levert katonai felkelés után néhány nappal a *Sindicatio Único de Espectáculos* vette kezébe valamennyi barcelonai színház vezetését. Ez a szakszervezet az anarchista C. N. T. kötelékébe tartozik és ennek megfelelően, minden elvi vagy világnézeti irányvonal nélkül látott a barcelonai „látványosságok”: színházak, mozik és frontonok — a baszk labdajáték számára szolgáló hatalmas sportcsarnokok — tisztán anyagi célokkal történő kihasználásához. A hatalmas, három-ezer nézőt befogadó Olympia-cirkuszt (amely elsősorban boxmeccsek rendezésére szolgált) nagy költséggel a Tömeg Színházává alakították át és első darabként végnélküli előkészítés után, november havában Romain Rolland Danton-ját adták elő.

Ez az előadás súlyos bukást hozott. A manézs az első két felvonás alatt üresen maradt; a színjáték a közönségtől tulmæsszire elhelyezett, a manézszen túl konstruált színpadon folyt le. Tátongó ürességben, színházhoz nem szokott közönség előtt a két első felvonás akciótlanága semmilyen kapcsolat nem tudott teremteni színpad és közönség között. A

harmadik felvonás bírósági jelenete azután már a manézsbén folyt le; az ügyész a közönség soraiban foglalt helyet és a statiszták a közönség számára fenntartott bejáratokon át vonultak be és ki a szinpadra. Ez a felvonás teljes sikert aratott. Epilógusként a szinpadon hatalmas guillotin-t mutattak be, amelynek lépcsőfokain Danton komor bikaként, hátra-kötött kézzel dobpergés ütemére halad fel; rövid monológját Danton feljegyzett utolsó szavaiból állították össze.

A fűtetlen hodályt fűteni kezdték, a helyáratat leszállították. Miután azonban a közönség megszervezése — p. o. az egykori német néző-szervezetek mintájára — bizonyára ellenkezett volna az anarchista elvekkel, a darabnak így sem volt sikere. Utána spanyol történelmi tárgyú, népszínművé laposított revút mutattak be, andaluz *cante jondo* képekkel, Riego tábornok alakját vive a szinpadra. A bukás még nagyobb volt. Marcel Ollivier francia szerző *Spartacus* című darabjának előadását így bizonytalan időre elhalasztották.

Sajátságos a színházak szervezete Barcelonában. A színész minden energiáját kisajtoló napi két — vasárnap három — előadás rendszere a forradalom ellenére is megmaradt. Minden színházi munkás napi 15 pezétát kap, akár főszerepet játszik, akár az ajtónál szedi a jegyeket. Az esetleges haszon bizonyos percentuális kulcs szerint oszlik meg. Az opera-staggione (*Gran Teatro del Tivoli*) délutáni előadásainak deficitjét az esti varieté-előadásokkal fedezik; a látogatottabb színházak nyeresége a rosszul menő színházak alkalmazottainak fizetésére szolgál.

Az egyesült munkáspárt is rendelkezik színházi szindikátussal, de ennek a szervezetnek Barcelonában egyetlen színháza, egyetlen mozi-ja sincsen. A legnagyobb barcelonai színházépület, a *Gran Teatro del Liceo*, amelyben külföldi opera és ballett-staggionék szoktak vendégszerepelni, a katalán kormány kezében van. De ez az ujdonsült *Katalán Nemzeti Színház* üresen áll; az anarchista szakszervezet nem akar együttműködni semmilyen „kormány”-nyal. A kamaraszínháznak szánt, de a polgárháború előtt luxus-lokálnak indult új építkezés, a *Teatre Planas*, befejezetlenül áll.

Egyetlen darab ért el igazi sikert az egész forradalmi periódus alatt: *Las Novias* a cime és meztelen revú! Minden oldalról erősen kifogásolják ugyan a miliciánus-sapkás, fapuskás és igen hiányos öltözékű göröket, de a sok-sok ezer fiatal legény, akit a forradalom Barcelonába sodort, állandóan megtölti a színházat.

A spanyol értelmiség belátta, hogy a hivatásos szinpadtól semmiféle megújódást nem várhat. Ezért megalakította t. i. r. néven (teatre internacional revolucionari, a rövidítés puskalövést jelent) az első katalán forradalmi amatőr-szintársulatot, amely elsősorban politikai tendenciájú szindarabot kíván előadni.

A katalán kormány sem kíván tétlen maradni. Nem akar hatalmi szóval avatkozni bele a színházi viszonyokba; ezt a szakszervezetekre bizza. Előadási munkaprogramjába tartozik többek közt a katalán drámairodalom legkiválóbb alkotásának a múlt századvégi *Angel Guàrdia Terra baixa* című darabjának bemutatása. (Ezt a darabot a magyar közönség, csak, mint D'Albert *A hegyek alján* című operájának szövegvét ismeri). Másik két darab már a mai napokból meríti tárgyát; az egyik *Joan Oliver*, a másik *Carner Ribalta* ismert katalán író alkotása. Még karácsonykor került kiosztásra a katalán kormány színházi nagydíja, amelyet *Xavier Benguerel* még előadatlan darabja nyert el.

Valenciában lányegesen más a színházi helyzet. Itten is kezdetben izléstelen látványosságokat mutattak be, de főleg a francia sajtó nyomá-

sára ezt hamarosan orvosolták. Itt a színházak a szocialista U. G. T. és az anarchista C. N. T. közös vezetése alatt állanak és komolyabb darabokat is játszanak. A Nobel-díjas *Jacinto Benavente* maga vette át leg-híresebb darabja, a *Los Intereses creados* főszerepét. A hetvenéves Benavente részéről ez igen szép teljesítmény! (A darabot Budapesten a Nemzeti Színház mutatta be, — minden siker nélkül.)

Valenciában *Semáforo* címen igen nivós színházi lap is megjelenik, holott erre jóval kevesebb eszköz áll rendelkezésre, mint Barcelonában. Ez a lap pártonkívüli és politikával nem foglalkozik. Józan és tárgyilagoss szakemberek vezetik.

Madrid a színházi élet terén is jó példával jár elő. A mindennapos repülőtámadások ellenére is a madridiak hidegvérrel járnak a színházba és moziba. Madridban a fiatal írógárda legjobbjainak egyfelvonásosait mutatták be néhány hónappal ezelőtt: *Rafael Alberti* ezek között a legtehetségesebb, akinek verseskötetét még tavaly a katolikus *Cruz y Raya* című igen nivós folyóirat adta ki. Alberti a magyar olvasóközönség előtt *Plattkó*, a híres futball kapushoz írt ódája révén vált ismeretessé. Mellette még *Rafael Dieste* neve érdemel említést. Dieste egy Cervantes egyfelvonásost is átdolgozott: ez az átdolgozás a *Hora de España* című Valenciában megjelenő új folyóirat mellékleteként nyomtatásban is megjelent.

Ugyanez a fiatal írógárda frontszínházat is szervezett, de elsősorban front hangszórókkal dolgozik, amelyeknek leadásait az ellenséges lövészárokból is hallani éjjel, egészen husz kilométernyi körzetben. A másik oldalról egy jobboldali színpadi szerző, a giccses, verses, szentimentális darabokat író *José María Pemán* használja a hangszórókat.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a spanyol forradalom nem hozta meg azt a színházi nagyüzemet, amely rendszerint minden forradalom velejárója. A spanyol színház ujjaépítése — úgy látszik — a polgárháború utáni idők nyugodtabb korszakára vár. (*Brachfeld Olivér*)

PETER BEZRUOS, A HETVENEVES KÖLTŐ. Az „Ujstvrtletnik szkupiny Blok” című prágai cseh avantgardista folyóirat néhány hónappal ezelőtt megjelent egyik számában olvashattuk a következő sorokat: „Drága mester, ezekben a napokban újra elolvastam Sziléziai dalait és újra feltettem a kérdést: Hol tart ma a mi tájunk? Mi változott meg benne? Csak a nevek és sok esetben még azok sem. Mert csak a farizeuskodók ünnepelhetik tájunk felszabadulását, a tájét, mely gazdasági szempontból a köztársaság szívét képviseli. Már ma látom az Ön 70. életévének megünneplését, már ma látom a hangosan kiáltozó szájakat és a szónokló alakokat, már ma olvasom a hosszú hasábokat a lapokban, a sok szóvirágot, melyeket már ismer az emléktáblák és szobrok leleplezése alkalmából Sztaré Hambryból és máshonnan. Látom és hallom ezt már ma és — hallgatok. És velem együtt hallgat mindenki Sziléziában, aki az Ön művét nem a gomblyukában, hanem a szívében hordja... Nem akarjuk most itt felsorolni azokat, amiket a lah népen követtek el... Egy egész könyvet tenne ki ez. Ezt a könyvet Sziléziában mindenki a szívében hordja, aki Önt és műveit szereti. Ezt a könyvet elsősorban Ön hordja a szívében. És ezért, ha majd szalagokkal és babérral fognak jönni, ha majd tárt karokkal jönnek, kis szobáját ismét üresen találják. És erre büszkéek vagyunk mi is, akik a nyomdokain haladunk. Büszkéek vagyunk az Ön magatartására. Az Ön hallgatásában művének szimbolikus folytatását látjuk. Büszkéek vagyunk rá, hogy a mi Nagy férfiunk és költőnk lenézi azokat, akik megbecstelenítik az ő művét fa-

riseuskodó dicséretekkel...”

Bátor, meg nem alkuvó, lényegét érintő sorok ezek. *Ondra Lysohorsky*, a neves lah költő nyílt leveléből valók, abból a levélből, melyet a Bezruc-jubileum küszöbén írt a kis lah nemzet nyelvét irodalmi szintre emelő költő, akit méltán tekintenek Bezruc szellemi utódának.

Némelyek talán ünneprontásnak tekintik Lysohorsky kemény szavait. Ám nem ünneprontás ez, mert hisz nem lehet ünneprontásnak nevezni a tiszta és világos beszédet, melyet a lelkiismeret kategórikus imperativusza mond tollba. Nem tévedett. Minden a régi recept szerint történt. Eppugy, mint tavaly. Mácha esetében, vagy nálunk pld. pár évvel ezelőtt Ady Endrével kapcsolatban. A ködevők és kis percmemberkék megkísérelték a költőt „nemzetivé” kikiáltani, megkísérelték életművét meghamisítani, jelentőségét elmosni. Csoda-e hát, ha az ilyen semlegesítő szándék ellen már eleve szót emel a meg-nem-alkuvó kortárs és gerinces szellemi utód lelkiismerete? Ilyen esetben lehetetlen hallgatni és elefántcsonttoronyba vonulni. A költőnek szint kell vallania! S a kor vonalában álló költőnek nem lehet más a politikája, mint az emberiség.

*

Petr Bezruc életmunkája nem tesz ki súlyos köteteket. Verseinek első gyűjteményes kiadása, mely a *Sziléziai dalok* alapját képezi, a *Csasz* c. folyóiratban jelent meg 1903-ban. Az akkor még csak 23 vers ma már 80-ra duzzadt a külön kiadott *Stuzskonoszka modrá* c. hosszabb költeménnyel együtt. S ennek az alig száz versnek mégis milyen mélyenjáró, komoly hatása van ma is, nemcsak a sziléziai és általában a csehszlovákiai népi mozgalmakra, hanem a külföldi szellemiségre és irodalomra is! Miért? A költő egyik versében ad erre feleletet: Azért, mert gyarló verseiben hangot próbált adni az Odera menti szegény nép fájdalmainak... Olyan emberien és hitelesen fejezte ezt ki, hogy verseiben nemcsak a sziléziai nép sorsa tükröződött, hanem minden elnyomott ember sorshelyzete is.

Kevés költőnek sikerült oly nagy mértékben azonosulnia népével és tájával, mint Bezrucnak. Az En fájalmai és gyötreim egy népréteg fájdalmaivá szélesültek. S amellet a költő ugyyszólván személytelenné vált, nem árulta el hosszú évtizedeken át kilétét. Senki, még a *Csasz* szerkesztője sem tudta hosszú ideig, hogy Bezruc neve mögött Anton Vasek, a brünni postahivatal egyik csendes és szorgalmas tisztviselője rejtőzik. Bezruc évekig valóban rangrejtve dolgozott, mert irtózott az egyéni dicsőségtől s attól a hamis hangtól, melyet az irodalom élődíjei honosítottak meg mindenütt, ahol az irodalom és üzlet azonos fogalmak. Inkognitóját csak a háború után fedte fel.

*

Hol születtek a Sziléziai dalok? A sziléziai szénbányák és vaskohók birodalmában, hol a társadalmi és nemzetiségi elnyomók ugyanazok voltak: a Bezruc-versekből „Markyz Géro” néven ismert Habsburg Frigyes, akinek nagy kiterjedésű birtokai, vasgyári és bánya-résztvényei voltak, továbbá Larisch, Guttmann és Rotschild osztraui iparmágnások. Szent harag és gyűlölet tüze lobogott Bezrucban ezek ellen. A harag hulláma olykor elhomályosította a szemét. Innen van, hogy nacionalizmusa néha a csehek felé fordul, néha pedig a zsidóságot, mint fajt támadja. Ez azonban a vidék sajátos viszonyai miatt történt. A haladó gondolat még nem volt elég erős, még nem tisztult le akkoriban a sziléziai szénmezők tájékán, s Bezruc mint népének énekese, hűen fejezte ki népének néha téves érzelmeit is.

Ám jól énekelt. A kidalolatlan sziléziai nyomoruságnak és szenved-

désnek adott hangot verseiben. Jellemző, hogy a viszonyok átalakulása nem változtatott sokat Bezruccs magatartásán. Bár felfedte inkognitóját, mégis visszavonult és magába mélyedt. Sok tekintetben még ma is ellenzékben van. A régi iparbárok szelleme tovább is felkísért a multból. Kritikai álláspontját a Stuzskonoszka modrá c. hosszabblélekzetű költeményében szögezte le.

Izléstelen tehát, amit a mai sziléziai mágnások hivei harsognak a világba Bezruccs 70. születésnapja alkalmából. Bezruccs nemzeti öntudatának és társadalmi felelősségérzetének nincs semmi köze a regresszív törekvésekhez. De hamis és átlátszó ez a törekvés is, mely Bezruccsot a maga számára igyekszik kisajátítani és jelentőségét mindenáron el akarja ködölni. Bezruccsból nem lehet kivenni a lényegét, nem lehet életművét bibliofil-kiadásokba mumizálni, s alakját, mely tiszta és töretlen maradt, nem lehet szoborba merevíteni. Bezruccs műve nem irodalmi különlegesség. Helyesen jegyezte meg az egyik haladó cseh cikkíró, hogy Bezruccs műve éli és élni fog, s versei nemcsak a sziléziai, hanem az egész csehszlovák nép szabadságvágyának adnak kifejezést. Bízást hozzátehetjük, hogy az, aminek Bezruccs verseiben hangot adott, minden ország népének kívánságát és akaratát tükrözi. Ezért időtlen és ezért aktuális költő Bezruccs mindenkor és mindenütt. (Sándor László)

A JAPAN PANÁZSIAI TÖREKVÉSEK. A japánokat — imperialisztikus törekvéseiken kívül — Kinában eszmei és művelődési célok is sarkalják. Ezeket a célokat a hadsereg és a japán nacionalista körök akkor is szem előtt tartották, amikor katonai akciók még függőben voltak. A japán tisztikar Kína japán értelemben való művelődésbeli áthatolásában olyan feladatot lát, ami a legszorosabban kapcsolódik a katonai szükségességekhez. Ebben a vonatkozásban nincs véleményeltérés a japán tisztikar józan és „megszállott” elemei között. A nagy japán álom: a Pán-ázsiai hegemonia. Természetesen a kínaiak ezekben a törekvésekben is a japán annexió lemeztelenített szándékát látják. Ez a felfogás, amennyire helyes, ugyannyira korrekcióra is szorul. Mert, ha a japán nacionalista és pánázsiai társaságok egyrésze hódító is, nagy részében egy hódított területen túli új világkultúra felépítésére gondolkodik, mindenesetre egy olyan kulturára, amely az ősi-indiai közös elemeken s a japán tudomány által áthatott és megszervezett ázsiai kulturán emelkedik.

Japán kulturahagyománya fő részét a kínai, illetve indokínai kulturának köszönheti. Ezt a kulturkincset Japán a IV. század közepétől körülbelül 1500 éven keresztül tette magáévá. A XX. század kezdetével Kína és Japán között ez a kulturális viszony megfordult. Japán a nyugati technika és módszeresség gyors asszimilálása után — ha civilizatórikus dolgokban is — de Kína tanítója lett. Azóta sok-sok ezer kínai diák ment a japán főiskolákra, ahol nemcsak az európai civilizációt, hanem a japán szellemet is magukba szívták s most már ezen az alapon fűzték szorosra a kulturális kapcsolatot a két nép között. Számos ilyen diákban azóta Japánnal szemben bizonyos gyöngédség maradt vissza, mindenekelőtt azokban, akik népüknek az apák régi eszméihez és kulturájához való azonos belső visszatérését kívánják, mint aminő Japánban már jóval előbb megvalósult.

Japánban a pán-budhista és pán-ázsiai gondolat terjesztése tervszerűen halad előre. A japán kultúra kínai szorgalmazása a külügyi hivatal kelet-ázsiai osztályához tartozó kulturális terjesztési iroda igazgatójának, *Kenihhi Okada* vezetése alatt áll. Ez a hivatalnak a legszorgalmasabb apostola a japán kereskedelmi és kulturális törekvéseknek Kinában.

Ugyanennek a minisztériumnak egyik osztálya a „kinai kulturvállalkozás kutató bizottsága” címet viseli, melynek elnöke a mindenkori külügyminiszter. Hogy tüstént szembeötlő eredményeket érjenek el, mindenekelőtt a kínai mezőgazdaság színvonalának emelésére és az észak-kínai földmívelési módszerek feljavítására törekednek. Csingtauban, Tiencsinben és Csinanfuban kísérleti gazdaságokat és ipari kutatóintézeteket terveznek. Peipingben s Sanghajban könyvtárakat hoztak létre a japán kultúra előőrseiként. Nagyszabású műfordítói akciót vezettek be, hogy a kínai ifjúságnak rendelkezésére álljanak a japán szerzők művei. Az utolsó évben ezenkívül megkezdték Peipingben egy japán egyetem megszervezését.

A japánok kínai kulturpropagandája ugyanugy, mint a japánok katonai törekvése általában a „japán eszme küldetésének” a művét szolgálja. Végső céljai sokkal messzebb irányulnak, mint amit fegyverrel valaha is elérhetnek. *(Szeremlei László)*

A ZSIDÓKÉRDÉS OLASZORSZÁGBAN. Olaszországban mindeztideig nem volt közép-európai értelemben vett zsidókérdés. Érthető. Olaszországban kevés a zsidók száma. Mindössze 45 ezer. (A lakosság 0.1%-a.) Ezt az alacsony létszámot mindenekelőtt Olaszország története magyarázza, amelyben az Egyház befolyása következtében a zsidóság asszimilálódása általános. Az olaszországi zsidóság a keresztség felvétele révén kikerülte a vallási üldözést, kereszténnyé és olasszá lett s ez a folyamat még akkor is tartott, amikor az Egyház politikai befolyása gyengült. Amikor Savoyai Károly Albert 1848 március 29.-én biztosította az olaszországi zsidók polgári szabadságát, ennek a pátensnek csak nagyon kevés közvetlen élvezője akadt, mert a zsidók részben önként, részben kényszerre a római katolikus egyház tagjai s így egyenjogú olasz állampolgárok voltak. Az ezután következő liberális éra Olaszországban is lehetővé tette a zsidók viszonylagos előtérbe kerülését. A zsidóság liberalizmus szülte megítélése a Mussolinival bevezetett rendszer következtében sem változott. Következett ez abból is, hogy a fasizmus politikai gondolkodása nem a népet, hanem az államot tekinti a legmagasabb kategóriának. A népet az állam teszi állammá és az állam által teremtetett állam-népnek nemcsak joga, hanem kötelessége is a körzetébe került idegeneket asszimilálni. Ehhez járult, hogy a Gobineau által képzett fajfogalom a legutóbbi időkig egyáltalán nem talált hitelre Olaszországban. *A razza Italiana, a la nostra stirpe* az olaszok számára egyszerűen az emberek ideológiailag egyesült egysége, kik az olasz határokon belül olasz anyanyelvűek, kiegészítve a külföldön élő olaszokkal. „Nem a faj, de nem is a geográfia érzett tér, hanem a történelemben tovább tenyésző közösség; a tömeg, amit a létre és a hatalomra való akarat eszméje egyesít; az öntudat; a személyiség — ez a nemzet” (*Mussolini: Dottrina del Fascismo.*)

Az olasz fasizmus állásfoglalása a zsidókérdéssel szembe abban a mértékben módosul, amily mértékben a cionizmus gondolata Itáliában tért nyer. A fasizmus államgondolata számára elfogadhatatlan az a törekvés, hogy a nép egy része (mégpedig a tehetősebb) *kifelé* törekedjen gazdagságával az olasz államból. Az antiszemitizmus első nyomai Itáliában azokkal szemben észlelhető, akik sorsukat elválasztani törekedtek az egyetemes olasz sorstól. Ezek a nyomok az angol-olasz ellentétek élesedése, Anglia pro Palesztina politikája következtében mind észrevehetőbbek. Ezért azonban a magukat olaszoknak valló zsidók megítélésében még nem történt semmi változás.

A fasizmus ezeket ma is egyenjogú, azonos értékű olaszoknak tekinti, akik előtt nyitva áll a párt és hivatalok kapuja. *Ettore Ovazzo*, akinek folyóirata, a *La nostra Bandiera* köré az olasz cionizmusellenes zsidók gyülekeznek, a *Sionismo bifronte* (A kétarcú cionizmus, Róma, 1936) című könyvében a következőket mondja: „Mi olaszok vagyunk, a nagy Roma-anya fiai, Olaszország a hazánk, más hazát nem ismerünk.” Könyvének egy más helyén Mussolini egyik, a Popolo d'Italia-ban megjelent szavait idézi: „Az új Cion itt van az olasz zsidók számára, a mi imádott hazánkban.... Azt hisszük, hogy az olasz zsidók elég intelligensek ahhoz, hogy abban az egyetlen országban, ahol sohasem volt antiszemitizmus, nem idézik föl...”

Az idők azonban egyre változnak. Az utolsó évek emlékezetes nürnbergi pártkongresszusai mindinkább hintik a magvait — elsősorban az olasz sajtóban — egy aktív antiszemitizmusnak. Egy csomó olasz közíró felfogását mindinkább elborítja a német faji mithosz sugárzása. Már viták jelentkeznek a zsidókérdéssel kapcsolatban, s már akad képviselője a kérdés német felfogásának *Preziosi*, a *Vita Italiana* kiadójának személyében. Ő dobja be először az olasz közvéleménybe a tipikus német formulákat. Közben azonban a cionizmust visszautasítja azzal a megokolással, hogy a cionizmus megvalósítása lehetetlenség. Az egyetlen megoldást abban látja, hogy a zsidó univerzalista imperium gondolatával (?) szemben egy másik ugyanilyen erős imperium gondolatot kíván szembeállítani, — a római imperium gondolatát. *Preziosi* nyomán persze világosan annál kevésbé látható, mert ő maga sem tudja határozottan tisztázni a kérdést. Mindenesetre, bár a közvéleményben, mind több a nyoma a zsidókérdés német értelmezésének, hivatalosan a helyzet változatlan, ha ugyan az olasz Kelet-Afrika számára hozott új törvényekben nem egy jelentős változás előjelei jelentkeznek. A kelet-afrikai törvényekkel kapcsolatban olasz törvények első ízben utasítják vissza egy a Birodalom határain belül élő nép asszimilációját. Ezzel a törvénnyel megtörtént az első jelentős lépés arra, hogy hasonló, Abessziniában bevezetett tilalmak adott esetben Itáliában is életbe léphessenek.

Tért nyer Itáliában a faji kérdés iránti érdeklődés is. Mind több olyan könyv jelenik meg, ami — német behatásra — a faji gondolkodást és szemléletet népszerűsíti. Ne tagadjuk el: *Federico Federici Nazional-socialismo* című könyve intern olasz könyvsiker. Azonkívül: az angol Palesztina-terv közzététele óta, amióta világos, hogy Anglia politikai és gazdasági támpontul készül kiépíteni a zsidó államot, egy Itália számára életbevágóan fontos földrajzi ponton, azóta a zsidókérdés, általában a zsidók megítélése mind jelentősebb változatokkal bővül Itáliában.

(Szacsavay Gusztáv)

RUTHERFORD. Az anyagi világ belső szerkezetének megismerése és vele egész tudományos szemléletünk még századunk elején forradalmi változáson ment át. Egész a múlt század végéig, az anyag felépítésére vonatkozó összes megismeréseink az anyagok folyadék és gázállapotában megnyilvánuló tulajdonságainak vizsgálatából fakadtak. Ezek a megismerések merev elméletkomplexumhoz vezettek, mely az anyag felépítésében az atomot, mint végső homogén elemet tekinti. Az atom sztatikus nyugalmi állapot. Az atomok között kevésbé ismert, egyensúlyban levő erők léteznek, melyeknek megzavarása vegyi reakciókat idéz elő. A XX. század elején a fizikai és kémiai kutatások azonban új jelenségek sokaságát tárták fel, új fogalmakat vezettek be. Az atomról alkotott elgondolásunk gyökeres változáson ment keresztül. Az atomot nem tekinthetjük többé sztatikus, egyenletesen alkotott valaminek. Bonyolultan összetett dinamikus világ ez, melyben hatalmas erők működ-

nek. A rádióaktivitás jelenségeinek vizsgálata azt mutatja, hogy az atomok belsejében elektromos töltéseknek kell lenniök. Az atomfizika kutatóinak legkimagaslóbb alakja a most elhunyt *Rutherford* volt. *Rutherford* az alfa sugarak anyagi térben való diszperziójának megfigyeléséből indult ki atommodellje megállapításakor. Az alfa-sugarak pályája u. i. ha anyagi rétegen száguldnak át, elhajlik. Mi okozza az alfa részecskék e nagymérvű elhajlását? A pozitív töltésű alfa részecskékre az anyag atomjainak pozitív töltése részéről igen nagy taszító erőnek kell hatnia, hogy a nagysebességű alfa részecskéket utjukból eltérítse. Viszont ilyen nagy erő csak nagyon kicsi kiterjedésű pozitív töltésből eredhet. Ez a nagyon kicsi térfogatú pozitív elektromos töltés teszi az atom tömegének legnagyobb részét. *Rutherford* tehát az atom központjában pozitív elektromos töltésű tömeget vesz fel, mely körül negatív elektromos töltésű elektromok helyezkednek el. A negatív töltések összege ugyan akkora, mint a központi tömeg pozitív töltése. Szükségképpen az elektronok az atomban nem lehetnek nyugalomban, mert különben a központi tömegbe esnének. *Rutherford* szerint az elektronok úgy keringenek a központi tömeg körül, mint a bolygók a Nap körül. Ez a hasonlat azonban nemcsak formai, mert sokkal mélyebbre ható alapja is van. Így az intra-atomikus erők hasonló törvényszerűséggel működnek, mint a gravitációs erő. — *Rutherford*nak ez az elmélete, mely a modern atomfizika alapját teszi, az újabb kutatások sorozatát indította meg. Így *Bohr*, a kvantumelméletet alkalmazta *Rutherford* elméletére. A legújabb kutatások pedig azt mutatják, hogy az atommag maga is roppant bonyolult összetételű rendszer, melynek összefüggéseit még csak a jövő kutatásai derítik ki. (*Garvai Lajos*)

A MAROSVÁSARHELYI TALALKOZÓ számos társadalomtörténeti vonatkozása közül egy különösen szembetűnő: az erdélyi magyar középosztály változott viszonya a magyar néptömegekhez. A magyar értelmiség mozgalmas négyországi életében a világháborús változások óta vissza-visszatérő jelenség a népszerűség, a népkutatás, a népsors rapszódikus-hősi vállalása. Polgáriasultabb viszonyok között a néptömegek újabb és újabb térhódítása jelzi a közéleti haladás egy-egy komoly fordulatát. A mi eltorzult történelmünkben már az is haladásnak számít, ha a szellemi élet képviselői el-elmerészkednek a széles néptömegek helyzetének felmutatásáig és társadalmi magaslaturról rokonszenvüket nyilvánítják munkással, földművessel szemben. Csakis társadalmunk szervi elmaradottságával — egy megakasztott és elurizált magyar polgáriasság felemásságával — magyarázható, hogy nálunk ifjúsági megmozdulások, irodalmi csaták, szellemi állásfoglalások helyettesítik a gazdasági, politikai és társadalmi téren elsikkadt népi történeteket. Az erdélyi magyar fiatalok október első napjaiban lezajlott gyűlése, a *Vásárhelyi Találkozó*, még ebben az általános magyar történelmi korlátozottságban is újat tudott adni: fiatal értelmiségünk kilépett különvalóságából s az egyszerű néposztályokkal közös célkitűzésekben szövegezte meg saját reális programját.

Marosvásárhelyen annak az új kisebbségi nemzedéknek a képviselői gyűltek össze, amely már a világháború után kialakult új történelmi helyzetben érte el férfikorát. Új ebben a nemzedékben az is, hogy szabatos önmeghatározással különbözteti meg magát az előtte járt nemzedéktől. „A más elgondolásokban és más körülmények között nevelkedett nemzedék — jelentették a Vásárhelyi Találkozó előkészítői — nem tudta beletalálni magát az adott helyzetbe s így a vezetés gyakran óriási nehézségekbe ütközött és téves utakon járt. Időközben az impériumválto-

zaskor gyermekkorát élő nemzedék felnőtt és már az új helyzet alapos vizsgálatát tűzte ki céljául, hogy ennek alapján helyet kérhessen *népe irányításában*.“ Ebben a meghatározásban félreérthetetlenül a *középosztály* generációs tagozódásáról van szó. Figyeljük csak meg: a jelentés a nép „vezetéséről“, a nép „irányításáról“ beszél. A szóbanforgó történelmi alany a néptől fogalmilag különválasztott — mintegy a nép felett álló — társadalmi kategória: az a saját nevén meg nem nevezett középosztály, melynek félféudális jellegű hagyományos szereptudata a nép-irányítás. A frazológia itt még a régi s az egyoldalú középosztályszemlélet sem változott, egyedül a *nemzedékbéli* különbségek tudatosodtak. A generációs képletben azonban az erdélyi magyar középosztály társadalmi szerepváltozása lappang. Míg a fizikai dolgozók társadalmi helyzettsége, világháborún innen és túl, alapjában véve ugyanaz s a különböző korosztályok hasonlóképpen küzdenek létfenntartásukért, a magyar középosztály a hatalomváltozáskor olyan lényegbevágó fordulaton esett át, mely az idősebb és ifjabb nemzedéknek döntően más szociális értelmet ad.

Ugyanaz a középosztály, mely az államfordulatig a magyar uralkodó osztályok szolgálatában állott s a paraszti, munkás és kispolgári tömegek felé a magyar államiséget képviselte, az államfordulat után alig jelent egyebet árva *önmagánál*. Riadt, tétova sereg, mely elvesztette létalapját s végső megszorultságában maga is az elköltözött állam után vándorol. Ma Erdélyben, a repatriálások után, már csak a régi magyar középosztály *maradványairól* beszélhetünk. Egyeseket még mindig kitarthat önös tőke és birtok, de az erdélyi magyar középosztály, mint az állam kitarthatta virágzó társadalmi kategória, megsemmisült. Törmelékanyaga egy feltörekvő kisiparosság elemeivel keveredik s új kispolgári beidegződésében hovatovább az egyszerű néprétegek demokratikus törekvéseihez idomul.

Régi, *uri* középosztályunk küldetésének tekintette, hogy a népet (magyart és nem-magyart egyaránt) a magyar államiség korlátaiba szorítsa. A kisebbségi helyzetben kialakuló *kispolgári* középosztály már a magyar néptömegek érdekeinek szolgálatában szeretné biztosítani szellemi kenyérkeresetét. Abban a bensőséges szerkezeti átalakulásban, melyen kisebbségi középosztályunknak át kellett esnie, a magyar állameszme szolgálatára a kisebbségi magyar népeszme szolgálatává lényegült át. Az új viszonyokhoz reálisan alkalmazkodó fiatal értelmiség szerint „a falusi kisbirtokos rétegnek és a munkásságnak kell alkotnia azt az erős nemzetiségi testet, melyet a nevelő értelmiséggé átalakult középosztálynak kell *szolgálnia*.“ Ne tévesszen meg senkit a „vezetés“ szólama után a „szolgálat“ tételezése, ez az ideológiai kapkodás a tisztí öntudat és a népbarátság szolgálai alázkodása között. A régi középosztály önértékelése csapódik itt át frazeológiai bizonytalanságba: a kifejezések ellentmondása a kisebbségi középosztály sodródását tükrözi. Az a lényeges, hogy megindult az új nemzedékben a fogalmak és magatartások átértékelése a középosztály hovatovább megrögződő új állapota szerint. Minél tüzetesebben vizsgálja meg fiatal erdélyi értelmiségünk saját társadalmi viszonyait, annál közelebb jut a népi rétegekhez.

A kisebbségi középosztály átalakulásáról találóan mondta *Tamási Aron* a találkozó elnöki megnyitójában: „A középosztály lassanként a népnevelő szerepét veszi át s nevelése folytán idővel maga is népi vérrel és teljes közösségi érzéssel telítődik meg.“ Ez a folyamat ma már annyira előrehaladott, s az új értelmiségi nemzedék önvizsgálata folytán annyira tudatos is, hogy a találkozó összehívóinak kívánsága nem ütközik semmi akadályba: az erdélyi magyar középosztály s a többi népi

réteg viszonyában megérett a helyzet arra, hogy „az erdélyi magyarság egyetemes érdekeinek sikkján az osztályok közti választófal eltűnjék.”

A középosztály elnépiesedése mindenképp új helyzet teremtését követeli a kisebbségi közéletben. E középosztály számára már *elemi* természetesség a néptömegek demokratikus szervezkedésének elve s a többi nemzetiség demokratikus erőivel való szövetkezés a nemzeti egyenrangúság alapján. Ez az elemi természetesség azonban — valóságos forradalmi ujtás a kisebbségi közélet eddigi politikai irányítása szempontjából. A maradék magyar banktőke, nagyipari érekeltség és mágnásuraldom Erdélyben *tekintélyi* alapon igyekezett beszervezni a kisebbségi magyarság néprétegeit, hogy a népi erőket saját függvényszerű külpolitikája s szűk osztályérdekű belpolitikai alkudozásai támaszául használhassa. E politikai iskola hívei természetsszerűleg bizalmatlanul néztek a Vásárhelyi Találkozó elé. A középosztályban végbement mélyreható társadalmi és ideológiai változások jele, hogy az erdélyi fiatal magyar értelmiséget semmiféle eszközzel sem sikerült elriasztani a találkozótól: ez a fiatalság a romániai magyarság egyetemes önvédelme, demokratikus jogharca s a romániai népek közti béke kivívása érdekében jobbnak látta a magyar munkások, kisiparosok, földművesek és alkalmazottak Marosvásárhelyen megjelent képviselőivel *egyezséget* kötni s szakított az eddigi kisebbségi politika tekintélyi felépítettségével. Ez a népi egyezés, ha hatása és eredménye egyelőre még kiszámíthatatlan is, tagadhatatlan szembeállítás az erdélyi magyar kisebbségpolitika hagyományos gyakorlatával. Történelmi előjogok illúzióival s az önfeladás anarchiájával szemben az őszinte demokratikus öntudat jele, hogy a Vásárhelyi Találkozó határozataiban középosztályunk viszonya a többi dolgozó réteghez már ilyen tárgyilagos megfogalmazásban szerepel: „Népi emelkedésünk záloga a földműves és munkás társadalom s ezért ezután is kinyilatkoztatjuk és kihangsúlyozzuk, hogy a földművességnek és munkás-ságnak kell alkotnia az erős nemzeti testet a nevelő értelmiséggel együtt.”

A Vásárhelyi Találkozón a középosztálynak nem csupán *egy része* foglalt állást a demokratikus népjogok mellett, hanem világnézeti és politikai különbség nélkül az *egész* intellektuális új nemzedék. A Vásárhelyi Találkozó ennyiben is több a világháború utáni magyar középosztály eddigi népbarát megmozdulásainál. Gondoljunk az *Erdélyi Fiatalok* vagy a szlovenszkói *Sarló* mozgalmára: előfutárai voltak ugyan a kisebbségi magyar középosztály demokratizálódásának, de még nem tudtak *átfogóan* kiterelvényesedni. A középosztályból kivált demokrata csoportok külön arcvonala maradt a magyarországi fiatalság minden haladó felsorakozása is. Érthető, ha számbavesszük, hogy a magyar középosztály saját nemzeti államában milyen mértékben függvénye az uralkodó hatalmasságoknak. Különben is: a középosztály népi áthasonulása elsősorban kisebbségi jelenség. A kisebbségi társadalom sajátlagos tünete, hogy a fiatal értelmiséget politikai és világnézeti különbségekre való tekintet nélkül a maga teljes egészében, a csehszlovákiai magyar fiatalok *Tavaszi Parlament*-je akarta először népközségi feladatok vállalására tömöríteni. A népi tennivalók reális felmérését azonban ott még túlharsogták a mesterségesen szított elvi ellentétek. Az erdélyi kísérletnél már szavakon, elveken, világnézeti és politikai tagoltságokon túl érvényesülni tudott az elnépiesedett kisebbségi középosztály szolidaritása a többi dolgozó réteggel. Mondanunk sem kell, hogy ezt a szolidaritást a különböző ideológiai befolyásolások rekeszeiből elsősorban a romániai magyarságra nehezedő különleges időszak váltotta ki. A marosvásárhelyi találkozásban már nemcsak a középosztálynak egy külön öntudatosodott

csoportosulása vallott hitet a demokrácia mellett és tüntetett népbarátságával, hanem a népi valóságában vet egész erdélyi magyar nemzetiség demokráciája kapott egyetemes megfogalmazást.

A társadalomtudomány alig elemezte még egy saját nemzeti államiságából kiszorult nemzetdarab önmegszervezési folyamatát. A romániai magyarság életében az egyetemes népi önmegszervezést eddig a régi kiváltságos rétegek függvénytudatpolitikája túlnyomólag *felülről* mesterkedő *csúcsintézmények* beállításával helyettesíti. A Vásárhelyi Találkozó ifjúsága társadalmi, gazdasági és kulturális határozataiban az *alulról* felfelé végbemenő demokratikus *népszervezkedés* reális programjára törekedett. Az a körülmény, hogy a találkozó az egységes népvédelmet tette a nemzeti egység tengelyévé, jelentékenyen megnehezíti a tőke és a földbirtok számára a nemzeti jelszavak további kihasználását szűk osztálycélok érdekében.

A kisebbségpolitika tekintélyelvi szervezői a Marosvásárhelyt egyöntetűen hozott határozatok hatása alatt természetesen sietek kijelenteni, hogy a gyűlés nem hozott *semmi újat* a romániai magyar közéletbe és jelszavai között nincs egy sem, melyet ők eddig is nem hirdettek-vallottak volna. Mintha le lehetne tagadni azt a reális fordulatot, mellyel középosztályunk ifjúsága az erkölcsi-humanisztikus és nemzeti jelszavaknak új társadalmi elhelyezkedése szerint új népi tartalmat adott! „És ahogy férfiakhoz illik, adjátok vissza a szónak erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát és emberi hitelét!” — mondotta Tamási Áron a találkozó résztvevőihez. A dolgozó néprétegekkel új társadalmi viszonylatot kereső kisebbségi középosztály frazeológiájában kétségtelenül népi *valóság-értékükkel* jelennek meg a szavak s nem a népi öntudatosodás ellen kihasználható kétértelműséggel. A találkozó szerint például a „keresztény erkölcsiség” megköveteli, hogy „életünkben a krisztusi elvek és tanítások alapján a *szociális igazságnak* érvényesülnie kell...” S vajjon megengedte-e valaha a tekintélyelvi kisebbségpolitika, hogy valaki a nemzeti egységet a szervezett munkássággal való szolidaritás és a különböző magyar politikai alakulatok közti együttműködés értelmében vegye? S ugyanugy, ahogyan a magyar önmegszervezés kérdésében nem a tekintélyelvi fenntartás, hanem a legszélesebb népi szolidaritás adta meg a nemzeti jelszó igazi népi értelmét, a Vásárhelyi Találkozó a kisebbségi önvédelmet sem a nemzeti kizárólagosság, hanem a nemzetek közti őszinte béke és testvériség egyetemes emberi értelmében fogalmazta meg. „A Marosvásárhelyen összeült fiatalság” — mondotta ki a találkozó — „egy szabadságot szerető nép nyíltságával fordul a nemzeti álmaiban beteljesült és Gyulafehérvár magas szelleméhez felemelkedni tudott román néphez és irányítóihoz, hogy az emberi és életjogaiban veszélyeztetett magyarság számára találja meg azt a módot, amely a lelki kibéküléshez, egymás becsületes megértéséhez vezet és a történelmi egymásrataltságból élő két nép számára a *szabad testvéri együttélés* lehetőségeit megteremti.” A fiatal értelmiség szavainak erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát és emberi hitelét itt már a feltörekvő néposztályok új történelmisége adja. (Balogh Edgár)

A FIATAL ERDÉLYI IRODALOM BEMUTATKOZÁSA BRASSÓBAN.

Ha a gyümölcs megért, lehull a fájáról. A fiatal erdélyi irodalom is elérkezett ahhoz a válságos pillanathoz, amikor már annyira eredeti, öncélú, öntörvényű, hogy nem tarthat többé szerves kapcsolatot elődeivel. Az erdélyi szellemnek és valónak ugyanarról a törzsről fakadt, mint a „nagy nemzedék”, de mégis különböző. Lehet ócsárolni és keveselni, de van. Még nem termett nagy műveket, de még nem is késett a nagy művekkel. Virtuálitása van olyan gazdag, hogy pillanatnyi hiányai-

ért kárpótoljon.

Ami a fiatal erdélyi írónemzedéket elődeitől megkülönbözteti, az a társadalmi és lélektani való kultusza és a fokozottabb stíluslelkiismeret. Az első nemzedék nagy székelyei kivonulnak a hegyekre s a havasokra, hogy lendületes szavaik ne törjenek meg folytonosan azokon a szűk és alacsony falakon, amelyeket a keserű társadalmi lét vont a székely nép köré. A nemzedék többi törzsökös tagjai az erdélyi történelmet vallatják, eseményeit regényesen találják fel és a mult igazolásában keresik a jelen tartalmát. Stílusuk a zord velősség és a lendületes, színes szószaporítás véglelei között lengedezik, s a higgadt középszert nem ismeri. Mind-ebből vajmi kevés van a második irodalmi nemzedékben. A székelyt a maga politikai községében szemlélik, s józan, emberi szavaikat nem visszhangozza a Hargita. Szerénységük és higgadtságuk lázadna is az ilyen viharos megnyilvánulásoktól. Az elmélyedést keresik, s nem riadnak vissza hálátlanságától. A legkülönbözőbb iskolákból verődtek össze, de a közös sors mindinkább összekovácsolja őket. Realizmus, naturalizmus, nyugati lélektani irányok igyekeznek békésen integrálódni valami férfias, mély és józan másodízi erdélyiségben. *Bözödi* György realista székely kedély, aki mindinkább kibontakozik egykori mestereiből; *Szabédi* László franciás kifinomultságon érett népiessége mélyen eredeti hang; *Nagy* István nyers és erőteljes realizmusán keresztül olykor megvesztegető részvét csordul a szegények, az elhagyatottak és a szenvedők iránt; *Kováts* József cinizmussal tompítja és teszi művészivé gyakran olvadókonnyan érzelmes emberi együttérzését; *Wass* Albert igen bonyolult egyéniség, aki ezuttal meleg kedélyét csillogtatta, pedig *Farkasverméből* tudjuk, hogy a zord és komoly színek is éppen annyira sajátjai; a fiatal költők is teljes eredetiségükben vonultak fel: *Flórián* Tibor lendületes humanista eszméi mellett tett tanúságot; *I. Szemlér* Ferenc lírája egyre férfiasabb hangsúlyra törekszik; *Kiss* Jenő meleg családi érzését fejlesztette komoly szimbólummá; külön ki kell emelnünk *Abafáy* Gusztávot, aki az ifjú írók komoly, szakavatott nevelője, esztétája és nem mindennapi szervező tehetsége; spiritus rectora volt a brassói estélynek és a fiatal írók közelebből megjelenő antológiája is az ő kipróbált izlésének a jegyében lát napvilágot. (*Szenczei László*)

V I L Á G S Z E M L E

A FRANCIA NÉPARCVONAL MÉRLEGE

Az első évfordulón tuljutott francia néparcvonalas rendszer mérlegének megvonása a következő kérdésből indul ki: mit adott a néparcvonal? A válasz első pillantásra könnyűnek látszik — hiszen elég összevetni a néparcvonal programját az eddig elért eredményekkel és kitűnik, mennyiben koronázta siker, hol mutatkoznak fogyatékoságok, melyek a tennivalók. Ez a módszer — siessünk leszögezni — csak részben célravezető. A néparcvonal uralomra kerülése óta u. i. sok olyan, az eredeti programba bele nem kalkulált tény lépett előtérbe, mely nem egy téren eltolta a megvalósításra váró problémák alapvető adottságait és a főkérdéseket új tényezők függvényévé tette.

A néparcvonal mindhárom szakaszán — béke, kenyér, szabadság — a nagytőke változatos módszerekkel elindította támadását.

A béke szakaszán: Alig volt egy hónapos az új rendszer, amikor Spanyolországban kitört a katonai puccs, melynek előkészítésében a francia

nagyitóke bizonyos csoportja is részes. S azután ez a nagytőkés csoport hajszolta keresztül a Blum-kormányban ülő némely érdekképviselői segítségével a gyászos „benemavatkozási” szisztémát, az első meglepetéséből alig felocsudott néparcvonalas közvéleménnyel szemben.

A kenyér szakaszán: az 1936 júniusi nagy sztrájkmozgalom hatása alatt valóraváltott szociális reformokra a pénzoligarchia a frank elleni spekulációs rohammal felelt, mely — egyéb okok közrejátszásával — a frank kétszeri devalvációjához vezetett. A devalvációk és a termelésnek tőkés oldalról folyó szabotázsza következményeképpen fellépett egyre növekvő drágaság viszont már nagyrészt sterilizálta az elért eredményeket.

A szabadság szakaszán: A parancsuralomra törő „ligák” feloszlátása csupán formai változásokat eredményezett. A ligák „szabályos” pártokká alakultak át (*La Rocque* Francia Szociális Pártja, *Doriot* Francia Néppártja) és még hevesebben folytatják előkészületeiket, különösen mióta a 200 család jóvoltából önálló napisajtóhoz jutva felerősíthették agitációs tölcseireiket.

A pénzhatalmasságok koncentrikus támadása tehát lényegesen módosította azokat a gazdasági, társadalmi, politikai és pszichológiai feltételeket, amelyeket a néparcvonal első kormánya készen talált. Ezért a mérleg megvonásánál az első kérdést, amely így szól: „Mit valósított meg a néparcvonal-kormányzat ígéreteiből?“, ki kell egészíteni ezzel a kérdéssel: „Mit sikerült a nagytőkének elvenni abból, amit a néparcvonalas kormányzat adott?” A helyzetkép csak így lehet hű és alkalmas további következtetések levonására.

1. A néparcvonal szociális bázisát tevő valamennyi réteg közül az ipari munkásság részesedett leginkább a Blum-kormány nevéhez fűződő vívmányokban. 1936 júniusáig Franciaország szociálpolitikai téren a legelmaradottabb országok közé tartozott, noha a hatékony szociálpolitika egyetlen előfeltétele sem hiányzott. A néparcvonal első kormánya a hatalomra kerülése idején végbemenő példátlan kiterjedésű és erejű „ülős-ztrájk”-mozgalom nyomása alatt egyetlen rohammal bevette az addig megrendíthetetlennek hitt pozíciókat. A 40 órás munkahét, a fizetési szünidő és a kollektív szerződések törvénybeiktatása, ami egy győzelmes bérkiigazító mozgalomra következett és az u. n. „matigoni” egyezményben foglalt pontokkal bővült ki, valóságos csendes forradalmat idézett elő a francia életben. A jelzett változások között a kétkezi munkásságnak még a pszichológiai attitűdje is átalakult a gazdasági, politikai, szociális kérdésekkel szemben. Mindezek folytán rövid idő alatt teljesen megváltozott a francia élet arca. Hogy csak egy példát említsünk: azelőtt jelentéktelen volt a belső turistaforgalom. 37 nyarán viszont a fizetési szünidő-rendszer következtében olyan arányt öltött, ami példátlanul áll a francia turisztika történetében.

2. A néparcvonalas kormányzat egyik fontos problémája a falu népe bizalmának megtartása és megerősítése volt. Ne feledjük, hogy Franciaországban az 1929-es kimutatás szerint 6.098.512 férfi és nő él a mezőgazdaságból, azaz az „aktív” lakosság 35,5%-a. (Az USA-ban csak 22, Németországban 29, Angliában 6%-a.) Ezek közül 5.015.364 az önálló termelő és 1.083.148 a bér munkás. Az agrártermelők között a kisparasztság sulya igen nagy: az 1-10 hektár közti birtokok száma 1.863.867 és területi kiterjedése 9.556.284 hektár, míg a 10-50 hektár közti, összesen 22.437.770 hektár területre kiterjedő birtokcsoportba 973.520 birtok tartozik. Más szavakkal, az össz megművelhető földterületnek 70%-át kitevő francia agrárüzemek 70%-a az 1-50 hektáros birtokkategóriához tartozik.

Mit ígért ennek a fontos rétegnek a néparcvonal? A program kilátásba helyezte: az agrártermények árának revalorizálását, gabonahivatal felállítását, a haszonbérleti díjak leszállítását, kényszereladások és árverezések felfüggesztését, a műtrágyaárak ellenőrzését. Ezenkívül a Blum-kormány földmívelésügyi minisztere ígéretet tett a földtulajdonviszonyok szabályozására, a kisbérlek helyzetének újrendezésére, mezőgazdasági kárbiztosítás kiépítésére, kollektív eladási szerződések bevezetésére.

Mindebből megvalósult eddig a gabonahivatal, valamint a buza- és borárak revalorizálása, végül két törvény elég kedvezően rendezi a mezőgazdasági adósságok kérdését. Viszont a *Chaumet*-kormány július 8-án feloszlatta a parlamentet anélkül, hogy tető alá hozta volna a mezőgazdasági kárbiztosításról és a földtulajdonviszonyok szabályozásáról szóló égető javaslatokat. Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy a mezőgazdasági bér munkásság nem élvezzi a fizetési szünet jótételét, akkor összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a falvak dolgozóit a néparcvonal sokkal kisebb mértékben részesítette reformjaiból, mint az ipari munkásságot.

3. A szűkebb értelemben vett középosztály: a városi kispolgárság súlya Franciaországban sokkal jelentősebb, mint a nagy ipari országok bármelyikében. Az „aktív” lakosság 21 millió tömegéből hat millió a saját üzemüket vezető önálló vállalkozók, a kis és közép „patrónok” száma. Ebből a hat millióból másfél millió olyan családi törpeüzem, ahol nem dolgozik idegen munkaerő. A radikálszocialista párt elnöke, *Edouard Daladier* hadügyminiszter joggal mutatott rá egyik beszédében arra, hogy míg a statisztikák tanúsága szerint Franciaországban a hatalmas részvénytársaságok 18.000 vezére négy millió bér munkást alkalmaz, addig közel két millió olyan főnök van, aki egyenként kevesebb, mint tíz munkást, együttvéve azonban öt millió dolgozót foglalkoztat. A kis- és közép-iparnak ez az arányilag igen jelentős szerepe a francia későkapitalizmus sajátos fejlődési viszonyaiból adódott. A mammuttőkének hosszú ideig nem volt szüksége a kis- és középipar társadalmi-politikai szempontból túlságosan veszélyes brutális szétaprítására. Ezért élni hagyta a bevételeit a nagybankok felé irányította, melyek zsillipein keresztül hajtotta végre a tőkekoncentrációt. Franciaországban a speciális társadalmi adottságok folytán a plutokrácia a *tényleges* akkumuláció és tőkekoncentráció (a bővülő üzemek mind kevesebb kézben való egyesítése) helyett inkább a *fiktív* akkumulációra és tőkekoncentrációra (a pénzalakot öltött tőkék felszívására) tette a hangsúlyt. Legalább is hosszú ideig ez volt a helyzet.

Csak hogy a „kétszáz család” azóta már szakított a kis- és középpüzekkel szembeni „laissez faire” politikájával. 1906-tól 1931-ig a vállalatok száma 3.720.000-ről 3.551.000-re csökkent (Elzász-Lotharingia visszacsatolása ellenére), noha ugyanezen időközben az üzemi személyzet 7.620.000 főről 9.628.000-re nőtt. A független kistermelők lassu kisajátításának ez a folyamata éppúgy vonatkozik a mezőgazdaságra, mint az iparra. A legutóbbi válság még csak siettetette ez a folyamatot. Bár összefoglaló adatokkal még nem rendelkezünk, kitűnik ez a következő tényekből: a csődök száma az 1928-as havi 629-ről 1934-ben havi 1248-ra szökkent. A krízis folyamán évente mintegy 15.000 ipari, kereskedelmi és agrár vállalat ment tönkre.

A francia kispolgárság a jakobinus hagyományok hordozója, mélyen demokratikus és kézművesi-patriarchális szeretettel ragaszkodik a kézi munkájára alapozott magántulajdonhoz. Politikai kifejezője a *radikálszocialista párt*, mely a középrétegeknek a pénzoligarchia elleni harcában született, de az idők folyamán gyakran a pénzoligarchia szándékainak

szerzett érvényt szavazótömegeivel szemben. A krízisévek és a reakciós kormányok szükségrendeleti úton megvalósított „deflációs“ politikájának csapásaitól erősen megviselt középrétegek elfordultak a „hosszú bőjt“ prédikátoraitól és helyzetük gyökeres változásának reményében a szövetséges munkáspártok felé közeledtek s 36 tavaszán a néparcvonal jelöltjeire adták le voksukat. Mit adott ennek a rétegnek a néparcvonalas kormányzat?

Eltételezve az agrár kis- és középzüzemektől, *eddig* igen keveset vagy semmit. Az „eddig“ szón van a hangsúly. Az alapprogram keresztülvitelének a sorrendje ugyanis szükségszerűen úgy alakult, hogy mindenekelőtt az ipari dolgozók, majd a parasztság főköveteléseit kellett kielégíteni, csak ezután kerülhetett sor a városi középosztálynak nyújtandó kompenzációs intézkedésekre. Addig is, amíg az utóbbiakat tető alá hozzák, a középrétegek nehézségei átmenetileg még fokozódnak is. A munkásság által elért szociális reformok ugyanis a kis- és középzüzemekben sokkal nagyobb arányban növelik a termelési költségeket, mint a nagyüzemekben. Ezt a körülményt mégcsak súlyosbította a monopóliumok árpolitikája és a termelésnek nagytőkés oldalról folyó szabotálásából következő hátrányok (nehézségek a nyersanyagellátás terén, súlyosabb hitelbeszerzési feltételek, stb.). Így a nagykereskedelmi árak 1936 májusától 1937 januárig 43%-kal növekedtek, míg a kiskereskedelmi árak emelkedése ugyanakkor csak 23%-ot tett ki; ami a kistermelő vagy kiskereskedő hasznának csökkenését vagy megsemmisülését jelenti.

A kompenzációs intézkedések közül a Blum-kormány elsősorban egy központi hitelszervezet kiépítését kezdeményezte, mely a szociális vívmányok terheitől sujtott kis- és középvállalatokat átmeneti nehézségeiken lett volna hivatva átsegíteni. Miután azonban e hitelszervezet ellenőrzését közvetve a nagybankoknak sikerült kezükbe kaparintaniuk, a hozzáfűzött várakozások nem válhattak be. A kilakoltatások és kényszerárverezések feltételeinek megszigorítása mellett ez volt körülbelül minden, amit az első néparcvonalas kormány e réteg érdekében tett.

Az ipari dolgozók és a középrétegek közti ezen „olló“ a néparcvonal vívmányaiban való részesedésben, arra ösztökölte a pénzoligarchiát, hogy megkísérelje a középosztályt és pártját, a radikális pártot a munkáspártok ellen hangolni. Jellemző etekintetben a francia nehézipar és nagybankok orgánumának, a *Le Temps*-nak Daladier fentidézett beszédéhez fűzött kommentárja, melyből kiragadjuk ezt a részletet: „A radikális párt az ésszerűség követelményének tesz eleget, amikor védelmébe veszi a középosztályokat, de ugyanakkor saját magát is megvédi. Ezzel szemben, amikor a radikális párt a néparcvonal szempontjaihoz és egyes cselekedeteihez csatlakozik, akkor árt a középrétegeknek és önmagának.“

A francia dolgozók tudatában vannak ama veszélynek, amit a középrétegeknek esetleges elszakadása a népfronttól és a munkásosztály elszigetelődése jelentene a francia demokráciára. Az 1848 juniusi tragikus napok leckéjét a negyedik rend nem felejtette el. Ezért maguk a munkásszervezetek azok, melyek mint a középosztály jogos követeléseinek védelmezői lépnek fel.

4. A fixfizetéses rétegek helyzetét szintén a főntebb jelzett *átmeneti* nehézségek jellemzik. Igaz, hogy a Blum-kormány egyik első lépése a közalkalmazottak fizetését 10%-kal csökkentő *lavali* szükségrendelet hatályon kívül helyezése volt; ezzel szemben a kétszeri devalváció és a növekvő drágaság folytán a Franciaországban tekintélyes helyet betöltő közhivatalnoksereg vásárlóereje erősen lepadt. Ugyanezek az okok még erősebb mértékben hátráltatták a kis „rentier“ kategória, a nyugdíjasok, stb. helyzetét.

A depresszióból fellendülésbe való lassu átmenet csökkentette a munkanélküliek számát. 1936 májusában 443.000, decemberben 408.000, míg 1937 júniusában már csak 346.000 segélyezett munkanélkülit tartottak nyilván. Velük bánt el a legsanyarubbán a néparcvonalas kormányzat. Segélyüknek napi 1 frankos és a családi pótlékna némi felemelése egyáltalán nem áll arányban az utolsó év folyamán bekövetkezett drágasággal. Az életindex emelkedése őket sujtotta a legjobban, ők kapták a legkevesebbet az új rezsimtől.

Ezekután hátra van még a kérdés: „Mit sikerült a pénzoligarchiának elvenni abból, amit a néparcvonalas kormányzat adott?” Hogy erre a kérdésre felelhessünk, először szemügyre kell vennünk, hogyan alakult Franciaországban a konjunktura a néparcvonalas kormányzat alatt.

5. Míg a világ ipari termelésének emelkedése 1937 második felében folytatódott s a világtermelés színvonala elérte a háború előtti legmagasabb színvonalat, a felélénkülés szakaszából a fellendülés szakaszához érve, addig Franciaország azon országok közé tartozik, melyek ipari termelése még mindig nem érte el az 1929-es nivót; sőt utóbbiak között is az utolsó helyen áll. Míg a világipari termelés indexe (1929=100) 1937 márciusában 102.5 (1936-ban 95.4), addig Franciaországban 1937 áprilisában ez az indexszám 75.3, májusban pedig még ennél is kevesebb: 74.6 az okt.-i 70.3-al szemben. Ez azt jelenti, hogy az 1936 ősze óta jelentkező halvány emelkedési tendencia ellenére Franciaország ipari termelésének számai alig haladják túl a legmélyebb krízisszakasz adatait (1932-ben ez az indexszám 69 és 1935-ben 67.4 volt.)

Az ország gazdasági szerkezete semmiképpen sem igazolja ezt a világgazdaság fejlődésétől eltérő képet. A franciaországi termelési ciklusnak ezen sajátos alakulása mögött politikai természetű okok húzódnak meg. Mint a továbbiakból kitűnik, korántsem túlzás a francia haladó sajtónak az a beállítása, hogy a pénzoligarchia, politikai manőverezések érdekében, tervszerűen szabotálja a termelést.

Mivel indokolják nagytőkés oldalon a fellendülés, a sokat emlegetett „reprise” csigalassúságát? Valamennyien a néparcvonalas kormányzat szociális reformjaiban, elsősorban pedig a 40-órás munkahét bevezetésében vélik felfedezni a fellendülés késésének okát. Csalóka argumentum. A szociális vívmányok, a 40 órás munkahét bevezetése egyáltalán nem igazolják a termelés csökkenését. Hiszen a nagyiparban az új munkarenddel a tökéértékesítés feltételei nem szenvednek alapvető változást. Természetesen a munkatermelékenység fejlesztéséhez szükség lett volna a fix tőke megfelelő felujtására, a termelési apparátus modernizálására mind a nehéziparban, mind a fogyasztási iparágakban. A szociális reformtörvények életbeléptetésénél a Blum-kormány éppen arra alapozta számításait, hogy a dolgozó tömegek vásárlóerejének növekedése, a tömegfogyasztás emelkedése rövid időn belül arra a helyzetre vezet majd, hogy a 40-órás munkarendszer mellett az üzemek még termelési kapacitásukat százszázalékosan kihasználva sem tudják a rohamos tempóban növekvő tömegszükségleteket kielégíteni s ezért termelési apparátusuk modernizálására kényszerülnek, ami viszont az I. osztályu termelésnek kibővülését eredményezné s így végső fokon a nemzetgazdaság általános prosperitását vezetné be. Blum terve, a világkonjunktura alakulását tekintetbevéve, kétségtelenül jól volt megalapozva.

A pénzoligarchia politikai érdeke azonban nem az volt, hogy a néparcvonal rendszere a tömegek szemében a jólétet jelentse, s épp ezért közvetlen profitérdekei feladásával megkezdte a terv szabotálását. A támadás a legkisebb ellenállás irányában; pénzügyi téren indult meg. A frank elleni spekuláció, a nemzeti bank aranyrudjainak külföldre szökte-

tése rohamosan megingatta a valutát. Míg az 1932 végétől 1936 végéig terjedő periódusban a nemzeti bank aranykészlete 7689 millió frankkal csökkent, addig egyedül a Blum-kormány utolsó két hetében 8 milliárd frank értékű arany menekült külföldre, és Blum 40-60 milliárd frankra becsüli a külföldre dezertált arany összegét. Miután a Blum-kormány elkövette azt a végzetes hibát, hogy a tőkés „bizalom” helyreállításának délibábját hajszolva nem mert gyökeres pénzügyi reformokhoz, sőt még egyszerű óvintézkedésekhez sem nyulni, hanem az előző kormányok orthodox pénzügyi politikájának mesgyéin haladt: kölcsönöket bocsájtott ki, melyeket a nagytőke kedve szerint elgáncsolt és kimélte az adócsökkentés, — az 1936 őszi 25-34%-os (alsó és felső határ) devalváció elkerülhetetlenné vált. A devalváció nyomán felburjánzó, határt nem ismerő ár-emelés a legjobb fegyver volt a plutokrácia kezében, hogy a munkásságnak a szociális reformok eredményeképpen 30-35%-kal növekedett vásárlóerejét a régi színvonalra, sőt az alá szorítsa vissza. A plutokrácia azonban az első devalvációt is keveselte s ezért folytatta még nagyobb hévvel a frankszöktetést (l. fenti adatok), ami végülis az államháztartás alapjainak olyanfokú megrendítéséhez vezetett, hogy a pénzoligarchiával a nyílt harcot felvenni nem akaró Blum-kormány lemondásra kényszerült. A Blum-kabinetet követő Chautemps-kormány pedig a két Ház felhatalmazása birtokában újabb 16.6%-os devalvációt hajtott végre, ezenkívül függetlenítette a valutát az aranyfedezettől, megteremtve az u. n. „lebegő frankot” (*franc flottant*), amivel biztosította az előfeltételét a valuta további tetszésszerű csökkentésének. Ezenkívül az új pénzügyminiszter, *Georges Bonnet*, a büdzsé kiegyensúlyozásának ürügye alatt 10 milliárd 245 millió fr. kincstári bevételt előírányzó pénzügyi reformot hajtott végre, mely a tőkés érdekek védelme szempontjából bármely, a néparcvonalas érát megelőző kormányzat diszére vált volna. Az előírányzott bevételek nagy része (mintegy 7 milliárd) a fogyasztó tömegeket terheli (vámok és egyéb illetmények, a postabélyeg, a dohányárak, a vasuti díjszabás felemelése), míg a többi 3 milliárdos teher jelentős része sem a nagytőkét, hanem a járadékokat, nyugdíjakat húzó kisembereket sújtja.

A néparcvonal gazdaságpolitikájának a plutokráciától folytatott szabotálása azonban nem szorítkozott kizárólag a pénzügyi frontszakaszra. A Blum-féle „reprise”-terv a tömegfogyasztás növekedését előfeltételezte. A terv megvalósításának egyik módja a frank elleni támadás volt. Másik módja pedig az, hogy a mammutvállalatok vonakodtak termelési apparátusukat modernizálni, ami — mint kimutattuk — a 40 órás munkahét bevezetése folytán szükségessé vált. Ez azután az emelkedő tömegszükségletek mellett, áruritkulásra s ennek következtében újabb áremelésre vezetett. Egyes monopóliumok még tetézték ezt avval, hogy nyersanyagmegvonó, raktárolási politikájukkal fontos életszükségleti cikkek-nél áruhiányt és csalárd áremelést idéztek elő.

A Blum-féle szociálpolitika elleni támadás mindezen fegyvertényei az ellentámadás legcsekélyebb kísérlete híján és a Leon Blum által kiadott „pauza” (a további reformokról való „átmeneti” lemondás, lélekzetvételi szünet) légkörében csakhamar majdnem teljesen a várt „eredményekre” vezettek. A korlátlanul növekvő drágasággal a nagytőkések a régi életszínvonalra, sőt sok esetben az alá vetették vissza a dolgozó tömegeket. A még Blum alatt felállított árelenőrző bizottságnak még a legfontosabb életszükségleti cikkek árát sem sikerült stabilizálni. Az árak az egyik hétről a másikkra 10, 15, 20%-kal emelkednek. Noha a hivatalos statisztika adatai alapján Párizsban a megélhetési index az 1936 októberi 504-ről 1937 júliusban „csupán” 606-ra szökött, ami 102 pontos (20%-os) emelkedésnek felel meg, ezt a számot is optimistának kell

itélünk. A kenyér, a vaj, a bor ára az utolsó év alatt több, mint 50%-kal nőtt és a drágulás tovább tart. Ezért *Delobelle*, a textil szakszervezet titkára, joggal állapította meg legutóbb, hogy a Blum-féle szociális vivmányokból már csupán a fizetések szabadság és a 40 órás munkahét maradt érintetlenül.

A Bonnet-féle adóreformban foglalt kecsegtető intézkedések ellenére, a tőkés „bizalmat” nem sikerült helyreállítani. A tőkék várt visszaáramlása az országba mindmáig nem kezdődött meg és nincs is remény rá, hogy egyhamar megkezdődjék. A frank elleni spekulációs támadás tovább folyik, ami határozottan kitűnik a nagytőke sajtójából és vezető pénzügytisukusai (*Paul Reynaud*, stb.) nyilatkozataiból, akik keveslik a második devalváció arányát. A tőkés szabotázs továbbfolytatása arra mutat, hogy a pénzüligarchia el van tőkélve gazdasági támadásával keresztülhajtani politikai manőverét: a Chautemps-kormány lemondását, a néparcvonal szétbomlásztását legalább is a parlament frontján és ezen kormánynak egy „koncentrációs” alakulattal való felváltását, mely a parancsuralmi rendszert vezetné be Franciaországban.

A gazdasági és pénzügyi fronttámadás mellett a „kétszáz család” politikai téren is a néparcvonal szisztémájával való leszámolásra készülődik. Törekvéseit ezen a téren viszont sokkal kevesebb siker koronázta. A néparcvonal egyes tényezőinek összeugratását célzó mesterkedései eddig semmilyen visszhangra nem találtak. A radikálszocialista párt többsége hűen kitart a néparcvonal mellett. A dolgozó tömegek mind világosabban kezdik felismerni, hogy a néparcvonalas kormányzat eddigi félsikerei és visszakoázásai korántsem a néparcvonal veleszületett szervi hibájának folyományai, hanem ellenkezőleg a néparcvonal alapprogramjáról való letérés következményei. A félsikerek és vereségek ezért mégcsak megszilárdították a dolgozóknak azt az akaratát, hogy a néparcvonal alapvető programja kihagyások és „korrekciók” nélkül, teljes egészében valóra váljon. Az utolsó időben lefolyt időközi választások ugyyszólván kivétel nélkül a néparcvonal jelöltjeinek fölényes győzelmét hozták. Mindezt több, mint valószínű, hogy a plutokrata kisebbség és a néparcvonal közeli nagy harca nem a politikai, hanem a gazdasági frontszakaszon fog elindulni (ahonnan persze könnyen átcsaphat majd politikai térre.)

(*Mosonyi Ferenc*)

S Z E M L E

JOSÉ RUBÉN-ROMERO

Ki ismeri nálunk a spanyolnyelvű amerikai irodalmat? Elvértve eljut hozzánk is egy-egy név, ha már szárnyára kapta a világhír; de vajjon hogyan is ismerhetnők Latin-Amerika íróit, ha szellemi anyaoszáguk: Spanyolország irodalma is szinte tabu még mifelénk. Igaz, hogy politikai szempontból a spanyolnyelvű államokhoz ugyyszólván semmi közünk sincsen, no meg ezek az országok nem szentelnek annyi pénzt kelet-európai kulturpropagandájukra, mint más latinnyelvű nemzetek... Pedig egy emberöltővel ezelőtt a spanyol nyelv utolsó *Garcia Lorca* előtti nagy lírikusa: *Rubén Dario*, Nicaragua szülötte, ha ugyan hitelt adhatunk elbeszélésének, résztvett Jókai Mór temetésén és koszorúval hódolt a magyar irodalom nagy halottjának. (Igaz, hogy Ósbudavárán gyanus ele-

mek közé került egy mexikói barátjával egyetemben, és menekülésszerűen hagyta el Budapestet mert — mint írja — „nem óhajtott a dunai halak eledelévé lenni“! Félelme bizonyára alaptalan volt, és képzelődését talán alkoholizmusa számlájára kell írunk.)

Juan Montalvo, Amado Nervo, González Prada, Rubén Darío, hogy csak a halottakat említsük... Van-e, ki e neveket ismeri? Még csak azt sem mondhatjuk, hogy hiszen a délamerikaiak sem ismernek minket. Mikor több, mint tiz esztendővel ezelőtt az első délamerikai folyóiratot a kezembe vettem, csak elcsodálkoztam a spanyolnyelvű szerzőn, aki Szomaházy humorát, Heltai iróniáját és Molnár Ferenc fanyarságát elemezte. Gyanakodtam: magyar szerző rejtőzik a spanyolos név mögött, de azóta meggyőződtem róla, hogy ez a feltevésem alaptalan volt. Hadd írjunk hát egyszer már mi is, ebben a kontingentált és csereforgalmas világban, amelyben egyre nagyobb tért hódít az „irodalmi autarkia“, egy közép-amerikai szerzőről: *José Rubén Romeróról*.

Mexikó furcsa, komplikált ország; néhány röpke sorban hogyan is tudnám felvázolni e rövid irodalmi portré háttérébe? Másrészt azonban hogyan értessem meg az olvasóval, ki is ez a Rubén Romero, ha nem mondhatom el, honnét jött, mit jelent, kit és mit képvisel hazája, de egyuttal az egész spanyol nyelvű közösség irodalmában?

Elsőbben is, intézzük el a formalitásokat: a lexikonszerű személyi adatokat. Született Cotijában, Michoacán tartományban, 1890-ben. Elénk részt vett hazája politikai életében 1911-től kezdve. Konzuli minőségben képviselte Mexikót számos európai országban, legutoljára, a múlt esztendőig, Barcelonában, ahol hosszú éveket töltött. Kedvenc foglalkozása a baszk pelóta-játék; odahaza a falujában, saját fronton-nal rendelkezik. Eddig tizenegy könyve jelent meg, amelyek közül sorrendben a legutolsó a *Mi caballo mi rifle y mi perro* (A lovam, a karabélyom, a kutyám) című erősen autobiografikus színezetű elbeszélés, amelynek kapcsán ezeket a sorokat írom.

Stiláris szempontból José J. Nunez Dominguez bizonyára jelentősebb író Rubén Romeronál; Luis-Martin Guzmán, *A sas és a kígyó* világhírű szerzője döbbenetesebb eseményeket ír le az írói kifejezésnek talán még keresetlenebb eszközeivel. De a mexikói írók közül, akiket ismerek — és ki tudja, hányat, tehetségeset, jelentőset, nem látunk meg innét, Európa e messzi szögletéből — egyik sem olyan közvetlen, olyan egyszerű és olyan emberi, mint Rubén Romero. Gárdonyi Gézá-t vélem olvasni, mexikói átírásban; persze *Az én falum* Gárdonyi Gézá-ját. Azzal a nagy különbséggel, hogy Rubén Romeronál a legapróbb, a legszenvtelenebb falusi leírás mögött is ott sötétlik, ott érzik láthatatlanul is a hosszú mexikói forradalom.

Ugy sejtem, Rubén Romero is forradalmár volt; ha nem lett volna az, akkor nem lett volna mostanig főkonzuli tisztben. De még nem látam forradalmárt, aki a forradalmat olyan enyhe mélabúval rajzolná, a kis falu távlatából, csakis legsötétebb színeiben, mint valami elemi csapást, amelynek ő maga is szenvedő áldozata. De talán éppen ez teszi jelentős íróvá.

Mexikói könyvet nehezebb beszerezni Európában, mint japánt vagy kínait. Így hát nem tudom, valóban olyan halk és finom-e a Rubén Romero lírája — *A bohém rimék*, *A bolondos múzsa*, a *Régi versek* — mint ahogy egyes kritikusai állítják. De elolvastam a két utolsóelőtti könyvét, a *Desbandadát* (Zürzavar) és az *El Pueblo Inocente*-t, és amikor ezt a két könyvet letettem a kezemből, akkor tudtam, hogy a legutolsót is el fogom olvasni.

Rubén Romero pár vonással megrajzol egy alakot, hospitályos öreg

asszonyt, vagy „falusi Toscát“ (aki elhiteti a férjével, hogy a generális nem végezteti ki amugy istenigazában, hanem csak rá akar egy kicsit ijesztetni), vagy a leányosnevű Ines Chavez bandavezért: ezek a figurák élnek, mert az életből vannak ellesve, és többé nem mennek ki a fejükből. Három-négy ilyen figurán át közelebb jutunk Mexikó rejtélyes indián-lelkéhez, mint Guzmán darabos, de freskószerű elbeszélésén keresztül.

Elemi történéseket tartalmaz ez az új könyve is, amelyeket a legtermészetesebb egyszerűséggel mesél el az író. Julián Osorio az elbeszélés hőse, falusi fiú, szegény özvegyasszony gyermeke. Anyja egy barátnője elcsábítja, és elvéteti vele magát feleségül. Kitör a forradalom; Julián felcsap katonának, odahagyja a falut, anyját, feleségét, kisfiát. A szabadságharcosokkal bujkál a hegyekben résztvesz csetepatékban, megsebesül, dacol a veszéllyel és visszalopakodik a faluba, mikor az anyja halálán van. De a forradalom alig használt valamit: don José-Maria, a falusi kiskirály, kiskirály marad a forradalom után is, és amikor a megtérő győztes szabadsághős ezen morfondírozva leszáll a nyeregből, véletlenül elsül a karabély, és megöli a kóborlósaiban hozzászegődött hűséges ebet. A kutya halálát három nyomtatott sor jelképpé avatja: a szenvedő, hűséges, sokat szenvedett mexikói parasztnép jelképévé. Ezzel zárul a könyv.

Az elbeszélés inkább rövid, mintsem hosszú; de a könyv minden lapján új, keménykötésű emberek kelnek életre. Az önkéntes forradalmár, aki azért csap fel katonának, hogy a lovát el ne vigyék, de aki azért nem szolgálja kevésbé jól a nagy ügyet, mint a többiek; a kormányhí tisz, aki felövi a feleségét, nehogy a felkelők megbecstelenítsék, és akit éppen ezért nem végeznek ki, hanem éppen ellenkezőleg, büntetésből életben hagynak; a falusi tanító felesége, „Putifárné“, akinek „ha nem is a bibliai József köpenye, de férje egy tizenötéves tanítványának a nadrág-gombjai“ maradnak a kezében, mikor el akarja csábítani a legénykét; a püspök, aki megszidja az öreg papot, mert az gazdag ember gyerekeit merte „elkeresztelni“ előle; az istenhátamegetti ház, ahol mindenkit Rafaelnek hívnak... Mindez egyetlen mondattal, egy tollvonással van megrajzolva, a művészi takarékoság, a *raccourci* páratlan virtuozitásával.

Rubén Romero nem ér el thomasmanni magaslatokra, vagy marcel-prousti mélységekbe. A népből fakadt, a népet megíró falusi művész, akárcsak az a Fidias Elizundo, aki egy kis mexikói falu elhagyott kolostorában faragja paraszti szobrait, és már egész szobrászkodó gyerekhatást gyűjtött maga köré. Törzsgyökeres, józan, indián paraszt. Nagy író.
(Brachfeld Olivér)

A. SAUVAGEOT: LA DECOUVERTE DE LA HONGRIE, Paris, Alcané, 1937

Sauvageot professzor éveken át volt a francia műveltség propagálója és mint az Eötvös-kollégium tagja élvezte Bartoniek direktor vendégszeretetét és a magyar nyelv tanulását és a magyar társadalmi élet tanulmányozásának fölötté érdekes élményét. Meleghangú bevezető és zárószavaiból látjuk, hogy ezek az évek legjobb emlékei közé tartoznak és emlékezésének szubjektív tónusa könnyen meggyőz arról, hogy ő most nemesen visszafizetni szándékozik egy olyan értékes élménysorozatot, melyet a magyarságnak köszönhet. Innen a könyv szubjektív hangja. De a mérték, mellyel ítél, mégis objektív, ebben nem tudja megtagadni franciaságát és azt a radikálisabb és demokratikusabb szellemet, melyet akaratlanul is szembe kell állítania az elmaradottabb magyar szellemmel.

Sauvageot professzor jól érezte magát Magyarországon és rokon-

szenvesen gondol azokra, akik ottlétét kellemessé tették és ebből az érzéséből fakad a hajlandóság, hogy általánosítson olyan jelenségeket, melyek talán csak az ő ismeretkörében voltak jellemzőek. De még így is jellemzően ítél pl. arról a nagyságra törekvésről, mely tényleg jellemzi a magyarságot, de amely féluton — természeti vagy politikai okból — rendesen törést szenved. Az általánosítása nincs mindig arányban éles meglátásával. A magyar alkalmazkodik az európai eszmeáramlatokhoz, a magyar nyelv Európát akarja kifejezni, mondja Sauvageot és ha sejti is, de nem látja tisztán azt a tragédiát, mely osztályrésztül jut azoknak a keveseknek, akik egész Európát akarják kifejezni. Nyugatról hozott szélesebb horizontja megóvjá őt attól, hogy elsodorják a napi politika s az ezt kiszolgáló eszmeáramlatok: látja a faji kérdés képtelen voltát pl. egy olyan országban, ahol valóságban nincs uralkodó fajta.

Még élesebb az a kép, amit a társadalmi osztályokról rajzol. Az osztályok közt fennálló éles válaszfalakat egy idegen szemlélelő nálunk is jobban láthatja, mert akaratlanul is összehasonlítja a viszonyokat az ott-honi viszonyokkal. Hogyan látja Sauvageot a mi osztálytérképünket? Magyarországon az arisztokrácia uralkodik, ura a földnek, ura a politikai hatalomnak; idegen könyveket olvas, tanulmányait külföldön végzi. Ez az arisztokrácia nem volt képes Magyarországot az izoláltságtól megmenteni, befolyását még akkor is megtartotta, mikor régi birtokait elvesztette s hogy az országnak mily keveset tehet, arra jellemző, hogy még a nagyműveltségű Apponyi szava is csak pusztában elhangzó szó maradhatott. A plutokrácia szerinte azon a ponton van, hogy minden hatalmat a kezébe kaparitson, sok köztük a kikeresztelkedett zsidó, aki aztán hangadó szerepet játszik az antiszemitizmusban. A gentryt sem kiméli a tárgyilagos kritikától: miniszterek előszobáiban váratták őket, sok köztük a hűség és korlátozott hivatalnok. A 19. század elején belőlük kerültek ki a felvilágosodás zászlóvivői, a Voltairiánusok, később elmaradtak, a világháború alatt tönkrementek. Tragikusnak látja ez osztály helyzetét, mely bár nemzeti tekintetben a leg-hűségesebb, mégsem tud elhelyezkedni, mégsem talál helyet a nemzet keretében. A proletárok sok munkát végeznek csekély fizetésért, soraikban éhség pusztít, mégis józanok, intelligensek, bátran viselik sorsukat. A zsidókról: látja a tömeget, mely szorgosan dolgozik, a gazdagokat, kik az előkelőkhöz dörgölőznek, látja, hogy közigazgatási álláshoz nem jutnak, hogy a paraszt szemében a zsidók jelentik a kapitalizmust, látja a numerus clausus fázisait, de azt is, amit Magyarországon kevesen ismernek be, hogy a numerus clausus és az azt követő kiválasztási rendszer a szegénysorsú keresztény egyetemi hallgatókat is sújtotta. Nem kerüli el figyelmét a papok nagy tekintélye, az egyházak nagy dotációi, a protestáns és katolikus egyházak vetélkedése, a sok és rosszul fizetett hivatalnok, az egyenlőtlen földbirtokfelosztás, melyre nézve kitűnő statisztikai adatokat sorol el s amelyek alapján megállapítja, hogy a magyar államot megrendítheti ennek az igazságtalan földbirtokpolitikának a következménye.

A nemzeti kisebbségek kérdésében lehet, hogy élesen látja a Habsburgok szerepét, de a tényeket nem kell meghamisítania, hogy ebben a Habsburgok kártyakeverő munkáját meglássa és hogy megállapítsa a politikai agitációt azoknak a német egyetemi hallgatóknak a buzgalmában, akik manapság a német dialektusok tanulmányozásának ürügye alatt járják be Magyarországot.

Irodalmunkról, költészetünkéről való felfogása friss és tárgyilagos: a magyar irodalom főleg német-francia hatást mutat, a szindarabok inkább idegen importok még ma is, regényekkel, költeményekkel csak azok

tudnak nagyobb sikert elérni, akik történelmi, politikai tárgyakat és eszméket dolgoznak fel. Szabó Dezsőt, Ady Endrét különösen szeretik, Babitsnak nem a vallásos tárgyú verseit kedvelik, habár a látszat a vallásos irányzatnak kedvez is. Sauvageot nem hagyja magát félrevezetni a látszattól és nagyon jól tudja, hogy a sokat hangsúlyozott keresztény világnézet ma inkább politikai áramlat, mint belső élmény. A felvilágosodott francia természetes csodálkozással láthatta, hogy a magyar katolikus egyetemi hallgatók csak gyóntatójuk engedélyével olvashattak és tanulmányozhattak indexen lévő francia könyveket. Ha meg is állapítja, hogy ez a felhatalmazás soha sem lett elutasítva, a munka korlátozása mégis természetesen, ha a hallgató csak engedélyezett szabadsággal veszi a kezébe.

Az ilyen korlátozás, ezt jól látja Sauvageot, nem alkalmas arra, hogy a személyiséget kifejlessze s ezt a társadalmi s főleg a családi életben is kimutatja Sauvageot. A családban az asszony csak feleség és anya, egyéb ügyekbe a magyar családanyának nincs beleszólása, a férfi sem lesz a családban igazi önmagát kifejező szellemiség. Ennek az elfojtottságnak reakciója a *l'esprit de l'avanture*, az olykor fellépő kalandorszellem, amelyre Windischgrätzet és Nádassyt hozza fel iskolapéldáknak, akik a frankügyben a realitást olyan jellemzően és naívvul összetévesztették az irrealitással. Meglepő, hogy a különbségeket is megérzi Sauvageot és amilyen jól meglátja, hogy Kossuth, Széchenyi nagy személyiségek voltak, akik koruk hatalmaival szembe tudtak szállni, épp úgy megállapítja, hogy ma az ilyen személyiségek kialakulása elképzelhetetlen.

Felteszi a kérdést: jó-e a perspektíva, melyet megrajzolt? Érzzi, hogy hiányos, hogy a parasztot és proletárt nem látta eléggé, hogy a középosztályt, az arisztokráciát a középosztályú ember szemével látta, de mi éppen ebből a vallomásból érezzük Sauvageot tárgyilagosságát. Az idegen ember tartózkodásával és óvatosságával nézi, de az analitikus francia elme élességével elemzi a dolgokat és ha a szívesen látott vendég elfogultságával nem is mond ítéletet bizonyos politikai és társadalmi jelenségek felett, de a tényeket mégis lejegyzí: a választási atrocitásokat, a birtokpolitika egyoldalúságait, a rossz napszámokat és a szánalmasan csekély tisztviselői fizetéseket.

Igazságos akkor is, ha ez az igazság a franciák rovására megy. Elismeri, hogy a francia hadifoglyokkal milyen jól bántak itt s ezzel szemben bevallja, hogy valóságos lidércnyomás egy franciára az a szomorú élmény, mely Kuncz Aladár regényéből árad s Kuncz Aladár minden szenvedései ellenére is rajongója maradt a francia kulturának.

Ez a könyv határozott értéket jelent. Nemcsak nobilis módon fizette vele vissza a magyaros vendégszeretetet, melyben része volt. Ha csak ennyit tett volna, ezt még nem kellene nyereségnek elkönyvelni. Nem politikai ellenfél, de elismert jóbarát szólalt meg benne. Szeretettel és tárgyilagosan. A benszülöttől rossznéven szokták Magyarországon venni azt, hogy tárgyilagosságot mond elavult társadalmi és politikai életünk felett, Sauvageot könyve alkalmas arra, hogy tanuljunk az objektív idegenektől. (Rab Imre)

PAUL MORAND: PARIS DE NUIT, 60 PHOTOS INEDITES DE BRASSAI
(Edition „Ars et Metiers Graphiques“, Paris)

Az erdélyi származású Brassairól tudni kell, hogy képzőművésznek indult és fotográfus lett, de olyan értelemben, ahogy például Chagall festő, vagy Maillol szobrász. Brassai a fényképezés fiatal művészetét kiemelte az alkalmazott művészetek hinárjából s ugyanakkor meghaladta

a fény és árnyék körül dülő közel két évtizedes spekulációt, új realista fénylátást valósít meg, művészete társadalomszabta viszonylatainak szemmeltartása mellett. Brassai azok közé a kevés párizsi magyarok közé tartozik, akik képességeikkel áttörték a párizsi magyarokat övező rokonszenvtelenséget, sőt Brassainak oly mértékben sikerült a maga területén érvényesülnie, hogy a haladó francia kultúra munkáját és működését már a magáénak vallja.

Brassai, hogy megértsük egymást, nem arcképmásoló fotografus, mint amilyennek e művészeti ág hasznosítót mifelénk ismerik. Brassai realista fotografus, akit — kifejező eszközei birtokában — kizárólag a dolgok valósága érdekel. Ebben az értelemben Brassai tevékenysége az a tárgyilagos filmfelvevő iránnyal hozható összeköttetésbe, mely az orosz társadalmi realizmusból kiindulva döntő hatást gyakorolt úgy a francia, mint az üzlettől felszabadultabb amerikai filmfotografálásra. Brassait az orosz filmfényképezéshez az a kapcsolat fűzi, hogy témáit elmélyülten, felfokozott értékükben közelíti meg és a valóság vizuális kompozíciójából alkotja képpé. A művészi alakítás törekvéssel Brassai szűkszerűen messze eltér a valóságot csupán beállító, másoló, szokványfényképészet utjáról. Brassainál a saját maga világítástörvényeit, valamint a kép társadalmi jelentését kereső és hangsúlyozó mai fényképezés először jelentkezik összefüggő, maradéktalan tétben.

A *Paris de Nuit* hatvan képe többet mutat, mint amennyit az egyébként idegenforgalmi vonatkozásban elcsépelet könyvcim sejtet. Ez a hatvan fotó: maga Párizs, ahogyan csak e lázas metropolis gyermekei ismerhetik. A könyv létrejövéséhez nem volt elég csupán egy oszlopsort vagy egy kapualját célbavenni és a zárt elkattintani. A fényképésznek át kellett itatódnia azzal a sajátos kultúrával és szellemmel, ami nélkül Párizs csak idegenforgalmi kulissza. Brassai képei nemcsak mesteri lencsekezelésről, biztos művészi szemről, realista látásmódról, klasszikus komponálásként ható kivágásokról és az egyéni alkotó szellem jelenvalóságáról győzik meg a szemlélőt, hanem maradéktalanul feltárják a központi tárgy: Párizs éjszaka — társadalmi vonatkozásait. De korántsem tola-kodó szándékoltsággal. A hatvan kép hatvan valóságos életpillanata Párizsnek. (M. J.)

PIETRO BADOGLIO: LA GUERRA D'ETIOPIA. Mondadori, Milano, 1936.
EMILIO DE BONO: LA PREPARAZIONE E LE PRIME OPERAZIONI DELLA GUERRA D'ETIOPIA. Róma, 1937.

Az olasz-etióp háborúnak első írásos dokumentumai most kerülnek napvilágra. Ezek között kétségtelenül a hadjárat két olasz fővezérének, De Bono és Badoglio tábornagyoknak emlékiratai a legfigyelemreméltóbbak.

A két könyv közül De Bonoé az érdekesebb és, ami ennél is fontosabb, az őszintébb. Ez az őszinteség egyes olasz hivatalos körökben is megütközést keltett és beszélnek arról, hogy egyes részletek a most készülő második kiadásból már ki is maradnak. Felmerül a kérdés, hogy mi ennek a szervezett-regresszió világában oly ritka őszinteségnek oka?

Köztudomásu, hogy az emlékirat szerzője legöregebb tagja az u. n. fasiszta négyestanácsnak, mely annak idején a Marcia su Romát elhátározta. Már magas kora és a Duceval való igen bizalmas barátsága miatt is több őszinteséget engedhet meg magának, mint akárki más a mai Itáliában. De itt az őszinteségnek célja van: igazolni az u. n. történelem előtt, hogy a De Bono által köztudomásulag elkövetett taktikai hibákért, miknek következtében De Bonot a hadsereg főparancsnokságtól megfosztották és helyette Badogliot küldték ki — nem ő, hanem az

ország legmagasabb személyisége felelős. Valóban, nem egy helyen céloz rá, sőt néha nyíltan is kimondja De Bono, hogy ő csak báb volt a Duce kezében, aki Rómából és a lokális viszonyok ismerete nélkül intézte az abessziniai hadműveleteket. Mussolini állandóan siettetette De Bonot, tekintettel a nemzetközi bonyodalmakra, a pénzhiányra és nem utolsósorban, személyi presztízse miatt. Ez a sürgetés nemcsak a tulajdonképpeni hadműveletek alatt, de annak előkészítésekor is állandó volt. De Bono nem egy helyütt bevallja, hogy az olasz hadsereg a háború kitörésekor még egyáltalán nem volt felkészülve a háborúra. De a Duce nem tűr ellentmondást. Ő határozza meg a hadműveletek megkezdésének időpontját és De Bono minden ellenvetésére a Duce ezt táviratozza: „Felelj igennel!” 1935 aug. 21-én Mussolini ezt a táviratot küldi De Bononak:

„A konferencia (az olasz-abesszin viszály rendezésére összeült népszövetségi bizottság) semmit sem határozott. Genf ezzel szemben határozni fog. Most határozz Te!” De Bono így válaszol: „Sohasem hittem a konferenciáknak, sem a hasonló truccsoknak, legfeljebb a következőknek.” Ami pedig specifikusan Makallé tulgyors elfoglalását és az ezt követő abesszin bekerítést illeti (ez a taktikai hiba volt tudvalevően De Bono visszahívásának oka), De Bono egész világosan a Ducera hárítja a felelősséget. A könyv 189. oldalán közli Mussolini 1935. okt. 20.-ról keltezett táviratát: „A november közepére kiirt angol választások lefolyásáig nem lesznek Európában komplikációk. Jegyezd meg, hát, hogy e dátumig egész Tigrainak Makalléig és azontúl, a miénk kell, hogy legyen.” És október 25.-én: „Okvetlenül szükséges, hogy kiterjeszd és meggyorsítsd azt, amit te progresszív előnyomulásnak nevezel és csapatainkat a cél felé kell vezetned. — Ha lehet, tedd meg 5.-ig azt, amit 10.-ig akarsz elérni. Biztos vagyok abban, hogyha te a végsőkéig összeszeded minden energiádat, sikerülni fog ez. Az európai helyzet nem javult és a javulás tisztán csak formális jellegű.” Viszont De Bono óriási nehézségekkel küzd és ezekre a Ducenak küldött távirataiban állandóan rámutat. Bajok vannak a munkások körül, akik nyíltan lázadoznak a rossz élelmezés és bánásmód, ugyszintén a klíma elviselhetlensége miatt. Ez ellen a De Bono által beismert legnagyobb szigor (kivégzések) sem segít. De a legnagyobbak a bajok az utánpótlás, a hadianyagok szállítása és az élelmezés körül, mely főleg a teherhordó állatok (őszvérek) hiányából és a terep rendkívüli nehézségéből folyik. De Rómából állandóan csak sürgetések érkeznek. De Bono erőyes hangon táviratozza: „Egy olyan utszakaszt táplálni, mint amilyen az Asmarától Makalléig vezető út, mely különösen jobbról, állandóan veszélyeztetve van; ott, ahol az élő husállományon kívül semmi, de semmi sincsen, olyan feladat, melytől égnek áll az ember haja, már akinek van. Ezt kedves miniszterelnököm kötelességemnek tartom megmondani neked, már csak azért is, hogy óvatosságra intselek könnyelmű tanácsokkal szemben, akárhonnan jönnek is azok, Lesonnatól, vagy magától Badogliótól.” (193. old.) E táviratból már világosan kitűnik, hogy De Bono Badoglio intrikáival tisztában van. Október 29.-én azonban ez a távirat érkezik Rómából: „A célból, hogy összeegyeztessük a politikai követelményeket a katonaiakkal, megparancsolom neked, hogy hajtsd végre a kitűzött akciót. November harmadikán Makallé miénk legyen. Október 3.-a jó volt, nov. 3 most még jobb lesz. Válaszolj.” Mire De Bono mit válaszolhat mást, mint: „Az akciót, Makallé céllal, nov. 3-án megkezdem.” Makallét a Duce egyenes parancsára be is vette, de ez a taktikailag elcsúszott lépés tette lehetővé a veszélyes és csak az olaszoknak kedvező szerencse folytán nem végzetessé vált abesszin oldaltámadásokat, mert De Bono

nem gondolt a szárnyak megerősítésére. Emiatt kellett aztán átadnia helyét Badoglio-nak.

Itt önkéntelenül felmerül az a kérdés, vajjon Badoglio rosszhiszeműen járt-e el De Bonoval szemben, amikor a Ducenél állandóan siettetett az előnyomulást, jól ismerve képzett katona létére ennek veszélyeit? De Bono világos célzásai erre engednek következtetni, amin nem változtat a De Bono és Badoglio között végbement teatrális találkozás sem, a parancsnoki tisztség átadásakor. Megerősíti ezt a feltevést az a tény is, hogy maga Badoglio a parancsnokság átvétele után több, mint két hónapig nem tett egy lépést sem előre és csak a hadjárat megszervezésével és az abesszin támadások visszaverésével foglalkozott.

De Bono könyvéből pár érdekes dolgot tudunk meg az abesszin háború egyes mellékepeződjára vonatkozólag. Új megvilágításban tűnik elő pld. Gugsza „herceg” szerepe. — Ezt a különben De Bono által is jelentéktelennek ítélt árulót ügyesen használta ki az olasz hadvezetőség a háború során. Mint most megtudjuk De Bono könyvéből, Gugsát már jóval a háború kitörése előtt 1935 júniusában lepénzelte az olasz hadvezetőség. Gugsza, ez a tehetségtelen, de nagyravágyó kis helyi főnök, már júniusban át akar pártolni az olaszokhoz, de De Bono leinti: „maradjon csak látszólag hű a Negushoz és majd az adott pillanatban igénybeveszik szolgálatait. Ez az idő el is következett. A Duce egyenes parancsára De Bono „ras”-sá nevezi ki, de ugyanakkor megjegyzi: „Ez helyes volt (a kinevezés), bár a dolog nem tett kedvező benyomást magukra a bennszülöttekre sem. Gugsza semmiesetre sem volt jelentős ember, sem kiváló harcos. Természetes, hogy az új rasnak a valóságban, semmi hatalma sem volt.” Gugsza a behódolás után is csak terhére volt De Bononak. — A behódolt „ras”, állandóan félt az asszszinek bosszujától és attól, hogy Makallé ismét az abesszinek kezébe kerül. Ezért állandóan az előnyomulást sürgeti, amiért De Bono erőlyesen leinti, emlékeztetve őt alárendelt szerepére. De ugyanakkor kis, alig ezer főre rugó csapatai is elégedetlenkedtek az elmaradt fosztogatások miatt. Végül is De Bono enged a nyomásnak és saját bevallása szerint: „Makallé a szó szoros értelmében kifosztatott.” (183. old.)

Az abesszin nép nem hadviselő részének vagyis a polgári lakosság-nak (nők, gyerekek) legyilkolására vonatkozólag is kapunk egy-két hivatalos utalást. A könyv 161. oldalán a bombatámadásokkal kapcsolatban írja De Bono: „A bombázás következtében sok asszony és gyerek is elpusztult.” De minden leírt szónál ékeesebben beszél egy a könyvhöz mellékelte fotográfia. Elég, ha a fénykép alá írt szöveget közlöm, minden kommentár nélkül: „Levegőbe röpitének egy egész falut, a gurai repülőter megalapítása céljából.” Ez a két hivatalos és autentikus forrásból közölt adat is elégséges a háború folyamán az olasz hadvezetőség által kiadott „hamis hírek” cáfolatainak értékeléséhez. A gázok használatáról azonban De Bono könyvében sem történik említés.

Az olaszok által akkoriban felfújt „eseményre”, az abesszin rabszolgák „felszabadításának” legendájára vonatkozólag is találunk kiábrándító sorokat De Bono könyvében. A könyv 173. oldalán szóról-szóra a következőket írja: „Az igazság kedvéért meg kell mondani hogy ez az intézkedés nem nagy hatást váltott ki a rabszolgatulajdonosok rétegében, de még talán kevésbé magukban, a felszabadított rabszolgákéban sem. Sokan azok közül, akiket szabadon engedtek ezzel a kérdéssel jelentkeztek hatóságaiknál: „És most ki ad majd nekünk enni?”

És most ideiktatok egy idézetet az olasz ujságok által állandóan hangoztatott „lelkesezésről.” „A felsorakozott bennszülött nép sorai között vonultam be lovamon Axum városába. A bennszülötteket előzőleg ki-

tanították arra, hogy tapsoljanak. (Ritkitás De Bonotól!) Nem voltam annyira naiv, hogy őszintének tartsam e tapsot." (182. old.)

Badoglio tábornagy könyvében már nyoma sincs az őszinteségnek és közvetlenségnek. Száraz, majdnem primitív katonai stílusban megírt megismétlése az olasz hadvezetőség hadijelentéseinek. (Egyes facsimileben közölt jegyzeteiből és levéltöredékeiből az is kiderül, hogy az olasz helyesírás is gondot okoz néha az etiop háború stratégiájának. Valóban, rossz helyesírással írt szavak áthuzgálva, majd helyesen feléje írva gyakran jelennek meg e jegyzetek facsimileiben.)

Kongó ürességű jegyzeteiben még az öndicsőségét zengő hadvezér ömlengései is igen bántóan hatnak e könyvben. A De Bono által jelzett nehézségekről és incidensekről szó sem esik a könyvben. Bevall ugyan két olasz vereséget (a demberginait és a Passo Uarien-it) s bár az abesszin harcosokról néha elismerően nyilatkozik, az ellenfeleit általában (és főleg a Negust) állandóan lekicsinyli és fitymálón beszél róla. Badoglio stratégiai érdemeit senkisép vonja kétségbe, de a tuleróval és egyenlőtlen eszközök segítségével legyőzött ellenfél kigunyolása és lepecskondiázása, még a katonai etikett szerint is, legalább is szokatlan.

(Mária Béla)

E. LOVINESCU: ISTORIA LITERATURII ROMANE CONTEMPORANE 1907—1937. (Socec, București, 1937.)

Eugen Lovinescu kétségtelenül legkiemelkedőbb alakja a román kritikának. Nem regisztráló, rendszerező tudós, hanem erős és aktív egyéniség, aki több, mint harminc év óta napról-napra megjelenő bírálataival, *Sburătorul* című folyóiratával s elsősorban a fiatal írókra gyakorolt személyes hatásával, ha nem is döntő, mindenesetre számottevő tényezője a mai román irodalom alakulásának. Irodalomtörténeti munkái mellett vagy husz kötetet töltenek be bírálati és a kortársi irodalom irányait összefoglaló tanulmányai. Ennek a műnek adja Lovinescu lényegét *A mai román irodalom története* című könyvében.

Aktív és harcos kritikus lévén, Lovinescu nem alkalmas arra, hogy sine ira et studio történeti értékelését adja a román irodalom irányainak és alakjainak. Irodalmi fölfogása, melyet saját maga nevez „esztétikai dogmatizmusnak“, szintén inkább akadályozza a rendszerezés és a történelmi értékelés munkáját, amit pedig az irodalomtörténetírás igénye megkívánna; hiszen, ha a tulajdonképpeni kritikában még el is képzelhetjük *à la rigueur* a társadalmi tényezők háttérbeszorítását az esztétikai elbírálással szemben, világos, hogy az irodalomtörténetírásban láthatár nélküli empirizmushoz vezet a társadalmi kötöttségek mellőzése.

Azok a heves polémiák, amik a román irodalmi életben, ujságok és folyóiratok hasábjain Lovinescu irodalomtörténete és a vele egyidőben megjelent emlékiratai körül folynak, a „modernista“ kritikus pártosságának és egyéni érzékenységeket sértő értékeléseinek szólnak. Mi inkább a szociológiai szempontok mellőzését hiányoljuk ebben a könyvben, amelyet különben nagy haszonnal forgathat mindenki, aki a román irodalom gazdag termésében tájékozódni akar.

A múlt század végéről szenvedélyes irodalomtörténeti és esztétikai vita visszhangzott át a huszadik század elejére: *Dobrogeanu Gherea*, a szocialista ideológia hatása alatt, az irodalom szociológiai meghatározottságát hangsúlyozta ki, Coșbucot például a „parasztság költőjeként“ jellemezve; míg a városi írók javarészét „művelt proletár írók“-nak kvalifikálta. Ezzel a felfogással szállott szembe *Titu Maiorescu*, aki viszont az esztétikai szempont kizárólagossága mellett kardoskodott. E vitából származtatja Lovinescu, igen helyesen, a századeleji irodalmi

ideológiákat. Maiorescu tiszta esztéticizmusával szemben két irányban is kirajzolódtak az ellenállás vonalai: A *Sămănătorul* (Magvető) című folyóirat körül kialakult az etnikai tényezőt kihangsúlyozó, a parasztság nemzetfenntartó szerepét dicsőítő, annak megéneklését követelő, idegen és város, majdnem azt mondtuk, hogy kultúraellenes sămănătorizmus. A Maiorescu-féle ideológia másik reakciójaként, Iaşiban, megindul a *poporanizmus*, Constantin Stere szellemi vezérlete s *Ibrăileanu* irodalmi irányítása mellett. A poporanizmus annyit jelent, mint „népies-ség”. A poporanisták átvették Gherea társadalmi szempontjait, de érdeklődésük homlokterébe a parasztot állították. Hamarosan megjelent a *szimbolizmus* is, francia hatás alatt. Képviselői tagadták a román irodalom létezését Eminescu előtt, akit, német eredetű romantizmus és metafizikai érdeklődése sajátos félremagyarázásával, a szimbolizmus előfutárának nyilvánítottak. A *modernizmus*, ahogyan Lovinescu az általa alapított *Sburătorul* című folyóirat körül kialakult irányt nevezi, nem határozható közelebből meg. Alapvető magatartása „az irodalmi differenciálódás minden jelenségének megértő fogadása.” Lovinescu a román kultúra mai fejlődését az egyetemes szinkronizmus törvényével igyekszik magyarázni. Szerinte az egyetemes kultúrának minden korszakban kialakul bizonyos színvonala, amelyig az elmaradt országok is eljutnak, de csak oly módon, hogy a közbeeső állomásokat átugorják. Az ilyen fejlődés nem evolutív, hanem szociológiai értelemben vetten szűkségszerű. Lovinescu nyomán már egész sereg modern szellemű fiatal kritikus működik s akármilyen véleményrel is legyünk szociológiai érdeklensége és esztétikai kizárólagossága felől, mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a sămănătorizmusnak, s az azzal párhuzamosan haladó orthodox színezetű tradicionalizmusnak, elméletileg Lovinescu s a fiatal román kritikus csoport adta meg a kegyelemdőfést.

Az irodalmi ideológia vizsgálatából kiindulva Lovinescu sorra veszi a műfajokat s seregszemlét tart a költők, regényírók, s drámaírók felett. Történelmi összefoglalásai és értékelései vitathatók, de értékítéletei annál megbízhatóbbak, bár *La Bruyère* szavával élve nála is feltűnő, hogy a bíráló szándék igen gyakran akadályozza a művek emberi megértését és őszinte élvezését. Ez bizonyos hidegséghez vezet, amit visszatükröz a nagy kultúrájú Lovinescu stílusának csillogása. A század első évtizedének költészete a sămănătorizmus jegyében alakul. *Goga* az erdélyi román nacionalizmusnak mély szociális zengéssel ad hangot. Ő különben egyedüli kiemelkedő költője ennek a korszaknak, amikor mellette Erdélyben csupán *St. Octavian Josif* működött, „poeta minor”, ahogy Lovinescu nevezi és kitűnő műfordító. A Regátban sok név, de kevés jelentős egyéniség. *Nichifor Crainic* az orthodox tradicionalizmus képviselője a Rilke és Francis Jammes által közvetített nyugati hatásokon nevelkedett. *Lucian Blaga* viszont hipermodern formakísérletekkel és misztikus, metafizikus problematikával jutott el az akadémizmusig. A tradicionalizmus és a modernizmus metszéspontján foglal helyet, Lovinescu megítélése szerint, a mai román költészet legnagyobb képviselője: *Tudor Arghezi*. Az egészen fiatal költők Arghezi, a Valéry-i hermetizmusra törekvő *Ion Barbu* hatása alatt állnak. Lovinescu igen megértőnek mutatkozik, esztétikai igénye kihangsúlyozásával, a legfiatalabb nemzedék társadalmi nyugtalanságával szemben.

Igen érdekes a könyv „extrémista” költészetnek szentelt fejezete. Nem a politikai szélsőségekről van szó, hanem az irodalmiakról. Lovinescu teljes megismeréssel áll szemben a „kubizmussal, futurizmussal, dadaizmussal, szürrealizmussal, konstruktivizmussal, integralizmussal”: nem tudja megbocsátani, hogy radikálisan szakítanak minden művészi

hagyománnyal, s erőszakosan megtörik az eddig érvényben volt esztétikai fogalmakat. „Az „extrémista“ irányok nemzetközi jellege lehetővé tette, hogy azok a román költők, akik itthon nem tudtak közönséget találni, nyugatra menjenek s főképp a francia irodalomban, elhelyezkedjenek. *Tristan Tzara*, a francia dadaizmus megalapítója román eredetű s *Ilarie Voronca*, az integralizmus teoretikusa megőrizte kételtűségét: főként irrománul és franciául.

Míg a költészet, sok erős tehetség feltűnése ellenére sem haladta túl a múlt század színvonalát: nem jelent meg egyetlen román költő sem, akit Eminescu mellé lehet állítani; addig a próza hatalmas fejlődését tapasztalhatjuk. A sámánátorizmusból indult el a moldvai *Sadoveanu* és az erdélyi *Rebreanu*, de mindkettőjüket a naturalizmus érezhető hatása akadályozta meg abban, hogy a falu idillikus dálnokaivá legyenek. *Sadoveanu* megmaradt a paraszti élet és a természet realista ábrázolásánál; regényei és novelláskötetei sorozatát csak történelmi freskók teszszik változatossá; viszont *Rebreanu*, mélyebb társadalmi lelkiismerettel és kortörténeti igénnyel lép fel a háború utáni időkben: megírja a *Felkelést*, az 1907-es év tragikus krónikáját. *Rebreanu* irodalmi termelése, ha egyenetlenül is, állandó emelkedést mutat s ma kétségtelenül ő a román irodalom reprezentatív regényírója. A regénytermelés különben igen gazdag és változatos: Lovinescu elégedetten állapíthatja meg annak a differenciálódásnak a bekövetkezését, amely alapvető pontja programjának. A sámánátorizmus szülöttje *Cesar Petrescu*, aki hallatlan termékenységgel ontja évről-évre hol a városi, hol pedig a parasztságot ábrázoló regényeket, s az utóbbi időkben Eminescu életét dolgozta fel a *Hajnalcillag* című trilógiában. Ugyancsak termékeny regényíró a moldvai *Ionel Teodorescu*, akit a gyermekkor és ifjúság gyöngéd rajza tett ismertté a *La Medeleni* című regényével. Egész sor ábrázolója akad a külvárosok életének, élükön *Gheorghe M. Zamfirescu*val, a magyarra is lefordított *Peltzel*. A társadalmi szatírárt *Dem. Theodorescu* s az ugyancsak magyar nyelven is ismert *N. D. Cocea* képviselik. A legfiatalabb nemzedék, amelynek tagja közül igen sokan még első, második könyvüknél tartanak, a román irodalom sokat ígérő fiatal gárdája, csupán egy-egy szó említéshez juthat.

Lovinescu végaszavában irodalomtörténeti síkon mutat rá azoknak a kampányoknak a céljára, amelyek olyan váratlanul törtek be az irodalom kérdéseibe. Kénytelen tudomást venni arról, hogyan szólnak bele bizonyos politikai szempontok az „esztétikai megítélés“ elveibe. „A mai események csupán vihar, amelyet, ha ez a „történet“ egy év múlva jelent volna meg, meg sem említettem volna. Az ezután következő kiadásokból ki fogom hagyni ezt a lapot“ — fejezi be könyvét Lovinescu. A *Mai román irodalom történetének* szerzője mindenesetre szép példáját mutatja a „civilcurage“-nak, amikor ilyen zavarhatatlan kitartással folytatja művét a vihar közepette és tesz hitet az esztétikai értékek mellett, melyek ápolására egész életét szentelte. (*Csehi Gyula*)

GUSTAV AMANN: CHIANG KAISHEK UND DIE REGIERUNG DER KUOMINTANG IN CHINA. (K. Vowinkel Verlag Heidelberg 1937)

A távolkeleti háború felette aktuálissá teszi Szun-Yat-szen életrójának könyvét. Amann könyve végigvezet Csiang-Kai-sek tábornok mozgalmas életén. Gyermekkorra és ifjúsága nem tulzottan érdekes. Alakja Szun-Yat-szennel kapcsolatban válik jelentőssé. Kína már több, mint harminc éve tartó forradalmát Szun-Yat-szen indította el. Ő volt négyszáz millió népének igazi érdemes nemzeti hőse. A legritkább vezéri egyéniség, kinek személye a forradalmi és nemzeti idealizmus legerősebb kisu-

gárzását jelentette Kína évezredes történelmén keresztül. Szun-Yat-szen azonban inkább a gondolat és a szó mestere, semmint a kardé, s hasztalan volt a kínai köztársaság elnöke s népének bálványa, az ország igazi urai a fosztogató tábornokok s nem egy izben közönséges rablóvezérek voltak. Szun-Yat-szen élete végső szakaszában egyre világosabban látta azt, amit a szellem emberei általában életük végén szoktak felismerni: hogy azokkal, akik kizárólag a fegyverek nyelvén értenek, csupán egy nyelven lehet beszélni: a fegyverek nyelvén. Ekkor a kínai forradalom fordulóján lép szövetségre Oroszországgal és ekkor lép elő a névtelen katonatiszti mult homályából Csiang-Kai-sek. Brigadéros, majd a katonai akadémia parancsnoka. 1927-ben a délkinai hadsereg főparancsnoka. Szun-Yan-szen halála után Csiang megindítja a támadást a Jangceekjang völgyén végig, Nanking és Sanghai felé. S Kína szive rövidesen a Kuomintang uralma alá kerül. Ugy tűnik ekkor, hogy Kína fölszabadulásának órája ütött és a roppant birodalom megszűnik idegen hatalmak gazdasági vadászterületének lenni. A koncessziós területek urai, Anglia és vele a nyugati nagyhatalmak tudták, mi forog kockán. De évszázadok gyakorlatából azt is tudták, hogy néha helyesebb megegyezni a legesélyesebbel, mint harcolni. E világtörténelmi fordulón a legesélyesebbet Csiang-Kai-seknek hívták. Csiang a kínai nemzeti forradalom diadalmas csúcspontján önmaga semmisítette meg a már-már egységes Kína megvalósulásának előfeltételeit. Sanghai és Nanking elfoglalása után seregeinek élén nemcsak elhagyja azokat, kiknek szolgálatában állott, hanem fegyvereit fordítja ellenük. A Kuomintang kettészakad: Hankaiban megalakul a balszárny kormányja és Nankingban Csiang jobboldali uralma. Még a polgárháborúk történetében is ritka kegyetlenségű mészárlások és vérfürdők napjai következnek Sanghaira és Nankingra. Csiang volt fegyvertársainak ezreit irtja ki. E napokat Malraux *Conditions humaines*-je hűségesen illusztrálja.

A következő évek történései már csupán következmények. Kína három részre szakad. Csiang két fronton kényszerül harcolni. Északon a japán zsoldban álló tábornokokkal, elsősorban Csang-Cso-linnal és a baloldali paraszt-kormányval. Az előbbi megsemmisíti, de az utóbbival csupán részsikereket ér el: Szecsuán, Szenszi, Kvantung paraszt köztársaságok maradnak, Mao-Cse-Tunggal az élükön.

Ezután a megaláztatás évei következnek Kinára: Japán elragadja Mandzsuriát és Dsehol tartományt és a tankauai szerződésben kötelezettséget kényszerül vállalni, hogy a Nagy Falig kiűriti az országot; majd elszakítják Hopeit és Csahart is. A japán imperializmus mohósága azonban határtalan: Észak-Kína teljes elszakítása a cél. Am Kína, a „béna óriás” váratlanul megmozdul és ellenáll. Csang-Hszü-liang az „ifjú tábornok” fegyverszünetet köt a parasztköztársaságokkal és a szemleutjára érkező Csiangot elfogatja, illetve a tárgyalások lefolytatásának idejére izolálja hiveitől.

A szinanfui főhadiszálláson történeteket egyelőre homály fedl. Az eredmény azonban nyilvánvaló: Kína egysége helyreállott. A japán támadás okozta légkör oly közegnek bizonyult, melyben Kína egységes nemzetté szilárdulhatott. Amann könyvének hőjét magával ragadták a történelmi erők. Szun-Yat-szen régi programja készül megvalósulni: a nacionalizmus, szocializmus és a demokrácia. (Lázár Vilmos)

B I R Á L A T O K

CSERVENÜLVE

Mutatvány főmunkatársunk, Fábry Zoltán most megjelent, a következő oldalakon közelebből bemutatott pompás könyvéből.

A vonat Losonc felé közeledik. Utasok készülődnek. Gondos anya kabátba bujtatja gyermekét. A kislány a padon állva nézi az utasok mozgódását. Egyszerre megszólal: „Nézd anyus, hogy ki van az cservenülve.“ Nézem, ki, mi az a cservenülve? A kislány egy feltűnő pirosra mázolt hölgyre mutat.

A mai szlovenszkói gyerek, ha magyarul beszél, *pirosítva* helyett azt mondja: cservenülve. Amikor egy nyelvből a legprimitívebb optikai érzékeltetés szavai, a színnevek tűnnek el, amikor egy ilyen fontos részen hatol be az idegen hatás, akkor ez a tény mindennél jobban jelzi a veszélyt, mely itt Szlovenszkon a magyar nyelvet fenyegeti.

Végigjártam Szlovenszko magyar városait. Uccán sétálva, kávéházban, moziban figyelve, vonaton, autóbuszon hallgatózva, szívtam magamba ezt a különös délszlovenszkói atmoszférát. És ha ma hetek múltán megkérdezem magamtól, mi az, ami az élményekből még nem ülepedett le, ami nem nyugodott meg, amire akarva, nem akarva, fel kellett figyelni, mi az, ami a legjobban izgat és nyugtalanít, gondolkodás nélkül azt kell felelnem, a magyar nyelv itteni sorsa.

Nem először tettem meg ezt a Szlovenszko déli határán végighuzódó, a Csallóköztől Kassáig terjedő utszakaszt, de a magyar szó térvesztésege uccán, vonaton, kávéházban, magyar városok magyar csendje, ennyire még nem ütött szíven. Ez valami egészen új helyzet, amit csak az idegen utas, a más határról való vesz észre. Nem történt semmi különösebb égbekiáltó igazságtalanság, rendelet sem intézkedett, parancs sem hangzott — és a járókelők gesztikulálását, nevetését, ime nem magyar szó huzza alá, a kávéházakban a cseh és szlovák lapok egyre szaporodnak, a magyar ujságok fogynak, ahogy a magyar vendégek helyét és mulatozásait egyre inkább cseh és szlovák vendégek foglalják el (ami nagy szó a zsenrik vidéki kávéházaiban, vigadóiban). Láttam pincéret, kik törve beszélnek magyarul, kalauzokat, kik a szomszéd fülke felé füelve, lehalkított hangon felelnek a magyar kérdésre, vidéki tehetlen batus néniket, akik magyar izgulásaikra sok állomáson nem kaptak feleletet... Semmiségek, külsőségek, melyek azonban túlnőnek jelentőségükön, ha elgondoljuk, hogy itt kimondottan magyar városokról van szó és magyar vidéken keresztülrobogó vonatokról. Voltak, akik e feltűnő jelenségek okát igyekeztek megmagyarázni. Hogy az uccákon, nyilvános helyeken kevesebb a magyar szó: az csak azt bizonyítja, hogy hivatalnok-városban, vagy garnizonban vagyunk, a kávéházi magyar csend, a másfajta mozinevetés: a magyar középosztály elproletarizálódását. Igenám, de én olyan időben is sétáltam és nyomoztam, amikor a hivatalnoki kar az irodákban körmöl és a magyar csend csak nem tudott feloldódni és a kávéházakban az egyetlen hangos magyar sarok most is mindenütt változatlanul egyformán a kártyaasztal maradt. Ez azonban vigasznak vajmi kevés.

Miért van ez így? A nyelvrendeletek, a sérelmek, a telepítések, a hivatalnokközönlés csak egyoldalú magyarázatot adnak. A baj igazi forrá-

sa bennünk van: közönyünkben, mely észre sem veszi, hogy a gyerek pirosítva helyett azt mondja, hogy cservenülve. A veszély magja bennünk van: dermedtségünkben, beletörődöttségünkben, gőgös elnémulásunkban és szorongó gyávaágunkban. Minden nyelvnek olyan a sorsa, amelyet megérdemel. Tény: a magyar élet megszűkült, lehetőségei összezugorodtak, a nyelv életalapja megrendült, lélegzete akadozik, aki régen sebeket osztogatott, most sebeket kapott. De az orvosok hozzá nem értőn és bűnösen tisztátlan kézzel nyulnak hozzá, sokszor mégjobban tépik, mintha a vérben gyönyörködnének és kántáló siratóasszonyok jönnek, akik biztatás, erősítés helyett csak pánikhangulatot terjesztenek. Tény: Szlovenszkon ez a nyelv meg van félemlítve. Nincs önbizalma, sokszor sem becsülete, sem védelme. De ha meg van félemlítve, ha itt akadályok vannak és ellenőrök dolgoznak, hol vannak hitvallói, hősei, szerelmesei, akik az önbizalom fojtogató görcsét feloldják, kiknek kiállása nem kortesfogás, nem parasztfogás, nem melléktekintet, de tiszta muszájságában bátor erkölcs-tett, melyre barátnak, ellenségnek, közönynek és haragnak igent bólintva fel kell figyelni? Hol a tényleges veszélytudatosítás, az erőakkumulálás, mely nem parancsszókkal durcáskodik és nem lojalitás-füzérekkel kedveskedik, mely nem kacsint sem Pest, sem Prága felé, de valóságot, itteni magyar tömeget aktivizál: az élet és változtatás egyetlen alapját és lehetőségét.

A hitvallók bátorsága a hátuk mögött állók tömegerejét határozza meg. Hol van Szlovenszkon a magyar nyelv tömegereje, életalapja? Lehet itt jövőlehetőségről aggodalom nélkül beszélni? Lehet-e, amikor az eredendő magyar bünt szenvedjük: az első órák felelőtlenségét, a könnyelmű félreállítás talán jóvátehetetlen vétkét? Szlovenszkon a változás első órái egy öncsonkított magyar nemzettestet találtak, önként feladott intellektuális örökhelyeket, lehetőségposztokat. A legrosszabbkor jött urhatnámság tért ki a döntő órákban egy váratlanul jött történelmi fordulón a sorsvállalás elől. A gőgös elfordulás, a természetlen struccpolitika gesztusai tépték árva testünkön az első sebeket. A nyelvlehetőség, nyelvfolyamatosság, nyelvjövő első sebet öngyilkos magyar kéz osztogatta: az a hamis Pestről dirigált hazafiság, mely a lateinerosztályt, a hivatalnoki és tanári kart „menekülésre” kényszerítette. Lehet-e Szlovenszkon a magyar nyelvnek tömegereje, megtartó ereje, amikor élő és éltetői, urai és élvezői a bizonytalanságba lökték, amikor a menekülés volt az eredendő bűne? Lehet-e jövőereje, amikor mai élete és bűne csak folytatás: ugyanaz a menekülés, csak más előjellel?! Ne hunyjuk le a szemünket a szlovenszko magyar valóság előtt: ma nemcsak Garanvölgyi Adámok élnek közöttünk, nemcsak kamrák mélyén busulók, udvarházak gőgjében burkolózók, nemcsak kvaterkamagyarok és fájdalombaritonok, de magyarok, kiknek magyarsága egy falat jobb kenyérért, biztosabb munkáért, hivatalért, szolgálatért csukott szemmé vakul és csukott szájja némul. Ma magyarjaink nagyrésze: négy szemközti-magyar, otthon-magyar és ez még a jobbik eset. A vasuti pénztár mögött békebeli magyar iskolatársad, ki más nyelvet csak nyevtanból tanulhatott, magyar beszédedre nem reagál. Fel akarod fedni inkognitodat, elakarod nevetni magad: ne bolondozz Pista, de a szó a torkodon akad, gyáva vagy még ehhez is. És továbbutazol Gömör legmagyarabb városába, továbbbszimatolsz, a tömeglehetőség próbáit csinálod és akkor az egyik rimaszombati mellékucában egymás hegyén-hátán szorongó, zsibongó tömeget veszel észre. Izgalom, öröm és kétség dolgozik benned: hátha. Közelebb jössz: a tömeg egy mozi előtt nyúzsög, de a hullám megtörik a pénztáráblaknál: minden jegy elkelt. Biztosan Kabos-film, vagy a Cseljuszkin. Megnézed a plakátot: Jánosik. Véletlen pillanatfelvétel, mely a

jelennél többet vetít és nemcsak vissza, de előre is. Tömeglehetőség? A vidéki pap, orvos és tanító nem mer magyar lapot járatni. Hiszi és vallja, hogy nyugdija, állása attól függ: előfizetett-e a Slovensky Vychodra. Hiába világosítod fel, hogy ez hülyeség, alaptalan beképzelés, a szemekben riadtság ül, az agyakat szorongó félelem abrincsolja. És a Slovensky Vychod profitál!

Ha a magyar nyelv szlovenszkói sorsát nézzük: egy öncsonkitott és megfélemlített magyar nyelvre döbbenünk. Lehet ilyen nyelvnek tömegvalósága és jövőlehetősége? Lehet-e tömegvalósága, amikor a szülők szlovák iskolába járatják gyermekeiket, akik soha magyarul írni nem fognak, mert nem tudhatnak. Lehet itt jövőlehetőségben hinni, amikor az ifjú generáció írása, beszéde, csupa „cservenülve”? A magyar nyelvnek magyar analfabétái élnek velünk és köztünk. Az egyetemi városok kávéházaiban a szlovenszkói magyar falvakból és városokból felkerült zsidó intellektüelek társalgási nyelve a szlovák. Beszéltem ilyen lányokkal, akiknek egész magyar mondatokat kellett lefordítani, hogy megértsék. A szomszéd asztalnál magyar diák ül az alkotás lázában: meg akarja adni az irodalomnak, ami az irodalomé. Látom a borítékot: szerkesztőségnek van címezve. A szerkesztő elolvassa és a fejéhez kap: lehet ennek a nyelvnek kulturája, irodalma, jövője, amikor intellektüeljei az írás, a nyelv analfabétái?!

Íróink kulturközeledésdit játszanak. Még jól emlékszünk a két év előtti nagy ankétozásra. A résztvevők „az emelkedett szellemű írók közösségéről” ábrándoztak, a „fejek közeledéséről”, a tiszták „építő munkájáról”, a magasban, a fellegekben jártak és nem veszik észre, hogy a talaj kezd kicsuszni a lábuk alól. Kulturközeledés lázában égnek és nem veszik észre a valóság arcát: a „cservenülve” nyomait. Kulturközeledésdit inszcenálnak és a fülk mellett elengedik az ankétozó lap főszerkesztőjének megállapítását: „Fájdalom, ma már nem is jelentéktelen sugárban magyar átszivárgás folyik az erőteljesen felduzzadt szlovák kulturvénaiba”. Íróink a Pen-Club előkelő atmoszférájában ölelkeznek és kocintanak a szlovák-magyar-cseh kulturbarátságra, magyarországi publiciszták szomszédmegismerési vágytól buzogva, középeurópai humanizmusról prédikálnak. Ünnepi pillanatok ezek, de mi hasznunk, ha a szlovenszkói magyar hétköznapi, a nyelvvalóság és nyelvjövő alapja változatlanul aggasztó?! Mi haszna az ünnepi pillanatoknak, ha az alaperősítést, ha a lehetőségbiztosítást elhanyagoljuk. Elhanyagolták és elhanyagoltuk. A nagyobb bűnösök azonban mi vagyunk: mert magyarságunkért ezen a portán elsősorban mi vagyunk a felelősek.

A FINNUGOR ROKONSÁG KERDÉSE *

Az érdeklődést a magyarság rokonai iránt már az elemiben fölcsigázták a tanulóknak. Julián barátáról, Kőrösi Csoma Sándorról, egy csomó iskolában rajtuk kívül még Vámbéri Árminról csak annyit tudtak meg a gyerekek, hogy legjobb éveiket az ősmagyarok föl kutatására áldozták. Pedig a múlt század második felében e rokonokat már rég megtalálták. Reguly Antal, Hunfalvy Pál és Budenz József — elődeikről és külföldi nyelvbuvárokról nem is szólva — az összehasonlító nyelvtudományok alapján kimutatták, hogy a magyarság a finn-ugor nyelvcsaládnak egyik ága, sőt Munkácsi Bernát helyszíni alapos tanulmányaival minden kétséget kizáróan azt is bebizonyította, hogy a magyarok legközelebbi nyelvrokonai az észak-közép Szibériában élő vogulok. Mindez

* Zsirai Miklós: Finnugor rokonságunk. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása 1937.

azonban csak az egyetem magyarszakosait érdekelte, sőt ők sem vették komolyan a dolgot. „A rókát finnül ketunak hívják, mi köze e két szónak egymáshoz?” — gunyolódtak a magyar nyelv és irodalom leendő tanárai. E diákok a közvélemény hatása alatt állottak: nem akartak tudni „halzsiros” rokonokról. Ha a magyarság nem hivatkozhatik latin, germán vagy angolszász rokonságra, inkább maradjon „testvértelen nemzet.”

Régi dal ez már. Épp a testőrirodalom kialakulása idején, 1770-ben jelent meg Sajnovits magyar jezsuita szerzetes uttörő munkája a lapp és magyar nyelvrokonságról: *Demonstratio Idioma Ungarorum et Lapporum idem esse* (Bemutatása annak hogy a magyarok és lappok nyelve ugyanaz). A franciás iskola, de az egész akkori magyar közvélemény nem kis fölháborodással fogadta ezeket a megállapításokat. Barcsay Ábrahám testőr költeményben támadt a szerzőre. Következő sorai szállóigévé váltak:

*Sajnovits jármától óvjuk nemzetünket
Ki Laponiából hurcolja nyelvünket.*

... Száznegyven évvel később, 1912-ben ugyanez a szellem szólal meg a magyar irodalomtörténet jelenkori papájának, Pintérnek a könyvében, aki nem tagadhatja ugyan a nyelvrokonságot, de kimutatni igyekszik, hogy a magyar nyelv annyira átalakult, annyira nyugatvá lett, hogy ma már semmi köze a finnugor nyelvekhez. Ez, mint látni fogjuk, egyáltalán nem felel meg a valóságnak.

*

Zsirai könyve határozott nyeresége a magyar és talán nemcsak a magyar tudományos irodalomnak. Csaknem hatszáz oldalon az egész finn-ugor nyelv és rokonság kérdését összefoglalóan megvilágítja. Nagy érdeme, hogy az anyag ügyes elrendezése, áttekinthető csoportosítása, az egyszerű, a tárgyakat és eseményeket érzékeltető stílusa a szigorú tudományos munkát élvezetes olvasmánnyá teszi.

A nyelvrokonság, illetőleg az egységes nyelvi alap még nem jelent egységes fajt. Zsirai rövid néhány oldalon alaposan elintézi az egész fajelméletet. Kétségtelen pl., hogy a lappok, kik nyelvileg legközelebb állnak a finnekhez, embertanilag különböznek tőlük. A lappok valami északi mongol-fajhoz tartoznak. Feltűnő hasított szemük, különösen a gyermekeknél, míg a finneknél, magyaroknál ilyesmi nem is látható. Az egyes finn-ugor nyelvcsoporthoz sem egyfajúak, nemhogy egy közös fajt alkotnának. Például a magyarban nincs egységes típus.

„A legilletékesebb magyar szakemberek egyikének, Bartucz Lajosnak megállapítása szerint — írja Zsirai — nemcsak a mai magyarságban ismerhetők fel kisebb-nagyobb mértékben Európa jóformán minden fajának jellemvonásai, hanem már a honfoglaló magyarságban is két fontos fajforma összekeveredését találjuk”. (102. o.) — „.....Bizonyára a finnugor ősnép sem képzelhető valamilyen idillikusan elszigetelt tiszta fajtipusnak, hanem kiszámíthatatlan hosszú története során épp-ugy érték kiválasztódások, külső keveredések, mint az indogermán ősnépet is.” (104. o.)

Zsirai idézi *Schrinen* indogermán szaktekintély megállapítását, hogy nem létezett indogermán faj, hanem csak „indogermán keverék” nemzet.

Ha sohse volt is egységes finn-ugor faj, de volt egységes finnugor nyelv. Ennek azonban nem annyira a szóegyeztetések, mint közös nyelvtani szabályok a bizonyítékai.

A közös szó nem okvetlen közös szerves fejlődés eredménye. A román *fiu* ugyanazt jelenti, mint a magyar *fiu* — de mindkettőnek más az eredete; a magyar *ki*-nek semmi köze a francia *qui*-hez. Ellenben, ha a

magyar nyelvben kb. 1000 alapfogalmat találunk, melynek a megfelelője meg van a finn-ugor nyelvekben, úgy itt rokonságra kell következtetni. Nem lehet, hogy a testrésznevek, rokonsági nevek, a természet tárgyai és jelenségei, az állat- és ásványvilág, a számnevek, az elemi cselekvéseket, érzéseket megjelölő igék, a kor jelölése, lakás, foglalkozás, stb., melyek közösek a finn-ugor nyelvben, valami véletlen következménye lennének. Itt közös ősnyelvet kell feltételeznünk.

A magyar nyelvben sok a török, régi bolgár, egyházi szláv, latin, német, olasz szó, de az irodalmi és társalkodási nyelv 85%-a mind mai napig finn-ugor eredetű szó.

Fontos bizonyíték a magyar és finn-ugor nyelvek közös eredete mellett a szabályos hangmegfelelés. A szókezdő magyar *f* rendszeren *p*-re változik. A magyar *fon* a vogul *pun*, finn *puno*, lapp *ponna*. A magyar *z* sokszor *t*-re változik. Magyar *ház* osztják *chat*, magyar *víz* vogul *vid*. A magyar *b*-t a legtöbb finn-ugor nyelvben orrhang előzi meg: *eb* vogul nyelven *amp*, *hab* vogulul *chamb*. A magyar *d*-nek *nt* felel meg: *lud* vogul nyelven *lunt*, tud finnül *tunte*. A főbizonyíték azonban a közös nyelvtan:

„Ha magyar szókészlet alapelemei a finn-ugor nyelvekkel való összefüggésre utalnak, a magyar nyelv alaktani sajátosságai és elemei egyegyedül finn-ugor környezetbe illeszthetők bele. Tulzás nélkül mondhatjuk: nincs a magyar szóragozásnak és szóképzésnek olyan jellemvonása, sőt ősi eszköze sincs, mely a finn-ugor nyelvek egyikében-másikában, rendszeren azonban többségében könnyedén felismerhető nem volna. Fordítva: keresve is alig találunk a finn-ugor nyelvekben olyan alaktani hagyományt, melynek a magyar mását nem tudnók idézni.“ (58. o.)

Közösek a személyes névmások, a birtokragok, illetőleg a birtokjelölés személyraggal, a hangegyeztetés, több finn-ugor nyelvben a többes *k* rag, a műveltető ige képzése (*at*, *et*), vannak gyakorító, mozzanatos igék (*járkál*, *felébred*), kicsinyítő ragjuk. A tőszámnév után jelzett szó egyes számban marad: három nő a vogulban: *churém nê*, hatvan daru a vogulban: *chatpén tari*. Nincs meg a nemek megjelölése, hiányzik a latin *habeo*, német *haben* ige, a van neki — a megfelelője, stb., stb.

Az összes finn-ugor nyelvek közül a legközelebb áll a magyarhoz a vogul nyelv. Ebből veszi Zsirai az első összehasonlító példáját:

Kezem hosszú — vogulul: *katem chosze*.

A vogulok önmagukat mansiknak nevezik. A Szovjetunióban tényleg ez a nevük. A hivatalos cári Oroszország nevezte őket voguloknak, mely elnevezést a mansik guny névnek tekintik. Zsirai kimutatja, hogy maga a magyar szó teljesen megfelel az eredeti mansi szónak, mai összetételében az ember szó is benne van (ar-er rövidített: ember).

Ha a finn-ugor nyelvek közös eredetűek, ha volt egy közös finn-ugor nyelv, akkor az is bizonyos, hogy a finn-ugor nyelvcsaládhoz tartozó népek egykor együtt éltek.

Leibnitz tanítása szerint, az összehasonlító nyelvtudomány alkalmas a régi kultúra földterítésére is; Hunfalvi is azt hirdette, hogy a „nyelvtudomány többet bizonyít, mint a krónika“. Zsirai a nyelvtudomány segítségével iparkodik földteríteni a közös haza helyét, a közös primitív kultúrát, bizonyos fák, állatok, ásványok közös nevééről következtetve. Közös a finn-ugor nyelvekben a jegenyefenyő szó, a rénszarvas. Mindkettő hiányzik a magyarban. Vagy a magyarok előbb váltak el a többi finn-ugor néptől, mielőtt azok északra vették utjukat, vagy e szavak kivesztek a magyar nyelvből. (A rénszarvast boccénak nevezik a lappok. Vajjon a magyar boci nem ered-e ebből? A. Gy.) Meg van a közös nyelvekben a *ház* szó — *kat* alakban (a *z*-nek *t*-vé való átalakulásáról szoltunk). A

kat azonban kunyhót, sátort jelent. (A svédországi lapp nyelvben a kat tulajdonképpen gátor. Vajjon nem kell-e itt sátorra gondolni? A. Gy.) Meg volt az ágy szó is a közös nyelvben, de ez csak rénszarvasbőrrel leterített fekvőhelyet jelentett. Van közös szó városra, de ez aligha jelentett várost a mai értelemben. Meg van a fal szó is, ez inkább rekesztéket jelentett. Ellenben a vogul *paul* tökéletesen megfelel a magyar *falu* szónak. (Már szoltunk a magyar f-nek p-vé változásáról a finn-ugor nyelvben. A magyar is szereti a p legyöngítését: dupla helyett sokszor duflát mond. A. Gy.)

A finn-ugor egység fölbontása Zsirai szerint mintegy 3500 évvel ezelőtt történt. E fölbomlás után a magyarok a fejlett műveltségű bolgárok, törökök szomszédságába kerültek, míg a többi finn-ugor népek északra, északkeletre vándoroltak.

Még csak röviddel ezelőtt a hivatalos magyar történetírók önteltséggel hirdették, hogy a finn-ugor népek közül egyedül a magyar tudott nemzetté fejlődni, államot alakítani. E megállapításra nemcsak a jelen, a múlt is rácsáfol. A mai finneknek csaknem ezer éven át, a Kr. u. első századtól egészen 1249-ig megvolt a teljes önállóságuk, melynek a svéd, majd pedig az orosz uralom vetett véget. Bizonyos foku önkormányzatuk mindig volt nekik. A vótok évszázadokon át sikeresen szembeszálltak az őket meghódítani vágyó német lovagrendekkel, szövetségesei voltak a hatalmas Novgorodnak. Jugria, az obi ugorok országa, évszázadokon át megvédelmezte függetlenségét. És mikor végre a moszkvai cárok e terület uraivá lettek, egyben felvették a „jugor nagyfejedelem“ címet, akár csak a Habsburgok az „apostoli királyit“.

Zsirai történelmi áttekintést ad a finn-ugor nyelvcsalád valamennyi tagjáról. A legnagyobb elnyomásban tán az észteknek volt részük, kiket a 13. században a német lovagok meghódítottak. A népet megkeresztelték, ellenben „kihúzták a földet a nép lába alól és hűbéri birtokul a lovagoknak osztották ki“, állapítja meg Zsirai. (451. o.)

Az észtekről irt fejezet olvasása közben önkéntelenül is *Treischkere*, a nagynémet törekvések irodalmi képviselőjére kell gondolnunk, aki a német lovagrendről irt munkájában fölemlíti, hogy ezekben a hittérítőekben, kik egyuttal rabolni szerető katonák, vakmerő kereskedők voltak, valósággal központosult a német fajban amugy is jó adagban meglévő kegyetlenség.

„Ezek az egész észti lakosságot — írja Zsirai — minden jog nélküli rabszolgává süllyesztették... A németek mindent vérbe fojtottak.... Valóságos rabszolgakereskedést űztek a néppel“. (u. o.)

Egy ideig az észtek svéd uralom alá kerültek. Ez az idő Észtország régi történetének egyetlen verőfényes szakasza. De 1721 óta újra ki lettek szolgáltatva a német nagybirtokosok kényének-kedvének, akik kamatos kárpótlást akarnak venni a svéd uralom alatt elszenvedett gazdasági és tekintélyi veszteségért.

Az 1905-ös orosz forradalom idején Észtországban föllángolt a német nagybirtokosok ellen érzett gyűlölet.

„A parasztság — írja Zsirai — itt is, ott is rátette kezét a hite szerint és munkájáért őt megillető birtokra. A kozákok rendet teremtettek, de most már semmi sem tudta megtörni a nép szervezkedő lendületét s a korábbinál is kiméltlenebb embernyúzás csak az idegengyűlöletet hevitette még izzóbbá. Megtörtént, mikor egy ártatlan észti „forradalmár“ kivégzésekor hatéves fiacskája felzokogott, nagybátyja fogcsikorgatva ezekkel a szavakkal fojtotta bele a hangot: „Ne sirj, a németnek nem szabad látni a mi könnyeinket.“ (455. o.)

A végtelen elnyomás következménye, hogy az észti népköltészet

nem ismeri a derús hangulatot, itt „mindenen gyászfátyol vonul végig“

Még sokkal részletesebben ismerteti Zsirai a finnek történetét, a cárizmus elnyomási törekvéseit, a finn népköltészetet, a Kalevala keletkezését, stb.

A Szovjetszövetségre vonatkozó nézeteiben Zsirai erősen befolyásoltatja magát a finn és észt hivatalos propaganda által. A Szovjetunióban élő karéliakról, vótokról, vagyis a finnek s észték szomszédairól nem sok jót találunk ebben a könyvben. Mihelyt azonban kissé megszabadul a finn és észt befolyás alól, mihelyt azokat a nyelvrokonokat tárgyalja, kik távolabb esnek a finnek és észték hatalmi törekvéseitől, „jóakarátú“ érdeklődésüktől, úgy hogy rokoni közvetítés nélkül kell tanulmányozni őket, mindjárt megváltozik a hangja, és nem vonhatja ki magát az alól a hatás alól, melyet a Szovjetunió nemzetiségi politikája gyakorol rá. A magyar nyelv tudósok a legközelebbi nyelvrokonokat, mansikat (vogul) már rég feladták, megírták róluk, hogy pusztulásra vannak kárhoztatva. Zsirai örömmel látja, hogy ez nem igaz: „A leírásokból ítélve a legutolsó években meglepő fordulat állott be. Az orosz kormány a tanácsköztársaság egész területére kiterjedő népoktatási reform végrehajtása során a vogul földön is iskolákat épített, vogul tanítókat képez ki és vogul nyelvű tankönyveket nyomtat.”

Lehetetlen megjósolni, merre és meddig jut ez az üdvös és ügyesen szervezett kezdeményezés, mert megbízható statisztikai adatok helyett e pillanatban még csupán a vogulok használatára készített első elemi tankönyv és olvasókönyv, valamint egy népe jövőjén csüngő művelt vogulnak tervekkel, reményekkel, hittel teli magánlevele áll rendelkezésünkre. Különösebb képzelődés és derűlátás nélkül is megállapítható azonban, hogy a vogulok ezuttal aligha zárkóznak el a saját embereiktől, saját nyelvükön és gyanus mellékcélok nélkül kínált nemzeti művelődési lehetőségei elől.“ (177-178. o.)

Az obi ugorok pusztulásáról szóló fejezetben a következő sorokat találjuk:

„Ha a legújabb híradások és statisztikai adatok megbízhatók, nyelvrokonaink életében örvendetesen meglepő fordulat következett be. Ugy látszik a vogulok is, osztyákok is átestek a sötét katasztrófa közvetlen veszélyén és öntudatra ébredten kezdenek szervezkedni, művelődni — hagyományosan sajátos népi műveltségük egészséges alapjain.“

A komikról írt fejezetben (Zsirai következetesen zürjéneknek nevezi őket) a következőket írja:

„A zürjének történetében csak a világháború után következett be kedvező, váratlan merész fordulat: az orosz tanácsköztársaság 1921 augusztus 22.-én önkormányzatot adott a zürjenség északi csoportjának. A zürjén önkormányzati terület az északi szélesség 59-70. foka és a keleti hosszúság 46-66. foka közt fekszik s 478.662 km.² kb. ötszöröse tehát a mai Magyarországnak. Lakosságának száma kb. egynegyed millió (211 ezer); ebből 92% (195.000) zürjén, 6% (12.000) orosz, 2% (4000 körül) szamojéd; közigazgatási és művelődési központja, mintegy fővárosa a Szyszola-folyó torkolatánál épült Usztjiszyszolszk, zürjén néven Szyktyvkar (zürij. Szyktyv-Szyszolo, kar-város). Az önkormányzat megadására az irányító köztársaság ellenére is forradalmi változást idézett elő a zürjének életében. Nyelvrokonainknak a cári uralom alatt még elképzelhetetlen alkalmuk nyílt így elfojtott népességük kidomborítására, nemzeti műveltségük kifejlesztésére...”

Az 1921-ben elnyert önkormányzat legfőképpen a nemzeti műveltség kifejlesztésére nyújtott kedvező lehetőségeket. Megindult a fiatalosam lázas munka, mely rövid pár év alatt századok mulasztásait iparkodott

jóvá tenni. Bevezették az általános tankötelezettséget, a négyosztályos népiskolák egész sorát építették föl, megnyitott néhány középiskola, több mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi szakiskola, valamint egy tanító- és tanárképző. Minden szónál világosabban beszélnek azok az adatok, amelyek a komi önkormányzat területének 1929-30. évi tanügyi állapotáról számolnak be:

I. fokú népiskola	314 tanulóinak száma	17.421
II. fokú népiskola	5	1.350
Hét osztályos népiskola	9	880
Mezőgazdasági iskola	4	400
Különféle szakiskola	6	410
Technikum	5	637

A különféle orosz főiskolákon és egyetemeken kb. 300 zürjén hallgató tanult. Az önkormányzat területén a tanítás és a hivatalok nyelve zürjén lett s a régi orosz hivatalnokok közül csak azok maradhatnak meg helyükön, akik megtanultak zürjénül. Van muzeumuk, van állandó színházuk, 5 zürjénnyelvű ujságjuk, 3 folyóiratuk s mindezen felül érdekes szépirodalmuk és ismeretterjesztő, sőt valamelyes önálló tudományos irodalmuk is.

Ugyanígy ír Zsirai a votjokokról, a cseremiszekről, ahol különösen kiemeli, hogy míg „a régi világban ösztönösen idegenkedtek az oroszoktól kínált műveltség minden formájától, ma méltán népi multuk megmentését, de egyuttal nemzeti jövőjük zálogát látják, becsülik benne.” (249. o.)

A könyv végén külön hangsúlyozza azt a lényegbe vágó különbséget, amellyel a mai Oroszország a finn-ugor nyelvtudomány irányában viselkedik, szemben a cári Oroszországgal. (A. Gy.)

A Z ÖTVENEVES „A FÖLD”. Sokkal könnyebb egy irodalmi műről akkor írni, amikor a mű megjelenése óta már eltelt 50 év; amikor a bírálót nem téveszti meg a kortársak gyűlölete vagy rokonszenve; amikor a mű már elfoglalta helyét az irodalomban és hatása már teljesen kibontakozott. A Rougon-Macquart sorozat 15. kötete, *A Föld* csak egy láncszeme Zola általános munkatervének. Az író, aki egy korszakot akart megrajzolni, tudásaival, munkásaival, parasztjaival, kis és nagykereskedőivel, tőkéseivel, hivatalnokaival és prostituáltjaival, ugyanazt akarta *A Földben* a francia paraszttal, amit az *Assommoirban* és a *Germinálban* a külváros és nagyipari központok lakosaival: megírni történetüket, megismertetni erkölcsüket, szenvedéseiket és örömeiket a környezet és társadalom hatása következtében. Az ember csodálkozva áll azelőtt a hatalmas társadalmi anyag előtt, amit Zola 30 év alatt feldolgozott, megértett és megismertetett.

Ötven éve, hogy a kor egyik legtekintélyesebb irodalmi lapja, a *Gil Blas* közölni kezdte Zola legújabb regényét *A Földet*. Alig, hogy a regény közzéje befejeződött, a *Gil Blas* riválisa, a *Figaro* leköszölte a híres ötök manifestumát, melyben öt fiatal író (Paul Bonnetain, J. H. Rosny, Lucien Descave, Paul Margueritte és Gustave Guiches) élesen szembeszálltak Zolával és a naturalizmussal, megtagadva Zolát, kit eddig mesterüknek tekintettek. Az ötök e manifestuma csak kiinduló pontja volt az egész francia irodalmi és politikai reakció mozgósításának Zola ellen.

Megállapíthatjuk, hogy *A Föld*, mely annak idején a leghevesebb polémiákat és kommentárokat váltotta ki s amely annyi ellenfelet szerzett Zolának, nem tartozik az író legjobban kedvelt, leginkább olvasott regényei közé. Viszont ötven év távlatából mégis úgy jelenik meg, mint egyike a legnagyobb paraszregényeknek, amit a múlt században a francia irodalom kitermelt. Ahhoz, hogy célkitűzéseit az író véghez tudja vinni, hogy hű képet tudjon adni a társadalom egy bizonyos embercso-

portjáról, egész más munkamódszert kellett alkalmaznia, mint legtöbb kortársa, kik nem irtak le egyebet, mint a saját vagy a hozzájuk közelálló életét. A helyszíni kiszállás, az ujságok, statisztikák, bűnügyi esetek tanulmányozása mind Zola munkamódszerének arzenáljából való.

Valamely mű vizsgálatakor nem szabad mellőzni azokat a szempontokat, melyek az író a könyv megírásánál vezették. Az írói szándék és a szándék megvalósítása feltétlen kritérium a helyes bírálathoz. Zolát *A Föld* megírásakor olyan szempontok vezették, olyan szándékok hatották át, melyeknek érvényrejuttatásával az eddigi irodalom legnagyobb és legjelentősebb parasztrejénjét adhatta volna. Sajnos ebben a műben az író szándéka és megvalósítása között elvész a kapcsolat. A holland *Van Santen Kolff*hoz írt levelében a következőképpen határozza meg szándékait: „Megakarom ragadni parasztságunkat történetükkel, szokásaikkal, szerepükkel; felakarom vetni a tulajdon társadalmi kérdését; megakarom mutatni, hova haladunk abban a mezőgazdasági válságban, mely oly súlyos e pillanatban.” — S tényleg Zola, hogy megértse mindezeket a kérdéseket, *Guesdet* kezdi tanulmányozni. Ennek ellenére azonban: szándékaiból semmi sem valósult meg *A Föld*-ben. A francia parasztságot multjával, jelenével és jövőjével korántsem sikerült megragadnia úgy, mint ahogy akarta. A Föld-ből hiányzik a francia nagybirtok s a nagybirtokossal hiányzik a parasztság legnagyobb számát kitevő vagyontalan paraszt: a falusi bérmunkás. Rognes-ben a nagybirtokot Hourdequin 200 hektáros majorja képviseli. De a nagybirtok és a nagybirtokos, mintha nemis létezne: de Chedeville, a nagybirtokos nem jelenik meg az egész könyvben, csak a választások idején, akkor sem nagybirtokos minvoltában, hanem mint hivatalos képviselőjelölt, mint a császár egyik barátja. Jean, a nincstelen bérmunkás csak nagyon epizódszerűen, korántsem, mint osztálya képviselője lép elénk. A föld parasztjai az átlag tíz hektár földdel és egyéb jószággal rendelkező középbirtokos Fouanok s a könyv ennek a középbirtokos parasztságnak a földéhségéről, földhöz való ragaszkodásáról szól. De még ezeket a középbirtokos parasztokat sem írta meg a maguk harcaival és küzdelmeivel. Hiányzik a regényből az új földesur, a bank, az uzsorás, a gabonatrösz, egyszóval mindazok sorozata, akik ellen a középbirtokosnak is súlyos harcot kell folytatni. Így azután a regény parasztjai csak a természet és egymás ellen harcolnak. Azt sem sikerült megírnia Zolának, hogy hova halad a mezőgazdasági válság. Az egész válságot az amerikai buza beözönlésének tulajdonítja, viszont ennek a szerepe nagyon mellékes a regényben.

A XIX. század francia irodalma 3 parasztrejénnyel termelt ki: *Balzac: Les Paysans; Le Roy: Jacquou le Croquant; Zola: La Terre*. Balzac regénye védőbeszéd a nagybirtok mellett, melyben társadalmi ideált látott. Le Roy regényében viszont a szegény parasztok harca bontakozik ki Lajos Fülöp uralkodása kezdetén. Croquant, a szegény paraszt egyik legszebb típusa a francia irodalomnak. Ez a könyv hatalmas példája az igazi (társadalmi) realizmusnak. E két regény közt foglal helyet Zola regénye, mely a középbirtokos parasztot írja le falujában, távol a társadalmi mozgalmaktól, azét a parasztét, aki a belső és egymáselleni harcban emészti fel magát. Zola mentségére szolgáljon, hogy olyan korszakban írta könyvét, melyben a falu közömbössége uralkodó vonás. (G. S.)

A BIOGRAFIA HITELJAVÍTÓI. A biográfiának ma Harsányi Zsoltjai vannak: regényírói. A biográfia tehát egy hitelét-vesztett műfaj. És hiába vannak Illyés Gyulák: a bizalmatlanság a biográfiákkal szemben nehezen tud felengedni. Annette Kolb művét — *Mozart. Sein Leben* (Bermann-Fischer, Wien) — a szerző aszketikus lírájának kijáró tisztelettel vettem a kezembe, de a csalódás elmaradt: Mozart életének édes-

fanyar valósága, a zenével telített Annette Kolb frázistalan, fegyelmezett stílusában tükröződik a legméltóbban. A keserűség nem érzeleg, de valóságot regisztrál. Mozart, kinek testi valóságát nem lehet megfogni, ki van szolgáltatva minden beképzelésnek, hozzáadásnak és hozzádörgölődzésnek. A hóviharban elfuló tragikus vég, az egyedül a sirásó asszisztálásával földbehuppanó árva koporsó, az ismeretlen sir: a liraragadozók kivédhetetlen zsákmánya. Az ismeretlen sir, az emberkiséret nélküli utolsó ut izgató momentum és Annette Kolb sem tudja magát kivonni a hatása alól. A maga módján eljátszik egy gondolattal: két majdnem egykorú, különböző árva sir között von párhuzamot. Mozart sirja nála Mária Antóniát idézi. A vég, a közösen árva és borzongató különös vég az együttes kezdetet. A csodagyerek Mozart valamikor együtt játszott a gyerek Mária Antóniával a schönbrunni kastélyban. Egyszer a fényes parketten Mozart elcsuszott, Mária Antónia odarohan és felemeli, mire a kis Mozart azonmód megkéri a kezét... De ezt a gondolatot a csodaélet determinálta: a csodagyerek, aki a kálváriába torkolt. Ez a királynőt társító gondolatjáték csak a bevezetőben villan fel, a nekiindulásnál, a szürkülő Mozart-élet fanyarsága a biografust a valóságra inti és az igazi csodára: a művekre. Annette Kolb a testi élet mérlegét a számok poenjével zárja le: az özvegynek, aki állandóan rága Mozart fülét és aki halála után mégis 250 ezer forintot hagy hátra, 16 év múlva jut eszébe, hogy a sirt illenék meg is keresni! A sirpoén tudatosan sikkad el a biográfia végén, hogy a halhatatlan poén — a Requiem — biográfusa jusson szóhoz és ítélethez. Így lesz Mozart fellebbezhetetlenül „a katolicizmus glóriája“, az a Mozart, akinek életét a salzburgi egyházfő keserítette a legjobban és aki a bécsi hercegérsek szolgálatában, a személyzet asztalához szorult, rangsorban csak a komornyikok után következve! A könyv történelmi értékét nagyban emeli a rengeteg Mozart-levél. Így tudjuk meg, hogy Mozart pacifista volt már akkor, amikor ez a szó még az ismeretlenség homályában készülődött mosti véres bűnhődésére. Egy helyen ezt írja Mozart: „Ami azonban nézetem szerint a legveszedelmesebb, az a borzalmas militaire, melynek semmi értelmét nem látom“. Értékes felismerés, melyet igazában csak akkor tudunk kellőleg értékelni, ha egy másik biográfiában — Walther Schneider: *Schopenhauer* (u. ott) — rácsodálkozunk Schopenhauer végrendeletére, melyben vagyonának általános örökösevé „a Berlinben, a 48-49-es lázadásoknál a németországi törvényes rend megvédésénél és helyreállításánál megrokkant, illetve a harcokban elesett porosz katonák és hátramaradottjainak támogatására létesített segélyalapot“ teszi meg. A regresszió szegénylegényei, a militarizmus professzionistái, mint Schopenhauer jutalmazottjai! Az élet elején, mint ígéző emlék, ott áll atyjának Heinrich Floris Schopenhauernek dacba merevedett plasztikus állhatatossága. Amikor Danzigot megszállják a poroszok, Schopenhauer, a fiatal kereskedő, aki gyönyörű lóistállót tart, nehezen jut zabhoz. A hozzá beszállásolt porosz tábornok — szintén lóbolond — megsajnálja az állatokat és szabad zabbehozatalt engedélyez a fiatal Schopenhauernek. A felelet: „Köszönöm a porosz tábornok jóakarátát, de ha kifogy a zabom, leszuratom a lovaimat!“ Ez a poroszgyűlölet 1793-ban végleges emigrációra készíti és Schopenhauer atyja kivándorol a „szabad“ városok egyikébe: Hamburgba. És ennek az állhatatos és áldozatos demokratának a fiából lesz a későbbi „Demokratenfresser“! A végrendelet nem logikus következmény, de ficam, görcs, oldalkanyarodás és tévedés. A schopenhaueri filozófia csiráját a touloni arzenál ültette. És ez a csiramag undort, tehetetlenséget ültetett, elfordulást egy világtól, mely a fegyveres barbárizmus rizikójára van alapítva. Napoleon fegyverkovácsműhelye: a gályarabok pokla, ez a kevés civilhalandónak engedélyezett dantei panoptikum az elhatározó etikai fun-

damentum: „A szenvedés, melyet magamtól el és másokra tolok, ezzel csak szaporodik. Az eredendő baj, a világ bűne az egoisztikus továbbadás folytán egyre nagyobbra duzzad. Ezért a sok szenvedés ezen a földön“. Az élet utolsó gesztusa, a haldokló végső akarata ennek az etikának túltétlen nyilvános arculesapása. — Schopenhauer idejétől, korától elfordult ember: a napoleoni harcok, a nemzeti fellángolás nála süket fülekre találtak. Ez az időtől elfordulás a végén paradoxmód mégis az időt szolgálja, a korjellegét, de károsan, visszájára fordultan. A kortól való elfordulás a végén csak egyet akar: zavartalanságot, íróasztalkényelmet. Aki ezt hozza s garantálja, megérdemli a zsoldot. Mindegy, hogy porosz katona vagy francia gránátos. Ez a kézenfekvő magyarázat. Schneider biográfiáját olvasva — melynek talán legnagyobb érdeme, hogy Schopenhauer filozófiai világképét mindenki számára érthető plasztikus egyszerűséggel vázolja fel — közelebbi magyarázatra bukkanunk és ez nem más, mint Schopenhauer hálája a katona-komplekszum iránt. Az agyonhallgatott Schopenhauer első rajongói jogászok, ügyvédek és katonatisztek voltak. Ime a magyarázat: „Hogy az első igenlők épp a jogászok voltak, ez érthető: az akaratszabadság, melyet Schopenhauer a világtörténelem középpontjává avat, az a pont, melyhez a jogász-hivatás is kapcsolódik. A jogász a schopenhaueri tan révén meg van győződve hivatása nagyságáról és nehézségéről, mert ez a hivatás közvetlen érintkezésben áll a világproblémával... A katonai institucióban a „mágnvaló dolog“ ugyyszólván, mint ezen institució minden tagjában fellelhető egyetlen akarat világosan kimutatható. Az igazi katona az egész véderő megtestesítőjének tudja magát... A teljes akaratszabadság — poétikus hasonlattal élve — a közelharcban ölt testet, a katonai hivatás döntő pillanatában. A világmegváltás filozófiai értelemben itt egyenlő a hősi halállal. A schopenhaueri filozófia — a fantasztikus szemlélet szemüvegén nézve — a katonai hivatás igazolása“. Legfőbb ideje — Schneider biográfiája bizonyítja — hogy a porosz katonalényeg rontó nyomait ott is kikutasuk, ahol arra a legkevésbé gondolunk! (Fábry Zoltán)

MAGYAR NÉPISMERET. *Ortutay* Gyula füzete (*Magyar Szemle Társaság*, 1937) a magyar népismeret tudományos feltételeit állapítja meg, de rámutat a szociális vonatkozásokra is. „A mai országhelyzet egyre sürgetőbb társadalmi és nemzeti feladattá teszi parasztságunknak mind teljesebb és egységes szempontok szerinti megismerését, az ország-szervezés feladata ezek nélkül az ismeretek nélkül meg nem valósulhat“. Az európai néprajzi érdeklődéssel kapcsolatban látja a problémát s induktíve jön rá, hogy *a parasztkérdés mennyire elválaszthatatlan a társadalom szerkezeti problémáitól*. A középkorban a térítő és kereskedői utak kalandos híradásai, a 18. században Rousseau utópisztikus felfogása a természeti népek boldog állapotáról az első lépések a néprajz kutatás terén s csak ezt a primitív fokot követik a racionalisztikus és természettudományos nézőpontok. Rousseau történetfilozófiája, Percy angol ballada gyűjtése, a Grimm testvérek meseíró munkája, a népiességnek egész Európát elöntő áradata vezetnek a paraszti kultúrák vizsgálatához és a néprajzi ismeretek tudományos feltételeihez, megalapozásához.

A magyar parasztszemléletnek külön szakaszokat szentel *Ortutay* Tessedik és *Berzeviczy* munkáin át — egészen a mai helyzetig s mindig a történelmi és társadalmi helyzettel hozza összefüggésbe a néprajzi ismereteket s ez annál fontosabb, mert ebben a problémában a romantikus elem nagy szerepet játszott s ezt csak a valóság konkrét látása tudta eloszlatni. A romantikus korban a magyar népismeretnek is át kellett

esnie s ez elég sokáig tartott, ha meggondoljuk, hogy csak Beksics néprajzelméletei, Návay gazdasági tanulmányai és Bosnyák Bélának a Huszadik Században megjelent szociográfiai írásai kezdtek reális helyzetet teremteni. A kérdést nálunk politikai uton lehetett legjobban megközelíteni és ebből következett, hogy a tudományos kezelésnek viszont politikai akadályai voltak. Nem csoda tehát, hogy a mai megalapozói irodalmi uton eszményítés vagy utópiák útján próbálták a kérdést népszerűsíteni. (Sárarany, Az elsodort falu, stb.) Ortutay Gyula hibáztatja ugyan Szabó Dezső mitikus parasztkultuszát s azt hiszi, hogy az író a diadalmas őserő hangoztatásával elterelte a figyelmet az elcsigázott parasztról, mi azonban azt hisszük, hogy Szabó Dezsőnek e paraszttitkoszai nem veszték kárba. Ezek indították meg Móricz, Ady szociális tartalmú írásai mellett a magyar fiatalok új látásmódját s nélküle s az ő szuggesztív hatása nélkül talán Illyés, Veres Péter, Féja Géza sem ébrednek rá a reális látás életadó szükségére és talán Ortutay Gyula sem próbálta volna ma ilyen határozottan tisztázni a néprajzi kutatás tudományos feltételeit. A néprajztudománynak megvolt a maga hagyománya, Ortutay is elismeri, hogy Solymossy Sándor, Györffy István, Bátky Zsigmond, Viski Károly tudatos munkáin épült fel a *Magyarország néprajza* négy értékes kötete. Csak ennek a figyelembe vételével lehetett tovább haladni, akár a népdalgyűjtés, akár a falukutatás parasztmozgalmi révén.

Amit a világháború előtt Viskiék tudományos szempontból csináltak, azt a világháború után hivatalos apparátussal vagy legalább is jóváhagyással végezték; a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, a Bajtársi egyesületek, a Pro Christo diákszövetség, Sarlósok, a Prohászka-körök s mindezek a szervezetek mozgalmi, felekezeti vagy politikai alapon nyultak a kérdéshez. Érdekes, hogy a Pro Christo tagjainak munkája *Gusti* módszerét követte s ez elég figyelmeztető arra, hogy a kutatás módszerei is nemzetközi kincsek, melyek mögött közös néprdek rejtőznek.

Gazdasági és politikai okok sürgőssé tehetik a népismeret megérlelését, de az objektív megismerésnek mégis mentnek kell lennie a pontikai tekintettől. A *Gusti*-módszert Ortutay a legalkalmasabbnak látja s objektív elismeréssel ír róla: „csak tisztelettel emlékezhetünk meg D. Gusti és iskolája munkájáról, finom társadalmi analíziseikről, metódusukról, a nagy és értékes anyagról s arról a társadalmi és nemzeti erőről, amit ez a kutatás jelent.” Ortutay teljes analízist kíván, melyben a jelenségek egyéni és közösségi vonásait egyaránt meg lehet különböztetni és genetikusan módszerrel, mely nem ismeri el a paraszti kultúra homogén változatlan voltát, hanem az állandó fejlődéssel kapcsolatban mutatja azokat.

A mult feltárásában a századfordulóról sem feledkezik meg Ortutay Gyula. — És itt — éppen a multhoz viszonyítva, többre értékelhetné azt a hatást, amit Acsády jobbagytörténete és a Huszadik Század munkája gyakorolt a fejlődésre. Acsádynak ideológiai merevséget, a Huszadik Századnak dogmatikus elfogultságot vet a szemére, holott Acsády munkája a történettudomány keretén kívül is új utat tört az addig rejtett tények feltárásával s a Huszadik Századdal kapcsolatban annál inkább nem lehet apriori dogmatikus szempontokról beszélni, mert hiszen ő maga is hangsúlyozza, hogy a parasztságnak rohamosan súlyosodó helyzete, a riasztó agrárszocialista mozgalmak, arató sztrájkok elkerülhetetlenné tették e kérdések teljesebb vizsgálatát. „A helyzetet minden dogmatikus elfogultságaival és apriori szempontjaival a Huszadik Század látta világosabban, ezt tagadni az objektivitásnak erős hiánya lenne.” A világosabb látás az objektivitást is feltételezi s így O. Gy. idézete

bizonyos ellenmondást jelent. De ettől az ellenmondástól eltekintve, melytől talán a könyvet kiadó Magyar Szemle Társaság sem tud szabadulni, Ortutay jó munkát végzett. Totalitásra törekszik a szó jobb értelmében. Állásfoglal az ellen a végzetes tévedés ellen, mintha a magyar probléma megismerése teljesen egybeesne a parasztproblémák megismerésével és ezzel a mai falukutatók egyoldalúságait akarja elhárítani. A városok és a főváros teljes megismerését is elengedhetetlennek tartja s ez helyes, mert az egész nemzet szervezetéről, funkciójáról, mai és jövőbeli feladatairól csak így kapunk egységes képet.

(Kemény Gábor)

FEGYVER S VITÉZ ELLEN. A *Korparancs* szerzője ebben az új könyvében írói munkásságának javát gyűjtötte össze az elmúlt három évből. Közel 50 kisebb-nagyobb cikk tölti ki a kötetet, melynek élén az író előadása: „A kultúra védelme” áll. Mint hatalmas szimfónia uralja ezt a témát s a többi írás, mint visszatérő változatok árnyalják az alapmotívumot. Az alapmotívum: a szellemi ember visszahatása a politikai létformává eluralkodott szervezett-regresszió ellen. A szellem harcos embere kovácsol itt „fegyvertörő fegyvert”, s „énekel” fegyver s vitéz ellen... A lázadó szellemember, aki felismeri, hogy a „tehetetlenség elkönyveltjei vagyunk, a világ mai tehetetlenségének, szemhunyasának elkönyveltjei”. De azontul az eszmélő szellemember, aki a felismerés eltökélttségében másokat is hozzásegít, hogy elvethessék a „tehetetlenség generációs kölöncét” és „fegyver s vitéz anyaggal s hőssel felérő ellenfele” lehessenek. „Sikoly vagyunk és monómánia”, mondja az író előszavában; s kifejezőbb, teljesebb szót aligha találhatnánk: tényleg monómánia.

De ezzel a mellézkengésű szóval most a legtöbbet, a legmagasabbat fejezzük ki; a megszállottság itt az író teljes, végleges azonosulását jelenti az üggyel, amelyet könyve reflektoroz. Monómánia: az író 250 oldalon keresztül szakadatlan visszatérő, megújuló változatokban mutatja be a szervezett regresszió igazi arcát, s megmutató, feltáró, leleplező ábrázolásával megállás nélkül cselekvő eszmélésre, foganatos állásfoglalásra ösztönzi az olvasót. Nem lehet kétség, az író központi gondolja, hogy éber tudatának és nyilván gomolygó álmainak is mindent betöltő tartalma, korunk molochja, a valóság és agyrém Golemje; a szervezett, politikai létformát öltött regresszió. Amely a fegyvert és vitézt akarja legfelsőbb életcéllá és formává avatni, s ebben az eltökélttségében könyörtelenül tiporja el a szellem nebántsvirágait. Itt a kiterhetetlen, parancsoló korhelyzet: a szellem védekezni kényszerül, hogy életjogát oltalmazza. Mi több, fegyvert kell kovácsolnia lemérhetetlen könnyűségű anyagából, mindennél hatékonyabb fegyvert, hogy a nyers anyag fegyver s vitéz kultuszát legyőzze. A szellemnek ebben az önvédelmi élet-halál harcában Fábry könyve nemes veretű, sujtó fegyver. A léteben fenyegetett szellemember remegő, eszmélő gondja csiszolta fényessé, élessé, hajlékonnyá és törhetetlenné.

Kétszázötven oldalon keresztül, ezernyi változatban tér vissza a „vezető tétel”. Idézni belőle, céltalan és meddő: el kell olvasni azoknak is, akik már előbb olvasták; mert egyre új és egyre élményesebb. Monománikus megszállottság feszítő kinja szülte meg e cikkeket, a teremtő feszültség izgalma vibrál bennünk, amelyet azonban írójuk mértéktartó önuralma, a művész tudatos formagondja fegyelmez. Különös, megragadó ellentét: belső láz és külső higgadság. A művészt dicséri. Nyelve — a Fábryé. Szóképei gazdasága, kifogyhatatlan szófűzései meglepő, egyre új árnyalásai, lenyűgöznek. Könyve etikus tett és egyben esztétikai élmény. De legelsőben: a szellemember ébresztő, harcos üzenete a szellemhívő katonáihoz. (Neufeld Béla)